

časopis *za* **kritiko znanosti**

Evropskih družbenih svetov **PREVRAT** *v ekonomiji* ³

**ZA PRAVIČNO MOČ BLAGOVNE
PRODUKCIJE ALI NA POTI K NOVI
APOLOGIJI** ⁵

**SAMOUPRAVLJANJE
GRE SVOJO POT** ⁷

POROČILO ⁹

EKONOMSKI in EKOLOŠKI ZAKONI ¹²

**ALTERNATIVNA
KRIMINOLOGIJA** ¹⁴

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG ¹⁹
DRAMA BIROKRATIZACIJE ²¹

**ANDREJA ROGAČNIKA ZAPOZNELA
RECENZURA** ²²

KO SMO BILI VSI STALINISTI ²³

55,56/1983

UDK 3

UVODNIK

Časopis za kritiko znanosti je v četrdesetih letih, kar izhaja – izid te številke namreč med drugim sovpada z desetletnico izhajanja – večkrat spremenil svojo obliko. Za razliko od današnje pa so imele te spremembe predvsem tehnične razloge. Revija namreč ni bila finančno katapultirana v nebo kot nekatere druge, ki so začele izhajati pred njo ali pozneje, in ne izpustijo nobene priložnosti, da ne bi zavijale v nebo, češ da ja v Sloveniji še neka druga revija, bolj subvencionirana kot ta, ki poleg drugih nazorov reklamira še svoje finančne apetite.

Tehnični razlogi za takšno ali drugačno izhajanje revije so torej vselej že tudi čisto določeni družbeni in tudi politični razlogi. Zato imajo revialni spopadi tudi pečat bojov za možnosti, pogoje itn. za tako ali drugačno obliko objavljanja, pisanja in ne nazadnje tudi mišljenja. Revije v toliko niso nikakršen izraz obstoječih »intelektualnih potencialov«, ali ni to lepo zavajajoča fraza, temveč so prav nasprotno mesta njihovega kreiranja in destruiranja. Zagrizeni boji, ki smo jim priča, da bi poleg knjižnih ustvarili še revialne monopole, so po eni strani v revialnem tisku samo izraz nasprotij v produkcijskem procesu družbe v celoti, po drugi pa intelektualna artikulacija globalnih družbenih, razrednih in političnih nasprotij.

Ker se vsakršen družbeni interes ne more neposredno politično artikulirati, in k njegovi kilavosti, k načinu, kako lahko preživi ali se celo okrepi, da potem lahko našopirjen nastopi, spada največkrat najpoprej prikrivanje svojega »pravega« značaja, ki je seveda lahko tudi zgolj izraz lastnega nerazumevanja. Odtod na revialnem področju takšno prepletanje labirintne ureditve in divjaških monopolov, celo revije pa so pogosto samo figovi listi nekega določenga nazora. Vsakršno prihodnje raziskovanje razrednih bojov našega časa, to pa pomeni tudi njihovo današnje raziskovanje, pri odkrivanju gibalnih materialnih sil družbe – in torej tudi gibalnih materialnih sil njenega spreminjanja – ne bo moglo mimo tega, da so revialni boji del razrednih bojov. Niso sicer njihovo vključno mesto, vendar za mesto, kjer prihaja na dan njihova ključnost.

Deset let dela redakcije Časopisa za kritiko znanosti in spremembe v njej so pokazale, da je dosedanja oblika dela neustrezna, ker je bila revija preveč arhivska. Redakcija se je zato odločila, da se bo tej obliki odpovedala, čeprav je ravno ta zagotavljala zbornikom, ki so izhajali, trajno aktualnost. To pa je bila v veliki meri transcendentna aktualnost, da uporabim ta filozofski izraz, in je bila povezana z določenimi predmetnimi področji ter tako zagotavljala aktualnost revije na obravnavanih področjih. Zato je bila **ta slabost** obenem **bistvena dobra stran revije**, mimo katere tudi njeni nasprotniki niso mogli. Teh predmetnih področij tu ni treba naštevati, ker je bistvenjša problematika, ki je bila povezana s takim načinom izhajanja revije. Zborniki, posvečeni enemu ali več predmetnim področjem, so namreč imeli za nasledek, da so ne glede na voljo redakcije vsa netematska besedila postajala drugorazredna in s tem v reviji manj zanimiva, pa tudi revija jo postajala zanje nezanimiva.

Zaradi prevladujoče kritike politične ekonomije se ta delitev sicer ni mogla polno uveljaviti, vendar bo tudi sama njena možnost odpravljena šele z novim načinom dela in novo obliko, za katero se je redakcija odločila, in ki prihaja pred bralce. Ni težko ugotoviti, da gre za številko revije, v kateri ne tematiziramo nekega predmetnega področja, ampak neki način raziskovanja različnih predmetnih področij oz. družbe v celoti. Tu bo seveda najprej treba zavreči zakoreninjeno predstavo, da znanstveni značaj tiska ni ločljiv od neke čisto določene tiskovne oblike, ki je dobila trdnost predsodka v pojmu revija. To pomeni, da mora revija grafično stati na sredini med knjigo in časnikom in z

vsakim od njiju po svoje oblikovno koketirati. Prav to je tisto, čemur se Časopis za kritiko znanosti odpoveduje, ker mu gre za grafično okretnost, ki jo omogočajo današnja grafična tehnologija. Ta tehnologija bo seveda vplivala tudi na način pisanja, ki bo bolj polemičen in replikativen, predvsem pa bo omogočil, če se seveda sredstva za izhajanje ne bodo realno zmanjšala čez vse meje, bolj redno izhajanje revije.

To je še toliko bolj neogibno v reviji, katere redakcija si je že od začetka prizadevala za kritični marksistični spopad z **dejanskostjo socialističnega samoupravljanja** kot alternativo v razrednih bojih današnjega sveta. Če torej želimo govoriti o kakem predmetnem področju Časopisa, potem je tako določena perspektiva redakcije perspektiva raziskovanja na vseh predmetnih področjih, ali bolj raziskovanja njihovega procesa odtujevanja do tiste stopnje, da se osamosvojijo kot usposabljeni predmetna področja.

Zaradi spremenjene grafične oblike revije smo skrajšali tudi posamezne članke, ki ne presegajo ene tiskovne pole ali največ pole in pol. Tudi v tem pogledu gre za radikalen prelom z dosedanjimi praksami. Skrajšanje besedil prispeva k njihovi bralnosti in je povsem upravičeno, ko ima pisec možnost, da daljše prispevke objavlja v knjižni obliki. Kriterij za objavo pa zdaj ni več samo znanstveni značaj prispevka, temveč veliko bolj njegova časovna aktualnost.

In v čem je aktualnost današnjega dne? Tu je **svetovna trgovinska kriza** z množico družbenih in še posebej političnih posledic. Kot je pokazalo zadnjih sto trideset let, so bila prvotna upanja, da bo vsaki naslednji bolj zaostreni trgovinski krizi sledila temeljitejša proletarska revolucija, vsekoli naivna. To pa pomeni, da je danes potrebno nepristransko raziskovanje aktualnega politično-ekonomskega položaja v perspektivi celotne zgodovine kritike politične ekonomije, ki ga ne bomo zavijali v črn pajčolan »zvesti poraza« revolucionarnih gibanj, niti se ne bo šlo političnega donkihotstva. Vse to so podobe, ki so se na vso moč uveljavile. Zato kljub spremenjeni grafični formi Časopis za kritiko znanosti ne ohranja znanstvene forme zaradi pravil izhajanja tovrstnega tiska, nekih takih vselej danih pravil nasprotno ni, razen v birokratskih iluzijah, temveč zaradi osnovne tendence, ki jo zastopa, to pa je kritičen spoprijem s prevladujočimi iluzijami o značaju sedanje svetovno trgovinske krize, z napačnimi razumevanji blagovne produkcije v socializmu, s falsifikacijami in glorifikacijami delavskega gibanja ter njegove zgodovine, o vprašanju brezposelnosti in njegovem pomenu za razumevanje celotnega produkcijskega procesa, o ekonomskega sistema Jugoslavije v naslednjem letu, o pomenu gradnje jedrskih elektrarn v svetu in v Jugoslaviji, o pomenu ekološke problematike v celoti, o spremembah delovnega časa in sploh konkretnih življenjskih razmerah delavcev, o antinomijah izobraževalnega sistema in položaja mladine v celoti, o ideološkem zabrisovanju razlike med narodnim in nacionalizmom ter o samopercepciji in razrednem značaju narcisoidnosti v znanosti.

Posebno področje kritičnega spoprijemanja revije je raziskovanje procesov **birokratizacije družbenega življenja**, ki se vse bolj uveljavlja in se kaže kot alternativa antinomijam tehnokratizma in nacionalizma. Kakor je osamosvojenost birokracije iluzorična, čeprav zato na trenutke nič manj surova, je prav tako iluzorično vsako hipostaziranje birokracije kot osamosvojene sovražne sile družbe. Birokratski ukrepi za reševanje aktualne trgovinske krize, za katere so sedaj celo najbolj kratkovidni časniki ugotovili, da samo konservirajo obstoječe stanje, izraščajo iz razrednih interesov same jugoslovanske samoupravne družbe oziroma prevladujočih razrednih interesov v njej, zato je sleherni pozivanje k »družbi« proti birokraciji samo izraz skrivnega hrepenenja birokracije,

da se dvigne nad družbo in si da od nje in njenih protislovij neodvisno fiksno formo.

Časopis za kritiko znanosti se bo zato kritično spoprijemal s hipostaziranjem birokracije v podobah njene kritike in namenil posebno mesto formiranju sodobnih vladajočih razredov v birokratskem mediju. Posebno mesto, ki v procesih birokratizacije družbenega življenja pripada jeziku, pa samo po svoje izraža, da gre tu za **materialne družbene sile**, ki se skušajo dvigniti nad družbo in njena nasprotja in si zato prizadevajo dati zgolj subjektivni izraz. Odtod neusahljivo prikazovanje zlobe kot gonilne sile zgodovine, ki sega vsaj nazaj do Hegla. Vendar je zgodovinska funkcija zlobe vedno »materialno«, praktično utemeljena in sama izraža razredna družbena razmerja, ne da bi veljalo tudi nasprotno. V revialni in knjižni produkciji današnjega dne torej prihajajo na dan vzgibi materialnih sil družbe, ki zaslužijo podrobnejše analize. Časopis za kritiko znanosti sicer v novi grafični obliki ne bo uvedel fiksnih rubrik, kajti to bi spet izražalo tematsko osamosvajanje nekaterih predmetnih področij, vendar bo občutno večji del svojih prispevkov namenil prikazom knjižnih, revialnih in časopisnih izdaj, in tudi »kulturnemu« življenju v klasičnem meščanskem pomenu besede, torej filmu, gledališču, razstavam, koncertom, vse do urbanizma. V teh prikazih seveda ne gre samo za »aktualni prikaz«, kot se to šablonsko imenuje, ampak za razbitje predsodka o »znanstveni tematiki«, o tem, kaj je in kaj ni predmet znanstvenega raziskovanja. V tem namreč, da obstajajo neki »obči kriteriji« znanstvenega predmeta, se izražajo samo nekakšna konkretna družbena oziroma razredna razmerja, s katerimi je znanost vraščena v družbo in vladajočo zavest. Te spremembe načina izdajanja Časopisa za kritiko znanosti pa niti najmanj ne pomenijo, da se revija odpoveduje vsakršni dosedanji obliki in da ji enkrat za vselej obrača hrbet. Nasprotno, kolikor bodo to omogočale finance, bo nadaljevala tudi svojo dosedanjo najboljšo arhivsko tradicijo, in skušala na leto izdati enega ali celo dva tematska zbornika. S tem bo rešen problem že zbranega gradiva, ki v novem konceptu ne bo našel svojega mesta, pa tudi tematskih sklopov, za katere obstoji tako interes za njihovo arhivsko analizo kot tudi moči za izvedbo takšnih projektov.

Ta novi način izdajanja revije pa je v celoti namenjen drugačnemu razmerju bralcev do revije in revije do bralcev, namreč obojestranskemu aktivnemu razmerju. Uredništvo bo zato uvedlo uradne ure z bralci, ki jih pozivamo k aktivnemu sodelovanju pri izpeljavi zastavljenega koncepta, kar velja še posebej za dijake, študente in mlajše delavce, tudi delavce na univerzi, kajti po srečnem naključju je njihova politična organizacija ustanovitelj te revije, zato bo revija svoj program lahko izpolnila v sodelovanju predvsem z »množičnim temeljem« te organizacije. Ta poziv pa seveda zajema tudi vse druge bralce, kajti revija bo po sledi Rose Luxemburg še naprej ne le dopuščala, ampak predpostavljala, da prihajajo v njej do izraza različna in celo izrecno nasprotujoča si stališča, kar danes zlasti v revialnem in delu knjižnega tiska ni več nič samoumevnega in kar tudi nikoli ni bilo nič samoumevnega.

Vendar izražanje različnih stališč redakciji ne pomeni nič drugega kot obliko demokratične politične in znanstvene diskusije, ki naj ustreza značaju demokratičnega pluralizma socialistične samoupravne družbe, ne kot nečemu predpostavljene, ampak nečemu, za kar se bo proletariat še dolgo bojeval, in kar bo torej v Časopisu za kritiko znanosti povezano z bojem za uveljavitev kritike politične ekonomije kot teoretske in zgodovinske podlage za razumevanje in spremembo sedanjosti.

Redakcija

Prekratki društvenih svetovi PREVRAT u ekonomiji

Igor Bavčar

»Mislim da naši ekonomisti moraju učiniti kraj tom nesuglasju starih pojmova novom stanju stvari u našoj socijalističkoj zemlji, zamijenivši stare pojmove novima koji odgovaraju novoj situaciji.«

J. V. Stalin

»...uvodjenje kategorije »socijalistička samoupravna robna proizvodnja« nije ni akademski ni terminološki problem, već izraz potrebe da se obeleži stvarni istorijski proces promene oblika robne proizvodnje, dakle da se stvari nazovu pravim imenom.«
Komisija zveznih društvenih svetov

Jugoslovanski burgeois je ali **birokratali tehnokrat**. Oba zatrujeta, da ju ne zanimaju materialne dobrine. Ženeju ju človekoljubna nagnjenja, kot ponavadi razlagata in razumeta »asociaciju svobodnih proizvajalcev«, za katero jima gre bolj kot pa za menjalne vrednosti, pravita. Pri tem ju ne moti, da si s to filantropijo polnita žepe in varujeta lastno gospostvo. To je njun sporazum z dosedanjim idealizmom in povojno zgodovino. Zanju naposled velja, da sta se pri zagovarjanju svojih izkoriščevalskih želja in podjetij, povsod prisiljena zateči v fraze o povezanosti neposrednih producentov in socialističnem samoupravljanju. Nasilno ohranjata prevaro, ki je praktično že ovržena.

I. »Socialistična samoupravna blagovna produkcija«

»Ove istorijski progresivne funkcije (povezivanje različnih proizvajalca, podružljivanje proizvodnje, racionalna raspodela društvenog rada, selekcija proizvodnje; I.B.), robna proizvodnja ostvaruje u svojim različitim konkretnim istorijskim oblicima, koji su određeni društvenim odnosima u kojima ona deluje... Kapitalistička robna proizvodnja pomenute funkcije robne proizvodnje ostvarivala je u oblicima koji su izražavali i reprodukovali kapital kao vladajući društveni odnos.«²

Papić & Co. so radikalni ekonomisti. Takoj na začetku v dveh stavkih opravijo z vsem logičnim in historičnim razvojem blagovne produkcije. Blagovna produkcija ima »istorijski progresivne funkcije«, pravijo, vendar, kot ste najbrž že kdaj brali, se je bogsigavedi odkod vzela »kapitalistička robna proizvodnja«, ki jim povzroča nepotrebne težave. »Istorijski karakter robne proizvodnje«, o katerem pišejo, se tako izteče v odsotnost vsakega historičnega razvoja blagovne produkcije. Blagovna produkcija je specifična oblika produkcije, v kateri **kvantitativni aspekt** produkta (blaga) – **ME-NJALNAVREDNOST** – privzema neodvisno družbeno eksistenco, ločeno od njegovega **kvalitativnega aspekta**, materialnega bistva – **UPORABNE VREDNOSTI**. V družbi, ki sloni na produkciji blaga, se to protislovje, ki je blagu imanentno, razvija v njeno delitev na **dve različni razredni perspektivi**, katerih ekonomska aktivnost je prav tako protislovna. Ekonomska aktivnost (delo) **enega dela družbe**, ki producira menjalno vrednost, je omejena zgolj na pridobivanje uporabnih vrednosti, ki so nujne za reprodukcijo njegovega življenja (življenjske potrebščine), medtem ko obstaja tudi **drugi del družbe**, katerega ekonomska aktivnost odgovarja izključno nadzorovanju in vodenju produkcijskega procesa, v katerem se mora množina **menjalne vrednosti** stalno povečevati. Edini razlog za eksistenco tega drugega dela družbe je torej odpoljevanje, zagotavljanje večanja vrednosti – **AKUMULACIJA! Delo in akumulacija** sta torej kot princip vsebovana v samem blagu, v

njemu imanentni protislovnosti med uporabno in menjalno vrednostjo. Kapitalistična blagovna produkcija je zgolj oblika blagovne produkcije, kot ugotavljajo tudi ekonomisti zveznih društvenih svetov. Da, toda njena najbolj razvita oblika! Za nastanek **kapitala** je resda potrebna blagovna oblika produkcije, razvoj vrednostne oblike, od najbolj enostavne do obče in denarne; vendar je bistveno, da se najbolj abstraktne kategorije blagovne produkcije (vrednost, denar), lahko razvijejo le na podlagi **kapitala**. Trditi, da ima blagovna produkcija »različite konkretne istorijske oblike, koji su određeni društvenim odnosima u kojima ona deluje«, je potemtakem enako, kot razlagati, da je prvotno kapital nastal tako, da je nakopičil in ustvaril objektivne pogoje za proizvodnjo (življenjske potrebščine, surovine, orodja in jih ponudil delavcu, ki je, po nevem kakšnem naključju, ostal brez njih.³ Ravno narobe je res. Logični in historični razvoj blagovne produkcije je protislovje, ki je blagu imanentno (med uporabno vrednostjo in menjalno vrednostjo), razvil do društvenih razmerij, v katerih je **delo ločeno od objektivnih pogojev za produkcijo**. Nastanek teh društvenih razmerij sodi deloma v t. i. prvotno akumulacijo, ki pa se je tu ne bomo lotevali. Bistveno je spoznavanje, da nastanek kapitalistične blagovne produkcije, t. j. razvoj in nastanek **kapitala**, temelji na proizvodnji, ki je zasnovana na menjalni vrednosti in skupnosti, ki je zasnovana na menjavi teh menjalnih vrednosti.⁴

»Vladavina same razmjenske vrijednosti i proizvodnje koja proizvodi razmjenske vrijednosti **pretpostavlja**, nalime, i samu tudju radnu snagu kao razmjensku vrijednost, t. j. protpostavlja razdvajanje žive radne snage od njenih objektivnih uslova; odnos prema njima (ili prema svojoj vlastitoj objektivnosti) kao prema tudjem vlastitstvu; jednom riječi, odnos prema njima kao prema **kapitalu**.«⁵

Ločevanje **dela od objektivnih pogojev produkcije**, »kapital kao vladajući društveni odnos«, kot pravijo Papić & Co., sodi v logični in historični razvoj blagovne produkcije same. Od nje ga ni moč ločiti⁶. Če naši ekonomisti še naprej vztrajno ponavljajo, da...

»... robni oblik proizvoda **ne formira** društvene odnose, naprotiv, on samo izražava stvarne društvene odnose u kojima je nastao«, potem imamo opraviti z abstrahiranjem od celotne zgodovine in razvoja blagovne produkcije.

Abstrahiranje od zgodovine pri njih poteka na način abstraktnega razumevanja blagovne produkcije. V njeno globljo analizo se ne spuščajo, tako da do **kapitala** kot njene najrazvitejše oblike sploh ne pridejo. Njihovo pojmovanje se ustavlja pri ugotovitvah, da blagovna produkcija »povezuje različite proizvajalce, čini skupno proizvodnjo društvenom, vrši racionalno raspodelu društvenog rada, selekcijo proizvodnje«, itd. Tako idilično sliko lahko historično materialistična analiza blagovne proizvodnje, ki mora seči do **kapitala**, le pokvari. Če pa je pri Papiću & Co. že zaslediti kakšno zgodovinsko sodbo, potem je tudi ta le slab ponaredek sodb monsignerja Proudhona, ki pravi, da je zgodovina do sedaj producirala le zgrešene primere, da pa je on iznašel pravo blagovno produkcijo. Papić & Co. so iznašli »socialistično samoupravno blagovno produkcijo«:

»...socijalistička samoupravna robna produkcija znači negacijo onih kategorija robne proizvodnje koje počivaju na svojinskom monopolu i koje vode istorijskom reprodukovanju podvajanja rada i društvenih sredstava u različitim rukama.«⁷

Na take iznajdbe je bilo že velikokrat odgovarjano, zato tu navedimo enega od Marxovih odgovorov:

»Njima treba odgovoriti: da je razmjenska vrijednost

ili, tačnije, novčani sistem u stvari sistem jednakosti i slobode i da su smetnje koje im kod bližeg izlaganja sistema stoje na putu njemu imanentne smetnje, upravo ostvarenje **jednakosti i slobode**, koji se pokazuju kao nejednakost i nesloboda. Isto je tako pobožna kao i glupa želja da se razmjenska vrijednost ne razvije u kapital ili da se rad koji proizvodi razmenjsku vrijednost ne razvije u najamni rad.«⁸

Papiću & Co. to ni jasno. Ne le, da želijo **kapital** razložiti in ga umestiti zunaj zakonitosti blagovne produkcije, temveč ga hkrati reducirajo na »svojinski monopol«. To je pravzaprav nujna posledica borniranosti njihove »teorije«. Ker ne pridejo do **kapitala** (kot differentia specifica od ostalih oblik družbenega bogastva, do kapitala kot oblike vrednosti za razliko od vrednosti kot vrednosti, denarja), tedaj tudi ne morejo razumeti njegovega razvoja od trgovskega do industrijskega, monopolnega, kreditnega delničarskega, »družbenega«... Zakoni **koncentracije, centralizacije in socializacije kapitala**, ki so imanentni zakoni razvoja blagovne produkcije, jih sploh ne zanimajo. Zato jim ostane skrito, da je gon za akumulacijo razvil temeljno naravo kapitala daleč čez privatno lastnino. Odpravo kapitalistične privatne lastnine, »svojinskega monopola«, na temelju kapitalističnega sistema samega, je razložil že Marx v 27. poglavju tretjega zvezka Kapitala. Papić & Co. to spregledajo (?) in slikajo »strahove« tam, kjer jih že dolgo ni več. Toda te kapitalistične bav-bave socialistični ekonomisti potrebujejo zato, da lahko **kapital** razlagajo kot **lastninski odnos**, ne pa kot **družbeno inkarnacijo principa akumulacije**, ki je vsebovan že v blagu, torej kot **produkcijski odnos**. To je ena osrednjih točk njihove »teorije«, če lahko to eklektiko sploh imenujemo teorija. Da gre res za eklekticizem slabše vrste, dokazujejo njihove trditve o »socijalističkoj samoupravnoj robnoj proizvodnji, koja znači negacijo onih kategorija robne proizvodnje koje počivaju na svojinskom monopolu...«; vzeli so jih namreč pri Stalinu, ki je iznašel »...robnu proizvodnjo posebne vrste, robnu proizvodnjo brez kapitalista...«⁹ Napad na **kapital** kot privatno lastnino (kapitalistov), za katero je očitno, da predstavlja le enega od zgodovinskih načinov **vsiljevanja dela in kontroliranja akumulacije** v družbi, sloneči na produkciji blaga, ima svojo neposredno uporabno (za Papića & Co. pa najbrž tudi menjalno) vrednost. **Kapital** s tem izločijo iz razvoja blagovne produkcije, enako kot blagovno produkcijo poljubno razlagajo in določajo z »družbenimi odnosi«. Razlasti kapitalista (ki v resnici le personificira določene ekonomske kategorije) in **kapital** kot družbeni odnos – ne obstaja več! Po tem rokohitrstvu ostaja le še blagovna produkcija, ki pa s svojim neprotislovnim jedrom ni nikakršna ovira za razvoj »asociacije svobodnih proizvajalcev«. »Socialistična samoupravna blagovna produkcija« skupaj z družbeno lastnino je široka cesta k tem svetlim obzorjem.

Tako izhodišče ima izredno pomembne posledice za razredni boj sploh, posebej pa še za družbo prehodnega obdobja, kakršna je jugoslovanska. **Delo**, delavski razred, se po »teoriji« Papića & Co. zoperstavlja **kapitalu** le kot **lastnini**, ne pa kot **produkcijskemu odnosu**, ki je nastal in se razvil z razvojem blagovne produkcije. **Kapital** razvija svojo naravo, še naprej **iztiska delo** ter zagotavlja nemoten proces (četudi socialistične) **akumulacije**, ko so privatno lastnino že zdavnaj nimamo več opraviti. Kapitalistična produkcija se v socialistični samoupravni družbi nemoteno nadaljuje. Kar je potrebno raziskati, je odnos med **kapitalom in delom** v socialistični samoupravni družbi. Toda razmerje med **kapitalom in delom** Papić & Co. že od samega začetka izločijo iz razumevanja zakonov blagovne produkcije, zato da lahko njene zakone v socializmu razglasijo za konec razrednih antagonizmov sploh. Toda s tem se njihove apologetske zadrege šele začnajo.

II. Birokracija in zakoni blagovne produkcije

Po eni strani morajo socialistični ekonomisti obvarovati deviškost »socialistične samoupravne blagovne produkcije«. Tu naj vladata svoboda in enakost. Toda po drugi strani imamo pri nas, v samoupravnem socializmu, vendarle opraviti z – **monopolom** – kot zgroženi vijejo roke nad **birokratskim gospostvom**. Od kod tedaj monopol, če pa imamo opraviti s »socialistično samoupravno blagovno produkcijo«? Mar dopustiti, da se cela zgradba zruši zaradi tega birokratskega vsiljivca? Ne. Seveda ne. Če hočejo ostati dosledni v svoji »teoriji« o »robnoj proizvodnji posebne vrste«, lahko Papić & Co. navedejo le en sam vzrok za ta monopol:

»Potisnutost ekonomskih zakonitosti (beri: socialističke samoupravne robne proizvodnje; I. B.) rezultat je veoma izraženog širenja administrativne uloge države na svim nivoima, dakle, narastanjem etatiističkih odnosa u klasičnim i novim oblicima.«¹⁰

Vzrokov zopet ne iščejo znotraj zakonitosti blagovne produkcije, ker bi tedaj dopustili sum v njeno deviškost, ki so jo tako skrbno varovali. Toda, če želimo razumeti **monopol birokracije**, kot tudi vzroke njenega zgodovinskega zatona, ki se je očitno že začel, kar dokazuje tudi pričujoči tekst socialističnih ekonomistov, tedaj bi se morali lotiti prav analize razvoja blagovne produkcije v razmerah socialistične samoupravne družbe. Spoznali bi, da je **monopol birokracije** na eni strani, ter **mezdno delo** na drugi strani, glavni produkt procesa oplojevanja kapitala v razmerah socialistične samoupravne družbe.

Birokracija se tu pojavlja kot **personifikacija kapitala**, kot tisti »drugi del družbe«, katerega ekonomska aktivnost se reducira na zagotavljanje in kontrolo procesa **akumulacije kapitala**. Ne le, da se njeno gospostvo ne pojavlja kot nekaj blagovni produkciji tujega, prav njeni dominaciji gre zasluga, da ji je v razmerah, na katere je naletela takoj po vojni, sploh uspelo razširiti blagovno produkcijo na vso družbo in tako »različite proizvajalce povezati a skupno proizvodnjo učiniti društvenom«. Povezanost neposrednih producentov, ki jo je ustvarila birokratska dominacija, se nahaja sicer le v vzajemnem odnosu vsakega od njih do birokracije, v tem, da se v njenih rokah akumulira in centralizira njihov produkt in presežna vrednost. Kot povezani producenti eksistirajo le **po sebi**, kolikor vsak od njih dela za birokracijo, toda sami ne sodelujejo. Njihova družbena povezanost je posredovana centralizacijsko močjo birokracije, toda vzpostavlja se na osnovi blagovne produkcije, produkcije vrednosti in njene akumulacije. To je oblika kapitalistične blagovne produkcije brez privatne lastnine (kapitalistov), toda oblika blagovne produkcije, ki »u okvirima društva vrši racionalno raspodelu društvenog rada na različite delatnosti i svojim delovanjem vrši selekciju proizvodnje...«, pa če Papić & Co. to priznajo ali ne. Da so oddaljene posledice te »racionalne raspodele« v nasprotju z njenimi takojšnjimi učinki, ki zagotavljajo dominacijo birokracije, v ničemer ne negira (celo potrjuje) trditve, da gre tu za specifično obliko kapitalistične blagovne produkcije. Podatki o stopnji družbene rasti, produktivnosti, investicijskih vlaganjih in zaposlovanju v času povojnega jugoslovanskega čudeža, ko je bila birokratska dominacija v razcvetu, potrjujejo, da so te »progresivne funkcije« blagovne produkcije hkrati tudi njene »slabe strani«, če po proudhonovski rečemo z našo komisijo. Z drugimi besedami: Papić & Co. pravijo, da »etatiistički odnosi znače potisnutost ekonomskih zakonitosti«, a to ne pomeni, da je »administrativna uloga države« nekaj zunaj zakonitosti blagovne produkcije, pač pa da ta **specifična oblika kapitala** (birokratska dominacija) **ovira nadaljnjo akumulacijo kapitala**! Papić & Co. do tega spoznanja bodisi ne morejo, ker v svoji analizi **kapital** ignorirajo, bodisi nočejo, ker varujejo čistost blagovne produkcije. Njihova hipokrizija je resnično neizmerna. Svoje eksploatorske želje in podjetja opravičujejo z napadom na te iste želje in podjetja, le da jih veliko bolje in uspešneje podlagajo z različnimi socialističnimi frazami. Medtem ko se je birokracija le delala, da povezuje neposredne producente, nas bodo oni s svojo deviško samoupravno blagovno produkcijo in neomadeževanim samoupravljanjem pripeljali naravnost pred vrata »asociacije svobodnih producentov«.

»Socijalistički samoupravni društveni odnosi, na ovoj etapi istorijskog razvitka, nisu mogući bez ekonomske samostalnosti samoupravnih proizvođača, nisu mogući bez robne proizvodnje. Istovremeno ni robna proizvodnja u našim realnim društvenim uslovima nije istorijski moguća bez socijalističkog samoupravljanja, tj. bez promene sopstvenog oblika u skladu sa novim društvenim odnosima.«¹¹

In takoj naprej, toda:

»... uzroci potisnutih ekonomskih zakonitosti u nas ne mogu se ni implicitno tražiti u samoupravljanju i osnovama samoupravnog privrednog sistema.«¹²

Zveza med deviško blagovno produkcijo in socialističnimi samoupravnimi družbenimi odnosi je sedaj postala razumljiva. Kakor so skušali razcepiti imanentno povezanost med zakoni blagovne produkcije in kapitalskim odnosom, tako skušajo sedaj poljubno vzpostaviti vez med istimi zakoni in samoupravljanjem. Toda s tem ne zamlčujejo in ne potvarjajo le logičnega in historičnega razvoja blagovne produkcije, pač pa idealizirajo tudi zgodovinski nastanek in razvoj procesa socialistič-

nega samoupravljanja. Ker je njihovo izhodišče, da »... robni oblik proizvoda ne formira društvene odnose, naprotiv... samo ih izražava...« se jim ne more zgoditi, da bi samo socialistično samoupravljanje imeli za zgodovinsko nastalo obliko akumulacije kapitala, tj. specifično razredno razmerje med **kapitalom** in **delom** v družbi prehodnega obdobja. Ne le, da se jim to ne more zgoditi, da se jim to niti po naključju ne bi pripetilo, so celoten tekst zgradili zelo konsistentno.

III. Socialistično samoupravljanje

Dokazati, da je blagovna produkcija nujna za socialistično samoupravljanje, poleg pa molče trditi, da je samoupravljanje plod človekoljubnih prizadevanj, in da je nastalo popolnoma neodvisno od zakonov blagovne produkcije (ki so mu le sredstvo), je mogoče le tako, da se popolnoma abstrahira od zgodovinskega razvoja blagovne produkcije. Vulgarnost »teorije« Papića & Co. zatorej ni v tem, da so spoznali zgodovinsko nujnost blagovne produkcije v socialističnem samoupravljanju, kar je zgodovinski fakt, fakt, pač v tem, da **socialističnega samoupravljanja ne razumejo v kontekstu logičnega in historičnega razvoja blagovne produkcije, kot zgodovinsko obliko akumulacije kapitala**. Namesto tega nam ponujajo socialistične fraze o tem, da se blagovna produkcija pri nas »... ostvaruje u onim oblicima čija je suština ovladavanje ljudi celinom društvene reprodukcije.«¹³ Gredo se najbolj umazano apologijo. Ločevanje **dela od objektivnih pogojev produkcije** v kontekstu »socialistične samoupravne blagovne produkcije« se niti ne lotevajo. Skozi celotno predstavitev razmerja med blagovno obliko produkta in družbenimi odnosi vsako tako možnost celo o priori zanikajo. Njihovo pero vihtijo aktualne razmere, njihova »teorija« je literarni izraz idej vladajočih – je njihova apologija. Stalno pridigajo, da gre za novo »etapo u razvoju oblika robne proizvodnje«, toda kar je novega ni konec razrednega antagonizma med **kapitalom** in **delom**, kar bi nam radi podtaknili, čeprav je res, da je to »robna proizvodnja bez kapitalista.« »Nova« je oblika akumulacije kapitala, to je **socialistična samoupravna akumulacija kapitala**, če hočete. Njen motiv je **dohodek**¹⁴, kot pravijo socialistični ekonomisti, ali **vrednost**, kot to imenuje Zakon o združenem delu.¹⁵ Produkcija dohodka ali vrednosti je podložna prvi, edini in sveti zapovedi, ki jo postavljajo zakoni razvite blagovne produkcije: **AKUMULACIJA!**, pa najsi se to imenuje tako ali drugače. Očitno je, da te zapovedi v aktualnih razmerah »socialistične samoupravne blagovne produkcije« niso spoštovane, kar odkrivajo tudi ekonomisti. Ugotavljajo, da »usled delovanja brojnih faktora (administrativnih, stihijskih i dr.) sve više slabi korelacija između društveno priznatog rezultata rada OOUR – dohotka – i njihovog stvarnog rezultata rada – produktivnosti rada pre svega.«¹⁶ Vzroke za to spet iščejo zunaj zakonitosti blagovne produkcije v socialističnem samoupravljanju (administriranje, stihija), ker bi radi **akumulacijo kapitala**, ne pa tudi njenih nujnih sestavin (slabšanje korelacije). Njihova iluzija je domneva, da »socialistična samoupravna blagovna produkcija« načrtno razdeljuje družbeni delovni čas in uravnava pravilno proporcijo med raznimi delovnimi funkcijami za razne potrebe na eni, ter, da služi delovni čas kot mera za individualni producentov delež pri skupnem delu, na drugi strani. Skratka, da je v teh razmerah odpravljeno protislovje med **konkretnim** in **abstraktnim** delom. Ravno zato razlagajo slabšanje korelacije med **družbenim priznanim dohodkom** in **stvarnim rezultatom dela**, kot nekaj blagovni produkciji tujega (administriranje, stihija), ne pa kot materializacijo njenih zakonitosti. S tem ostajajo pravzaprav pod ravno Zakona o združenem delu, ki to protislovje anticipira najbolj jasno v 129. členu, ko govori o ugotavljanju osebnega dohodka delavcev.¹⁷ Za to uporablja dve merili: količino in kakovost dela (konkretno delo) ter povečan dohodek temeljne organizacije (abstraktno delo). Kolizija med obema določitvama je v razmerah blagovne produkcije neresljive oziroma točneje: praktično se pred našimi očmi razrešuje tako, da se **nagrajevanje po rezultatih dela tendenčno giblje okoli vrednosti delovne sile**. S tem je ovržena tudi druga iluzija socialističnih ekonomistov, ki temelji na domnevi, da pride vrednostni značaj produktov v socialističnem samoupravljanju v poštev le v procesu menjave, ne pa tudi že pri produkciji sami. Precej neprepričljivo tedaj zveni trditev, da je v dejstvu, da je dohodek »jedinstven« (t. j. da združeni delavci kontrolirajo celotni dohodek in ne zgolj del, ki gre za osebne dohodke delavcev) objektivno vsebovana tendenca, da delavci:

»... prevazilaze najamnu poziciju i postaju egzistencijalno zainteresovani za celinu procesa sticanja i raspodele dohotka. Tendencija ovladavanja udruženih radnika celinom dohotka je dakle izraz istorijskog procesa prevazilaženja apriorne podele novododatog rada na potreban rad i višak rada.«¹⁸ (podčrtal I. B.)

»... koriste stvari, pravi Marx, se producirajo za menjavo, da torej pride v poštev vrednosti značaj stvari že pri njihovi produkciji sami.«¹⁹ S tem je ovržena trditev o »prevazilaženju« delitve na potrebno in presežno delo v razmerah »socialistične samoupravne blagovne produkcije«, kajti jasno je, da je »ovladavanje udruženih radnika celinom dohotka« le **videz**, za katerim se skrivajo stvarni zakoni **akumulacije**.

»Formule, ki jim je na čelu zapisano, da pripadajo družbeni formaciji, v kateri produkcijski proces vlada nad človekom, človek pa še ne obvladuje produkcij-

skega procesa, veljajo v njihovi meščanski zavesti še zmerom za prav tako samo po sebi umljivo naravno nujnost, kakor je naravno nujno produktivno delo samo.«²⁰

IV. Anti-Kraigher

Če hoče obstajati, mora **kapital** vedno znova akumulirati večjo množino presežne vrednosti. Na določeni točki lahko to stori samo tako, da poveča množino produktov, ne enkrat ampak kontinuirano, da revolucionira produktivne sile dela. V konkretnih razmerah socialističnega samoupravljanja **birokracija** kot personifikacija specifičnega kapitalskega odnosa, ni več zmožna zagotavljati in kontrolirati akumulacije, ker ne more revolucionirati produktivnih sil, ne da bi spodkopavala osnove svoje lastne razredne dominacije.²¹ Papić & Co. imajo rešitve, toda le zato, ker so te rešitve v obliki socialističnega samoupravljanja že tu. Le ta pa z vpoteževanjem delavskega razreda v proces zagotavljanja in kontrole **akumulacije kapitala** v dimenzijah in na način, ki ga dosedanja zgodovina še ne pozna, omogoča nadaljnjo akumulacijo. Principa, ki sta kot potenciali vsebovana v blagu (**akumulacija** na eni, ter **dela** na drugi strani) se udejanjata naprej. Najbolj revolucionarna sila je delavski razred sam, pravi Karl Marx. **Z vpoteževanjem delavskega razreda v kontrolo nad procesom akumulacije, kapital revolucionira produktivne sile na najbolj revolucionaren način. Za kapital je pač vseeno, kdo kontrolira in zagotavlja akumulacijo: beli ali modri ovrtniki.**

Revolucionarna teorija se od stalinizna razlikuje samo v tej točki. **Socialistično samoupravljanje je oblika kontrole in regulacije akumulacije kapitala po delu. Oblika, v kateri se logični in historični razvoj blagovne produkcije kaže v paradoksalnem položaju delavcev, ki so »kot asociacija svoji lastni kapitalisti.«²² sami od sebe v meznem položaju.** Sami sebi kupujejo in »prodajajo svojo lastno delovno silo.²³ To je koncept **samoeksploatacije**, to je podružbljanje kapitala znotraj meja njega samega, to je **kapital par excellence**.

Razvoj še ni dosegel te točke. Tam, kjer se te ideje že pojavljajo ali celo materializirajo, nastopa **tehnokracija** kot personifikacija tega **družbenega kapitala**, kot nove vrste parazit, ki to gibanje pospešuje. Spopadi so težki in zapleteni in se v grobem kažejo kot spopad med birokracijo in tehnokracijo, pri čemer slednji ne gre odreči premoči v perspektivi. Toda kar je ekonomsko pravilno, je lahko svetovno-zgodovinsko napačno, če parafraziramo Engelsa. Birokracija ima namreč še vedno na razpolago mehanizme, s katerimi lahko svoje gospostvo podaljšuje. Med drugim je še vedno edina legitimna predstavica jugoslovanskega kapitala v mednarodnem kapitalističnem taboru. Doma trenutno barranta s tehnokracijo, kajti jugoslovanska ekonomija ni taka, da bi si lahko bourgeois privoščili večje eksperimente. Pri uresničevanju programa gospodarske stabilizacije sta ob nenehnem spopadanju obe frakciji kapitala našli skupni interes: **povečano eksploatacijo delavskega razreda**, ki se očitno kaže v zniževanju cene delovne sile pod njeno vrednost. Birokracija upa, da si bo s tem obvarovala lastno gospostvo, tehnokracija, da ga bo šele dosegla. Ta »simbioza« je seveda omejena. Toda tu so še druge, t. i. izvenekonomske podpore, s katerimi računata obe frakciji. Birokracija je tu močnejša. Ima močne pozicije v vrhovih zveze komunistov, vojske, državne varnosti, milice in državne uprave sploh.

Gledano s stališča zgodovinskega spopada obeh frakcij (in to je komunistično stališče), je treba podpreti – **tehnokracijo**; to pomeni, tudi Papića & Co. Da, ne glede na to, da nam namesto asociacije svobodnih proizvajalcev ponujajo le izpod birokracije osvobojene proizvajalce. Pravzaprav je to edini razlog. Tu ne gre za **vse ali nič**, in komunistična pozicija mora s tem računati. Še posebej zato, ker Papić & Co. jasno dokazujejo, da je znotraj zakonitosti razvite blagovne produkcije asociacija svobodnih proizvajalcev-nemogoča. Ponujajo sicer neko obliko »realsamoupravljanja«, toda le kot pot k emancipaciji od vsakega samoupravne sistema akumulacije kapitala. Končno se v spopadu z njihovimi stališči zlagoma oblikuje tudi zavest o nujnem »koraku naprej«, emancipaciji od socialističnega samoupravljanja sploh. V tem tiči tudi razlog, da je tekst Papića & Co. najpomembnejši tekst, ki ga je doslej pripravila t. i. Kraigherjeva komisija.

Samo v tem negativnem smislu tedaj tudi glasujem za »socialistično samoupravno blagovno produkcijo«!

OPOMBE:

1. Tim. Kraigherjevi komisiji je med ostalimi materiali uspelo pripraviti tudi tekst o »Blagovni produkciji v razmerah socialističnega samoupravljanja«. Žarko Papić (iz Slovenije je sodeloval Viljem Merhar) je vodil delo te podkomisije pri zveznih družbenih svetih. Ta članek je spopad s temi umotvori.

2. Papić & Co., str. 3

3. glej tudi Karl Marx, Osnovi kritike političke ekonomije, MED 19, Beograd, str. 340

4. isto

5. isto, str. 341

6. »Proizvodjenje kapitalista i najamnih radnika predstavlja, dakle, glavni proizvod procesa oplodjivanja kapitala... kapital je nužno ujedno i kapitalist i misao nekih socijalista da trebamo kapital, ali ne i kapitaliste, potpuno je pogrešna.« isto, str. 343

7. Papić » Co., str. 4

8. Karl Marx, Osnovi kritike političke ekonomije, MED 19, Beograd, str. 134

9. J. Staljin, Pitanja lenjinizma, biblioteka Pitanja, Zagreb 1981 str. 712

10. Papić & Co., str. 12

11. isto, str. 7

12. isto
 13. isto, str. 4
 14. isto, str. 12
 15. Zakon o združenem delu, člen 14
 16. Papić & Co., str. 13
 17. Zakon o združenem delu, člen 129
 18. Papić & Co., str. 12
 19. Karl Marx, Kapital, I, str. str. 86, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1961
 20. isto, str. 94
 21. »Za produkcijo presežne vrednosti s tem, da se potrebno delo spremeni v presežno delo, pa nikakor ne zadostuje, da se kapital polasti delovnega procesa v takšni obliki, kakor je zgodovinsko nastala in kakršna je, in podaljšuje le trajanje tega procesa. Spremeniti mora tehnične in družbene pogoje delovnega procesa, torej sam način produkcije, zato da bi povečal produktivno silo dela, da bi s povečanjem produktivne sile znižal vrednost delovne sile in da bi tako skrajšal tisti del delovnega dne, ki je potreben za reprodukcijo te vrednosti«, pravi Marx. Birokracija tega, za razliko od tehnokracije, ni sposobna. Povečanje produktivne sile dela zahteva in predpostavlja hitro reagiranje kapitalov, njihovo samostojnost in neodvisnost, svobodno prelivanje kapitalov iz panoge v panogo, svobodno delovanje zakona splošne profitne (ali po socialistično: dohodkovne) mere, predpostavlja združevanje kapitalov, uvajanje znanosti in tehnologije v produkcijski proces, intenzifikacijo delovnega procesa, itd. Prvi pogoj za dosego vseh teh ciljev pa je – **svobodno razpolaganje organizacij združenega dela z ustvarjeno presežno vrednostjo**. Birokracija tega ne sme dopustiti, če si ne želi spodnesti temelje svojega lastnega gospodstva. Tehnokracija, kar dokazujejo tudi Papić & Co., pa te pogoje ponuja!
 22. Karl Marx, Kapital III, 27. poglavje, str. 498, Cankarjeva založba, Ljubljana
 23. »Ali više je nego čudno služiti se tim pojmovima (potrebno in presežno delo, potreben proizvod in presežen proizvod,

potreban čas in presežen čas; I. B.) kad radnička klasa ne samo što nije lišena vlasti i sredstava za proizvodnju, nego naprotiv, drži u svojim rukama vlast i posjeduje sredstva za proizvodnju. Prilično apsurdno zvuče sada, u našem uređenju, riječi o radnoj snazi kao robi i o »najmu« radnika: kao da radnička klasa koja posjeduje sredstva za proizvodnju sama sebe unajmljuje i sami sebi prodaje svoju radnu snagu.«
 J. Staljin, Pitanja Lenjinizma, biblioteka Pitanja, Zagreb, 1981, str. 712–13
 Absurdnost teh besed, ki jih kritizira Stalin, je le absurdnost družbenih razmerij, ki pa jih Josip Visarionovič, kakor tudi Papić & Co., zaradi svojega dominantnega položaja seveda ne bo kritiziral.

UDK: 330.133 : 331.107.8

Blagovna produkcija, socialistično samoupravljanje
Igor Bavčar**Zveznih družbenih svetov prevrat v ekonomiji**
Časopis na kritiko znanosti 55-56/1983

Avtor se kritično spoprijema z enim od nasilnih tekstov tim. Kraigherjeve komisije: »Blagovna produkcija v razmerah socialističnega samoupravljanja«. Abstrahiranje od logičnega in historičnega razvoja blagovne produkcije in poljubna umestitev kapitala zunaj tega razvoja, pripelje avtorje omenjenega teksta v pozicijo, da zanikajo obstoj razmerja med kapitalom in delom v socialističnem samoupravljanju, in tako opravičijo obstoj blagovne produkcije v socializmu, kot nekaj popolnoma neprotislovnega. Vulgarnost in apologija njihove »teorije« torej ni v tem, da so spoznali nujnost blagovne produkcije v socialističnem samoupravljanju, kar je zgodovinski fakt, pač pa v tem, da socialističnega samoupravljanja ne razumejo kot zgodovinsko obliko akumulacije kapitala.

UDK: 330.133 : 331.107.8

goods production, socialist self-management
Igor Bavčar**Federal Social Councils' Overthrow in Economics**
Časopis za kritiko znanosti 55-56/1983

The author critically tackles one of basic texts of the so called Kraigher's committee: »The goods production in conditions of socialistic self-management«. The abstraction from the logical and historical development of goods production and at will placement of the capital out of this development brings the authors of the text mentioned into a position where, denying the existence of relation between capital and work in socialist self-management they exculpate the existence of goods production in socialism as an absolutely uncontradictory fact.

Therefore the vulgarity and apology of their »theory« does not subsist in the fact that they realised the necessity of goods production in socialist self-management, which is a historical fact, but in the fact that they do not understand the socialist self-management as a historical form of accumulation of capital.

ZA PRAVIČNO MOČ BLAGOVNE PRODUKCIJE ALI NA POTI K NOVI APOLOGIJI

Srečo Kirn

Nobenega dvoma ni, da je, zgodovinsko gledano, otre-sajoč se vseh nakopičenih oblik in kaotičnih presečišč sedanje družbenogospodarske krize, temeljno besedilo zveznih družbenih svetov prav tisto, ki je posvečeno blagovni proizvodnji v razmerah socialističnega samoupravljanja.¹

Razbremenjeno pragmatičnega pritiska iskanja odgovorov na probleme politične in ekonomske vsakdanjosti, tekst v kratkem, toda konsistentnem teoretskemu delu povzema temeljna polit-ekonomska razmerja ti-stega, čemur bi lahko rekli ekonomska struktura sociali-stičnega samoupravljanja.

Ko kritično načenjamo ta teoretski model, nikakor no-čemo spodbijati njegove pozitivne usmeritve, ki je za-snovana prav na poudarjanju pomena blagovne pro-dukcije oziroma njenih zakonitosti. Razumemo, da je poudarek potreben zlasti v času rastočega administrira-nja in etatističnega vodenja produkcijskega procesa, ki se prav v realnem, pa tudi samoupravnem socializmu, poskuša predstavljati kot tista družbena moč, ki sili čez kaotičnost t. i. objektivnih ekonomskih zakonitosti.

Priznavamo torej dejanskost teoretskega in političnega spopada, ki se v konkretnih zgodovinskih okoliščinah bije ob vprašanju, ali prepustiti regulacijo produkcij-skega procesa tržno-samoupravnim mehanizmom, ali pa poseči po etatističnih mehanizmihi.

Toda kolikor je spopad odločen za večjo ali manjšo odprtost produkcijskih procesov, za večjo ali manjšo svobodo produkcijskih subjektov, za več ali manj poli-tičnega voluntarizma v vodenju produkcije, **menimo, da ta spopad – vsaj teoretsko gledano – v ničemer ne prestopa tistih meja, ki jih obsega prav eksistenca zak-onov razvite blagovne produkcije.**

Nedopustno je, da zaradi političnega pomena ponuje-nega teoretskega modela, ne bi videli, razmerja med zakoni razvite blagovne produkcije in socialističnim samoupravljanjem kot projektom ukinjanja razredne družbe, **kot protislovno, zgodovinsko gledano, celo an-tagonistično razmerje.**

S tem se ne domneva zgolj nekakšno modeliranje v teoretskih nebesih, ki nima nikakršne zveze z dejan-

skostjo samo, in ki na vsak **ne** pri realizaciji tega modela odgovarja z vzvišenim: **toliko slabše za dejanskost samo**, temveč ima lahko usodne politične posledice. Če ne drugega, botruje tisti iluziji, na kateri temelji prav etatistična regulacija produkcijskega procesa.

Kar pade v oči, je konsekvantnost razumevanja bla-govne produkcije, ki ima svojo teoretsko zgodovino. Začenja se pri socialističnih utopistih in svojo klasičnost doživlja s Proudhonom, Rodbertusom in Duhringom. Toda ni naključje, ko Marx pozneje objavi, da njegova kritika politične ekonomije temelji prav na spopadu s Proudhonom. Ne samo, da gre za vprašanje razumeva-nja kapitalističnega načina produkcije, temveč pred-vsem za spopad v razumevanju »pravičnih zakonov blagovne produkcije« kot anticipacije komunistične družbe.

Vsa ključna vprašanja funkcioniranja kapitalističnega načina produkcije, njegovih osnovnih mehanizmov, so tu podvržene kritiki s stališča njihove lastne ukinitve. Tako radikalna kritika, na prvi pogled nerazumljivo obrnjena proti ljudem, ki so se skupno z njim bojevali proti kapitalizmu, proti eksploataciji, ter za socializem, je definirana prav s strahom, da delavsko gibanje, vsaj v svojih teoretskih zastavitvah, namesto da zapopade zgo-dovinski proces, ostane zgolj njegov zapopadek, zapo-padek produkcije kapitala, zapopadek reprodukcije razredne družbe, zapopadek odtujenosti in nesvobode. Politčna zmaga Bernsteina v nemški socialdemokraciji in njen pervertirani podaljšek v dominaciji stalinizma sta pokazala vso upravičenost tega strahu.

Ključ za novo perspektivo revolucionarne teorije je prav v »obuditvi tega spopada, katerega bistvo je bilo prav **razumevanje zakonov blagovne produkcije v raz-merju do socializma.**

Tekst skupine ekonomistov v okviru t. i. Kraigherjeve komisije nadaljuje v nekoliko modificirani obliki, prav vso to negativno neskončnost, na katero opozarja Marx v spopadu s Proudhonom.

Blagovna produkcija je tu predstavljena kot družbeni mohanizem, reduciran v položaj inertnosti, ki sam iz sebe ne reproducira nikakršnega pomembnejšega druž-

benega razmerja, oziroma natančneje nikakršnega spe-cifičnega značaja družbenih razmerij.

Da bi bilo to stališče teoretsko sploh možno, blagovno produkcijo najprej postavijo v nekakšen nadzgodovin-ski položaj, v katerem se pojavlja v skoraj vseh družbe-noekonomskih formacijah in ima v sleherni med njimi sama po sebi enak položaj. In drugič, blagovno produk-cijo določajo tako kot da ne sodi v družbena razmerja, kot da nima nič opraviti z zgodovinskimi pogoji za produkcijo in naposled kot da ji lastninska razmerja niso nič mar.

Ko je to abstrahiranje od dejanske zgodovine – z več ali manj rokohitrsk sreče in velikim občutkom za teoret-sko malomarnost opravljeno – je kaj lahko izreči visoko zveneče pohvale na račun t. i. pozitivnih funkcij bla-govne produkcije, ki dajejo prednost boljšim pred sla-bimi, produktivnejšim pred neproduktivnejšimi in ne nazadnje močnejšim pred slabšimi. Če ne opišejo nega-tivnih funkcij blagovne produkcije, Proudhon bi jim rekel slabe plati, je to zgolj rezultat srečnega naključja, da te same po sebi dejansko res ne obstajajo. Toda dialektika ekonomistov ne zanima, kajti po njihovem mnenju ta očitno sodi na področje nekakšne filozofske spekulacije in metafizike, ki z materialnimi dejstvi itak nima nič opraviti.

Toda pogledimo si stvari natančneje.

»Robna proizvodnja istorijski objektivno postoji u uslovima u kojima je proizvodnja atomizirana i u ko-jima nije neposredna t. j. ne proizvodi se neposredno za podmirenje potreba. U tim istorijskim uslovima koji su određeni objektivno dostignuti nivoom razvijenosti proizvodnih snaga i društvenom podelom rada i koji karakterišu više društveno-ekonomskih formacija.«... (Robna proizvodnja u uslovima socialističkog samo-upravljanja, str. 2)

Če sledimo Marxovi analizi družbenoekonomskih for-macij, tedaj veljajo zgoraj omenjene zgodovinske pogo-jenosti blagovne produkcije **samo za kapitalistični način produkcije.**

Niti v sužnjelastništvu niti v tevdalizmu produkcijski proces v splošnem ni definiran na blagovni produkciji

atomiziranih producentov. Sploh pa atomiziranost producentov ni pogoj za blagovno produkcijo, temveč njen rezultat. Stališče, da je blagovna produkcija enako navzoča v več družbenoekonomskih formacijah, je možno samo takrat, ko se abstrahira od dejanskega zgodovinskega procesa, torej, ko se uveljavlja metoda abstraktnega ponavljanja splošnih kategorij in zamenjavanja vzrokov s posledicami.

Zgodovinski proces razvoja sužnjelastništva in fevdalizma kaže na to, da je blagovna produkcija znotraj njih igrala povsem podrejeno vlogo. Omejevanje sužnjev zgolj na delovna orodja oziroma priklenjenost kmetov na zemljo in ne nazadnje borniranost družbenih razmerij sploh, onemogoča razvoj blagovne produkcije. Znotraj teh družbenoekonomskih formacij, znotraj dosežene stopnje razvoja proizvodnih sil in družbene delitve dela v teh družbenoekonomskih formacijah, so blagovna produkcija, oz. atomizirani producenti, ki proizvajajo za trg, potisnjeni na obrobje družbenih procesov. **Blagovna produkcija sicer obstaja, toda ne kot dominanten družbeni proces, ne kot nekaj, kar bi karakteriziralo in določalo osnovno produkcijsko razmerje.**

Z razvojem svetovne trgovine, ki krepi trgovinski kapital, z razvojem bančnega kapitala, ki akumulira sredstva iz zametkov kapitalističnega načina produkcije v italijanskih in južnonemških mestih, z rastočim nasprotjem med močno absolutistično državo na eni in raztrganostjo fevdalnega družbenega tkiva na drugi strani, z velikimi odkritji in ne nazadnje z razvojem proizvodnih sil, kot je uvedba novih tehnik v pridobivanju hrane in tehnične delitve dela v obrtni dejavnosti cehov v srednjeveških mestih, se uresničuje vsi nujni zgodovinski pogoji, da blagovna produkcija čedalje bolj razvija svoje skrite možnosti. Ti procesi, ki jih je Marx povzel v nastanek svobodne delovne sile, dovolj veliko izolirano in opredmeteno menjalno vrednost – denar, nastanek svetovnega trga, so temelj za razvoj kapitalističnega načina produkcije, t. j. družbenega procesa, v katerem prevladuje blagovna produkcija. **Razvoj blagovne produkcije je prav razvoj kapitalističnega načina produkcije. Dominanten položaj blagovne produkcije torej ni nič drugega kot nastanek kapitalističnega načina produkcije. To nista dva ločena in živeča procesa, temveč en sam družbeni proces.**

Da bi se ta proces osamosvojil, so bili potrebni vsi prej naštetih zgodovinski pogoji. Ko se osamosvoji, jih ne potrebuje več. Sam reproducira zgodovinske pogoje lastne eksistence.

Res je, da blagovna produkcija obstaja v več družbenoekonomskih formacijah, toda bistveno drugače. Če v predkapitalističnih družbenoekonomskih formacijah blagovna produkcija eksistira zgolj sporadično, kot nekaj nepomembnega, skrivajoč svoje potence, tedaj jih s svojim razvojem razkrije, kar pomeni hkrati razvoj kapitalističnega načina produkcije.

»Ove istorijski progresivne funkcije, robna proizvodnja ostvaruje u svojim različnim konkretnim istorijskim oblicima, koji su odredjeni društvenim odnosima u kojima ona deluje. Niti je robna proizvodnja društveno-neutralan »mehanizam«, niti se razvoj robne proizvodnje može odvajati od razvoja društvenih odnosa.« (Robna proizvodnja u uslovima socialističkog samoupravljanja, str. 3)

Razmerje med vsebino in njeno formo je vedno dialektično. Tako kot vsebina, torej neka notranja struktura, zakonitosti, v okviru drugih danih zgodovinskih razmer, določa formo lastne eksistence, tako tudi forma ne samo izraža vsebino kot nekaj povsem tretjega, temveč kaže, kako ta vsebina sploh lahko obstoja. Dialektično razmerje med vsebino in formo je v bistvu razmerje vsebina-forma, znotraj vsebine in vsebina-forma, znotraj forme.

Fetišizem blagovne produkcije, torej prikritost protislovnega razmerja, ki tiči v sami vrednosti blaga, izhaja prav iz tega, da to razmerje mora biti opredmeteno, povnanjeno, če hoče sploh biti uresničeno. Razmerje med relativno vrednostno obliko in ekvivalentom je sicer notranje razmerje blaga in s tem obče razmerje blagovne produkcije. Toda, če naj bi dejansko zaživel, mora nastopati kot razmerje med dvema blagoma, kot neko zunanje medpredmetno razmerje. Splošna oblika te opredmetene eksistence vrednosti je denar. Tisti hip, ko predstavlja zgolj zunanjo obliko temeljnega razmerja v blagu oz. vrednosti, je to tudi način, kako lahko vrednost sploh eksistira. Nedialektično pojmovanje tega razmerja pelje v razumevanje denarja kot neke zunanje, samo za sebe bivajoče predmetnosti, ki je dana od vekomaj. Kar pa se zdi, da je vrednostno razmerje, torej razmerje med stvarmi, je samo način njegove lastne eksistence.

Enako velja za blagovno produkcijo kot tako. Nemo goče jo je namreč predstavljati kot neki notranji nespremenljivi substrat, ki na podlagi teh ali onih družbenih razmer dobiva takšno ali drugačno zgodovinsko obliko. Njena forma je v temelju določena prav z notranjimi razmerji, s protislovnim karakterjem blagovne produkcije kot take. Forma je samo način eksistence oziroma stopnje, do katere se razvija ta njen protislovni notranji karakter. Toda ta je en sam. V blagovni produkciji ni pozitivnih oziroma negativnih potence, ki bi znotraj tega ali onega družbenega milieja predstavljale formo blagovne produkcije in s tem blagovno produkcijo sploh, enkrat kot pozitivno, drugič kot negativno.

»Kapitalistička robna proizvodnja pomenute funkcije robne proizvodnje ostvarivala je u oblicima koji su izražavali i reprodukovali kapital kao vladajući društveni odnos. Identifikacija robne proizvodnje sa njenim kapitalističkim oblikom u nas vodila je, bilo klasičnim dogmatskom negiranjem robne proizvodnje uopšte, što je na scenu uvodilo etatizam bilo afirmaciji robne

proizvodnje u njenim liberalnim oblicima što je vodilo, eroziji socijalističkih društvenih odnosa u tehno-kratskim i drugim oblicima.« (Robna proizvodnja u uslovima socialističkog samoupravljanja, str. 3) Dejstvo je, da je tudi blagovna produkcija kot taka zgodovinski produkt. Nakazali smo njen zgodovinski razvoj. Nakazali smo ga kot razvoj kapitalističnega načina produkcije. Marx pravi: »Če je torej kapitalistični način prilaščanja na videz v še tako ostrem nasprotju s prvotnimi zakoni blagovne produkcije, vendarle nikakor ne izvira iz kršenja, marveč nasprotno iz uporabe teh zakonov... Prvotna sprememba denarja v kapital torej poteka v najpopolnejšem soglasju z ekonomskimi zakoni blagovne produkcije in z lastninsko pravico, ki iz njih izhaja. Toda navzlic temu je njen rezultat:

1. da produkt pripada kapitalistu, ne pa delavcu;
2. da vsebuje vrednost tega produkta, poleg vrednosti založenega kapitala, tudi presežno vrednost, ki je zanjo dal delavec delo, kapitalist pa nič, in ki postane kljub temu zakonita lastnina kapitalista;
3. da je delavec še nadalje ohranil svojo delovno silo in da jo lahko na novo proda, če najde kupca;

Enostavna reprodukcija je samo periodično ponavljanje te prve operacije; vsakokrat se, vedno znova, spreminja denar v kapital. Zakon torej ni kršen, nasprotno, dobiva samo priložnost, da deluje trajno...

V četrtem oddelku smo pokazali, kako zahteva razvoj družbene produktivne sile dela kot pogoj kooperacijo na visoki stopnji, kako je samo pod tem pogojem mogoče organizirati delitev in kombiniranje dela, ekonomizirati z množično koncentracijo produkcijskega sredstva, spraviti v življenje taka delovna sredstva, ki jih je že materialno moč le skupno uporabljati, kakor n. pr. sistem strojev itd., prisiliti velikanske naravne sile v službo produkcije in produkcijski proces spremeniti v tehnološko uporabo znanosti. Na temelju blagovne produkcije, kjer so produkcijska sredstva lastnina zasebnikov, kjer ročni delavec zato ali izolirano in samostojno producira blago ali pa prodaja svojo delovno silo kot blago, ker mu manjka sredstev za samostojno proizvodnjo, se ta pogoj uresniči samo s tem, da rastejo individualni kapitali oziroma toliko, kolikor se spreminjajo družbena produkcijska sredstva in življenjske potrebe čine v lastnino kapitalistov. **Na temelju blagovne produkcije je produkcija v velikem obsegu mogoča samo v kapitalistični obliki.** (Kapital I, str. 659, 660, 705; CZ Ljubljana 1961) Kar zadeva Marxovo analizo, so stvari s tem menda povsem jasne. Za Marxa kapitalistični način produkcije izhaja iz doslednega uveljavljanja zakonov blagovne produkcije. **S kapitalističnim načinom produkcije so blagovna razmerja v imanentnem, notranjem odnosu. Od tega trenutka dalje je gibanje blagovne produkcije v njeni dejanskosti zapopadeno kot gibanje kapitala.** Drugo je, kot pravi Marx, samo videz, ki pripada cirkulacijskemu procesu, gola oblika, ki mistificira dejanski proces.

Če naši ekonomisti, ki so pisali omenjeni tekst, razglajajo videz za dejanskost in dejanski proces za mistiko, imajo za to seveda svoje vzroke. Kolikor bi ti vzroki celo koreninili v njihovi bojevitosti proti etatističnemu konceptu, ki goji iluzije, da je možno blagovno produkcijo odpravljati z dekreti oziroma s planiranjem, kot da ne gre za planiranje blagovnih razmerij, nekaj apriori kaotičnega in protislovnega, **se konec koncev ves njihov problem razkriva kot poskus apologije obstoječega.** Če to apologijo birokracija zganja tako, da trdi, da je blagovno produkcijo možno preseči z mehanizmi državne kontrole, je njihova apologija zgrajena na tem, da blagovna produkcija kot taka, nekakšna njena večna vsebina, ki dobi te ali one željene oblike, kakršne so pač družbene razmere, iz katerih je ona sama izzzveta, funkcionira v razmerju do socialističnih samoupravnih odnosov povsem neantagonistično. Tam, kjer obstaja temeljna dilema, osnovni problem, ključna protislovna zgodovinska zastavitev družbenih razmerij prehodnega obdobja, vidijo, teoretsko gledano, nekonfliktnost in čisto harmonijo.

Blagovna produkcija, očiščena kapitalistične lupine, deluje v kontekstu socialističnega samoupravljanja povsem pozitivno. In ne samo to. Sama je ključna točka celotnega revolucionarnega družbenega razvoja. Je bariera proti nastajanju vsakršnih monopolov, **v končni instanci pa je revolucionarna vsebina socialističnih samoupravnih odnosov.**

Toda ali je res tako? Ali niso vse pozitivne funkcije blagovne produkcije, ki daje prednost produktivnejšim pred neproduktivnimi, boljšim pred slabšimi, tudi motor, ki gledano zgodovinsko-pravzaprav reproducira razmerje med produktivnimi in neproduktivnimi, med boljšimi in slabšimi, ki skratka v sebi anticipira nezmožnost splošnega razvoja produktivnosti, torej takšno razmerje, kjer nekdo svojo produktivnost razvija na neproduktivnosti drugega? Ali ni blagovna produkcija tista, ki navidezno izhajajoč iz usklajenosti med ponudbo in povpraševanjem nenehno reproducira dejansko neusklajenost? Ali ni svobodna konkurenca kot zakonitost blagovne produkcije prav tista, ki konsekvентno rojeva nove in nove monopole?

A tudi skozi kritiko teh protislovij se gibljemo na področju nacionalne ekonomije. Ključno vprašanje je drugje. **Ključno vprašanje ni ne v kaotičnosti in ne v monopolih, temveč v razrednih razmerjih, ki jih blagovna produkcija na temelju svojega lastnega karakterja imanentno reproducira. Razvoj blagovne produkcije je torej hkrati tudi razvoj eksploatacije, dominacije, represije.** Kdor tega ne razume, ali pa noče razumeti, ta preprosto ne stoji na stališču revolucionarne teorije.

To seveda ne pomeni, da ne vidimo neke drugačnosti razrednih razmerij v socialističnem samoupravljanju. Ne pomeni niti, da želimo tu aludirati na nekakšno takojšnjo ukinitve blagovne produkcije; pomeni pre-

prosto kritično, razredno določljivo zavest o dejanskosti družbenih razmerij.

Kakorkoli poskušajo v tem tekstu t. i. Kraigherjeve komisije teoretično in hkrati bojvito obračunati z argumenti nekega pogleda na socializem in neke socialistične prakse, ki se ne more izkopati iz stalinistične tradicije, pa tudi sami zapadajo v apologetski komentar ki sicer drugače, pa vendar-poskuša ohraniti obstoječi družbeni status quo.

Boj, ki se v uradni ekonomski teoriji razvija v naši družbi, ni nič drugega kot boj med rodbertusovimi in proutdhonovimi teoremi. Zaprašeni državnega socializma, postavljajo nasproti vero v »pravičnost« blagovne produkcije, ki jo je treba samo očistiti njenih negativnih zgodovinskih oblik.

Nadaljevanje kdaj drugič

UDK: 330.133

Kritika politične ekonomije, socializem, blagovna produkcija

Srečo Kirm

Za »pravično« moč blagovne produkcije ali na poti k novi apologiji

Časopis za kritiko znanosti 55, 56/1983

Blagovna produkcija ima v različnih družbenoekonomskih formacijah različen položaj. Razvoj blagovne produkcije koncem srednjega veka ob ostalih zgodovinskih pogojih, predstavlja v bistvu razvoj kapitalističnega načina produkcije. Trditev je, da je blagovna produkcija, oz. njene zakonitosti, v imanentnem notranjem razmerju z zakoni kapitalistične produkcije. Razvoj blagovne produkcije v socializmu je zato, kolikor je zgodovinsko nujen, tudi reproducent procesu eksploatacije, represije, dominacije. Socialistično samoupravljanje je zato do blagovne produkcije v protislovnem, zgodovinsko gledano, antagonističnem razmerju.

UDK: 330.133

critique of political economy, socialism, goods production

Srečo Kirm

For the »Righfruk« Power of Goods Production resp. On the Way to the New Apology

Časopis za kritiko znanosti 55–56/1983

The goods production has a different position in different socio-economical formations. The development of goods production at the end of the middle ages along with other historical circumstances essentially represents the development of capitalist mode of production. There is an assertion, that goods production resp. its principles are in an immanent internal relation with the laws of capitalistic production. Therefore the development of goods production in socialism is, as much as being a historical necessity, also a reproducer of the process of exploitation, repression, domination. The socialist self-management is for this reason in a contradictory, from the historical point of view antagonistic relationship to the goods production.

Savezni društveni svet za pitanja društvenih uredenja, Savezni društveni svet za privredni razvoj i ekonomsku politiku, Komisija za izradu materiala o robnoj proizvodnji u uslovima socialističkog samoupravljanja: Robna proizvodnja u uslovima socialističkog samoupravljanja, Beograd, avgust 1982 (tipkopis)

SAMOUUPRAVLJANJE GRE SVOJO POT

Ciril Baškovič

Uvod

»Končajmo že enkrat z jugoslovanskim samoupravljanjem«, naslavlja svoj kratek, a naslovu več kot zvest spis Albert Meister, znani francoski sociolog in eden prvih resnejših svetovnih proučevalcev jugoslovanskega samoupravljanja. Spis je višek šeste, poletne številke revije »Autogestions« iz leta 1981, tematsko posvečene Jugoslaviji. V krogih družbenopolitičnih, znanstvenih in publicističnih delavcev je številka naletela na velik, a tih odmev – od skritega priznanja, prek zadrege in osuplosti, do bolj ali manj ostrega zavračanja trditev in prikazov v njej. Videti je, da se prve sodbe v omenjenih krogih nagibajo k ugotovitvi, da gre za izrazito negativno usmerjeno predstavitev, ki se osredotoča na izbor šibkih točk jugoslovanskega samoupravljanja in pri tem uporablja takšno logiko razlage, da lahko necelovito poučeni bralec sklepa – samoupravljanje v Jugoslaviji je družbenoorganizacijska in ideološka oblika obvladovanja ljudi. S tem ta država in njen eksperiment izgubita privilegiran status med raznovrstnimi družbenimi sistemi kapitalizma in socializma.

Bilo bi nenavadno, ko bi številka ne povzročila odmevov, nenavadno celo, ko bi ne pobudila obsodbe in poskusov zatekanja k reakcijam tipa: odpišimo revijo in skupino, ki se izraža skoznjo, češ, saj od levičarjev anarholiberalnih in psevdomarksističnih usmeritev česa drugega pač ni pričakovati. V zraku visi mik ignorirati revijo, podprt s tihim prepričanjem, kako da jugoslovanski samoupravni sistem vendarle je toliki unikum, da utegne jugoslovanska blokada drago stati prvo revijo v svetu, specializirano za samoupravljanje. Precej časa po izidu številke nismo imeli na voljo dovolj oprijemljivih prvin, na osnovi katerih bi bilo mogoče zanesljivo sklepati, kakšno bo prevladujoče stališče relevantnih krogov v Jugoslaviji do tematske številke Autogestionsa, do njenega uredništva, do delov zahodnoevropske leve in do mednarodnega učinka te številke. To pomanjkanje prvin vsaj hipotetično izvira iz nekaterih značilnosti mehanizmov za usklajevanje in selekcijo stališč v naši družbi. Interesni pluralizem, zasidran v množico družbenih ustanov, pogosto za njihovimi okopi, praviloma funkcionalizira vsakršne povode z vidika lastnih pozicij, pri čemer se v interinstančnem in intrainstančnem manevrskem prostoru vedno opira na izbrano referenčno instanco in se legitimira ter identificira z njo ali proti njej. V primeru, ko je povod vrsta besedil o samoupravljanju, pa postane manevrski prostor negotov – saj stvar zadeva bolj ali manj vsakogar, instance pa omahujejo ena pred drugo, predvsem znanost pred politiko in obratno. Rezultat: skoraj nikakršnih javnih besed o zadevi (razen prikaza O. Grličeve v Naših temah 11/81 in nastopov F. Muhića, I. Supka v časopisu ter S. Jovanova v Autogestionsu), čemur gre na roko tudi to, da je revija težko dostopna za jugoslovanske bralce, po drugi strani pa nekaj poskusov strokovnih intervencij s političnim pomenom na uredniškem področju in na straneh same revije ter poskusa političnih intervencij s profesionalnimi posledicami za jugoslovanske avtorje, ki so se pojavili v omenjeni številki – še posebej, ker so se nekateri med njimi že tako gibali blizu obrobja sprejemljivega.

Pristop veleva, da si velja priti na jasno, kaj je sploh zapisano pod naslovom »Nova obleka predsednika Tita« in podnaslovom »Družbena kritika, politično zatiranje in delavski boj v Jugoslaviji«. Revija, ki ji nekateri najdejo predhodnico v reviji »Socialisme et barbarie« P. Gourvitcha, se je specializirala za obravnavo participacije in samoupravljanja znotraj socialističnega obzorja že leta 1967; takrat je izhajala pod naslovom »Autogestion et socialisme«. Leta 1980 je bila preimenovala v sedanjo »Autogestions«. Uredništvo, v katerem že dolga leta igra prvo violino Y. Bourdet, pogosti gost v Jugoslaviji, si je zastavilo naslednji koncept: redno prikazovati, analizirati in primerjati vse, kar je

povedanega ali naréjenega v zvezi s samoupravljanjem – od najbolj drznih vizij do najnovejših družbenih poskusov. Izdaja jo Mednarodni center za koordinacijo raziskav o samoupravljanju s sedežem v Parizu (CI-CRA). Mimogrede, v tem centru imajo pomembno vlogo tudi nekateri jugoslovanski znanstveniki, predvsem R. Supek, ki je hkrati z B. Horvatom tudi član mednarodnega orientacijskega sveta revije.

Revija sedaj že drugič posveča posebno številko jugoslovanskemu samoupravljanju. Prva je bila objavljena že leta 1967, do sedanje pa je bilo o jugoslovanskem samoupravljanju objavljenih še nekaj člankov; pozorni bralec sicer odkrije, da se veliko število avtorjev, ki pišejo o drugih participativnih praksah, skoraj neizogibno dotika tudi jugoslovanskega teoretsko-doktrinarnega koncepta in ekonomsko-politične izkušnje.

V zadnji jugoslovanski številki, objavljeni po poljski in pred severnoirsko, je uredništvo pod vodstvom mlajšega sodelavca Jean Louis Lavilla objavilo zbirko tekstov nastalih in izbranih pretežno v letu 1980. Nekaj tekstov je izpod peres J. L. Lavilla in A. Meistera, drugo so intervjuji ali pa prevodi poprejšnjih tekstov jugoslovanskih avtorjev. Ljubomir Tadić daje intervju o dušenem samoupravljanju, Josip Županov je teze o družbeni krizi leta 1980 objavil v Reviji za sociologijo, Slobodan Drakulić, bivši urednik revije Argumenti, je govoril prav o tej reviji, Predrag Matvejević objavlja odlomek »Za samoupravno kulturno politiko« iz daljše študije, objavljene v reviji Most leta 1979, Mirko Radojčić je za The New Art Practice pisal o dejavnosti skupine KOD, spis o skupini OHO je montaža izvlečkov iz članka T. Brejca v The New Art Practice in iz rotokopiranega besedila, ki je krožilo po Ljubljani. Članek o zasedbi hiš se opira na znani dogodek v Ljubljani in prevaja iz intervjuja, ki ga je objavila A-rivista anarchica leta 1978; intervju o feminizmu sta dali Rada Iveković in Vesna Pusić, intervju Nece Jovanova o stavkah samoupravljanja je bržčas montaža, ki temelji na njegovem nastopu na Prvi mednarodni konferenci o samoupravljanju in participaciji leta 1972 v Zagrebu, na članku V. C. Fishere v Politique aujourd'hui junija 1980 in na članku N. Jovanova v Sociologie du Travail št. 4/1980 »Stavka in samoupravni projekt v Jugoslaviji«. V rubriki »Dokumenti« so objavljeni prevodi tekstov o reviji Javnost in o represiji proti skupini Praxis.

Olga Grlič, ki je v rubriki Iz inozemnih časopisa v Naših temah št. 11/1981 objavila kratko poročilo o jugoslovanski številki Autogestionsa, je dobro opazila, da leži ključna sporočilna poslanica v uvodnem in sklepnem tekstu francoskih avtorjev in ne v jugoslovanskih tekstih na katere se sicer sklicujeta francoska. Podmena je, da si tuja lažje privoščita neusmiljeno besedo, prav kakor si tuja revija pač sploh lahko privošči toliko stopnjo kritičnega izbora kritičnih točk jugoslovanske samoupravne prakse. Vendar gre v obeh primerih le za videz (ne)doraslost stvari – neizpodbitno je namreč dejstvo, da teksti ne glede na svojo govore o zadevah, ki jih producirajo jugoslovanska družbena razmerja, in prav to je prvi vzrok za vsakršne tudi »slabonamerne« oziroma enostranske interpretacije.

Prikaz

J. L. Lavillé predvsem opozarja, da je namera tematske številke poskus ugotoviti realna razmerja sil pod okriljem samoupravljanja, zato organizira besedila okrog treh osi: položaja kritičnih intelektualcev, razcepljenosti mladine med umikom in voljo po družbenih spremembah ter delavskih bojov za samoupravljanje. Intelektualce razdeli v dve skupini. Številčnejšo predstavljajo »profesorji in raziskovalci političnih ved«, katerih teoretski napor se pogosto izčrpa v ponavljanjih. Kritično manjšinsko skupino pa sestavljajo intelektualci, ki menijo, da družbeni boji že dolgo niso več umeščeni med zavojevalce politične oblasti in nekdane

vladajoče razrede, temveč se bijejo zaradi značaja javnih funkcij, ko si birokracija prizadeva monopolizirati marksistično teorijo kot ideološko obliko svoje vladavine.

Veliki, na videz svobodni tisk, brez omahovanja krivi tehnokracijo in birokracijo za zapoznelost ukrepov in za neuspešnost pri uvajanju boljših oblik samoupravljanja, ne da bi ju natančenje opredelil in pojasnil, kako sta mogli postati tako močni in kako bi ju bilo mogoče premagati. Resne analize so le v publikacijah omejenih naklad, ki jih izdajajo kritični intelektualci. Zoper širjenje njihovega vpliva oblasti terjajo kontrolo nad množičnimi mediji, delovanje lojalnih ljudi na univerzi, ki kritičnim prizadevanjem preprečujejo stik s študenti; poudarjeno delitev profesorjev s pretehtanim razpodeljevanjem negativnih in pozitivnih sankcij; v najhujšem primeru pa tudi kolektivno represijo.

Edini preostanek množične študentske opozicije sistemu privilegijev in hierarhije iz leta 1968 je študentski tisk, ki doživlja prepovedi in zamenjave uredništev z izgovorom, da »presega meje resnicoljubne in argumentirane kritike« in da »ne spoštuje niti moralnih norm novinarstva niti osnovnih pravil kulturnega obnašanja«. V novinarstvu združijo in napredujejo le tisti, ki se samokritično usmerijo v konstruktivno kritiko. Del mladine se zato odteguje projektom za celovito spreminjanje družbe in si prizadeva »kritizirati družbeni praksis« z vzpostavljanjem lastne umetniške (avantgardistične) življenjske prakse. Mlada publika je toliko bolj dojemljiva za vse bolj ironične rock in punk skupine, ker ji ne prizanašata niti nezaposlenost niti pomanjkanje stanovanj.

Na podlagi javnih statističnih podatkov J. L. Laville ugotavlja, da je velik del jugoslovanskega delavskega razreda nevtraliziran, ker ga nuja po zadovoljevanju prvinskih potreb sili, da ob redni zaposlitvi obdeluje še svoj kos zemlje. Velike dohodkovne razlike med proizvodnimi enotami in splošno poseganje po zvezah, ki naj ljudem omogočijo prednosti, zmanjšujejo kolektivistično naravnost ljudi na račun individualistične, zato prihaja do prekinitev dela le v primerih hudih in neenakomerno porazdeljenih nezadovoljstev.

Avtor domneva, da utegne nasprotje med razvitim severom in manj razvitim jugom Jugoslavije izpodrinuti doslej prevladujoče tipe nacionalnih nasprotij (med Srbi in Hrvati). Ugotavlja tudi, da je v zadnjem obdobju zaustavljen dve desetletji trajajoči vzpon srednjih slojev, podpornikov oblasti v 60. in 70. letih. Po Titovi smrti so nastopile težave pri legitimizaciji oblasti, hkrati pa v kolektivnem vodstvu države prihaja do nesoglasij med nujnim povečevanjem produktivnosti in med tem, da bi ZKJ v svojih rokah še naprej ohranila komandne ročice. Stabilizacijski ukrepi še niso bistveno zmanjšali inflacije in tako dalje. V takšnem položaju se birokracija boji, da bi utegnile naraščajoče nezadovoljstvo povzročiti družbene napetosti. Od tod morda, meni avtor, ostri napadi na intelektualce in cerkev.

Delegati v skupščinah, sindikalni in drugi voditelji pogosto nastopajo z navzkrižnimi zahtevami. Po avtorju gre za manever, ki bi v časih večjih stisk omogočil vpeljavo novih vodstvenih skupin, ne da bi se s tem spremenile vladajoče strukture, hkrati pa taki nastopi razodevajo krhkost soglasja med različnimi težnjami politične oligarhije. Ob koncu avtor sklene, da sta iz tega začasnega ravnotežja možna le dva izhoda: demokratizacija z nadaljnjim razvojem samoupravljanja ali pa »trda linija«. Kosovske obsodbe morda že nakazujejo slednjo.

L. Tadić predstavlja jugoslovanskemu bralcu že znane teze. Tržno gospodarstvo tipa laissez faire, laissez passer spriči velikih razlik v dohodkih otežkoča solidarnost delavskega razreda in spodbuja skupinski egoizem. Korenine sedanje družbene krize najde v dveh protislovljih razvoja samoupravljanja zadnjih tridesetih let: v protislovlju med formalno širino socialistične demokracije in osredotočenju vsake politične dejavnosti v ozkih vod-

stvenih slojih ter v protislovju med delavskim razredom, ki proizvaja presežno vrednost, in birokracijo, ki mu jo brez možnosti njegovega vpliva odteguje za pokrivanje potreb lastnega funkcioniranja. Medtem ko se delavski razred ukvarja z vsakdanjimi ekonomskimi problemi, deluje delegatski sistem le kot transmisija za direktive aparata. ZKJ in sindikati predstavljajo delavstvo le imaginarno in zato to nima ne moči in ne sredstev za avtonomno akcijo. Brez zavestnega delavskega razreda pa je sleherni družbeni sprememba negotova. Prekinitev dela postajajo osamljeni pojavi, saj se birokraciji posreči s posegi odpravljati najbolj ostre konflikte in preprečevati vsako usklajevanje znotraj delavskega razreda. Revolucija je ostala politična, institucionalizirala se je in sklerotizirala. V družbi prevladuje birokratska rutina, marksizem se je iz teorije spremenil v indoktrinacijsko uradno ideologijo. Kadarkoli se je v Jugoslaviji zastavila možnost demokratizacije, je birokracija v nadomestilo vrnila vprašanje naroda. Svobodni narodi so nadomestili svoboščine ljudi, s svojimi oligarhijami pa so dodatna ovira za resnično svobodo v državi. Ob koncu je razgrnil svoja še bolj znana stališča o izključnih profesorjih z beogradske univerze in o zatiranju kritičnih intelektualcev.

Teze J. Županova o družbeni krizi se začenjajo z vprašanjem, od kod izvirajo napetosti v naši družbi. Avtor se ne strinja z navadnimi odgovori, češ da so vzroki v nepopolnosti izvedbe sicer dobrih družbenih projektov. Skrita podmena tega tipa razmišljanja pač okrivijo izvajalce in vnaprej razbremenijo usmerjevalce. Nasprotno, zatrjuje avtor, »projekt« dejansko ni projekt družbene spremembe, ampak prejšnjim fantazmagorični svet, ki nima dosti opraviti z resničnim življenjem ljudi. Brž ko je fantazmagorija sprejeta za institucionalno in uredbeno osnovo družbenih odnosov, proizvede družbeno krizo, umeščeno med normativno-institucionalni in realni, torej spontani tok oziroma pol družbe. Temeljne družbene značilnosti normativno-institucionalnega pola – svobodna asociacija proizvajalcev na podlagi družbene lastnine proizvodnih sredstev; usklajevanje gospodarskih odločitev z vzajemnim sporazumevanjem v okviru samoupravljanja ob ujemanju s tržnimi zahtevami in upoštevanju centralno-političnega nadzora; odsotnost vertikalnega družbenega razlikovanja in zgolj horizontalni pluralizem interesov; solidarnost med narodi in etničnimi skupinami – dobe skoraj nasprotne podobe v optiki drugega pola: gospodarsko dejanskost urejajo načela in logika sredstev, dobičkov in hierarhije; globalni ekonomski sistem se ravna ali po tržnih nujnostih ali pa ga urejajo državni posegi; krepijo se politična, ekonomska in profesionalna stratifikacija; nacionalizmi še zdaleč niso oslabili.

Razpor med institucionalnim in realnim odpira krizo legitimnosti. Ta otežkoča položaj oblasti in še posebej politične elite, ki ga ne gradi na institucionalnem modelu samoupravljanja, temveč na svojih nekdanjih avantgardnih naporih za spreminjanje družbe. Ker ima sama osrednje mesto v sistemu, je njena usoda najtesneje povezana z razvozlavljanjem družbene krize. Sistemu so pri tem na voljo trije mehanizmi: prilagajanje institucij, normativno-ideološke spremembe in politične kampanje za družbeno (pre)vzgojo. Prilagajanje institucij pomeni predvsem povečevanje strpnosti do »spontanorealnega toka« in njegovo vključevanje v institucionalizirano realnost. Tak ukrep je bilo denimo uvajanje in razvijanje samoupravljanja. Drugi način vzpostavljanja identičnosti med normativno-imaginarnim in realnim sistemom jo nenehno perfekcioniranje prvega. Rezultat: praviloma se protislovja ne razklepajo, ampak se naknadno le še ostreje izoblikujejo. Kadar se kriza razvije tako daleč, da odpovedo ostale metode, takrat oblast sproži obsežne politične kampanje (npr. za stabilizacijo). Z opiranjem na prejšnje, še posebej revolucionarne faze razvoja, skušajo odpirati nove in drugačne perspektive razvoja v prihodnosti. Doslej se je kampanjam vselej posrečilo zmanjšati družbene napetosti, nikoli pa niso ničesar dokončno uredile.

S. Drakulić je orisal specifična reška politična razmerja, ki so preko legalnega sistema družbenega usmerjanja, mimo njega in z njegovo zlorabo krojila usodo Argumentov za časa delovanja in konca prvega uredniškega sestava med leti 1976 in 1979. Revija je zapored objavljala sestavke o anarhizmu, reformi izobraževanja, feminizmu itd. in s tem ter zaradi odmevnosti med bralstvom izzvala družbenopolitične intervencije.

Na vprašanje, ali se po Titovi smrti odpirajo možnosti za sprostitev na področju informiranja, Drakulić odgovarja, da je Titova smrt spremenila odnose oblasti, ne pa interesov privilegiranih družbenih skupin. Le-te se bodo po določenem času prilagodile novemu položaju, večje svoboščine pa bi lahko bile rezultat zaostrene ekonomske krize, ki bi povečala nezadovoljstvo pravega delavskega razreda (tistega brez možnosti dodatnih zaslužkov). Avtor nato našteva razlike med Poljsko in Jugoslavijo, zaradi katerih po njegovem mnenju v Jugoslaviji ni mogoče pričakovati poljskega razvoja. Jugoslavija je, kolikor je to sploh možno za majhno državo, neodvisna, večinacionalna; Poljaki reagirajo protirusko, torej protiblokovsko, Jugoslovani to gotovo ni prvenstvena politična skrb; od držav realnega socializma nas ločujejo svoboščine in potrošništvo; visoka stopnja decentralizacije na republike in pokrajine terja, da se vsako jugoslovansko gibanje vzpostavlja na mednarodni ravni, voditelji pa ne želijo tvegati izgube neodvisnosti, saj bi to ogrozilo tudi njihov položaj.

V rubriki »Dokumenti« so objavljeni izseki iz tekstov o predlagani reviji Javnost. Od 410 oseb, ki so jim bila naslovljena pisma pobudnikov, je poslalo odgovor 120 ljudi, predvsem intelektualcev iz večjih jugoslovanskih mest. Ker je revija L'Alternative (Pariz, Maspéro) leta

1981 že objavila programsko pismo in obsodbo projekta, se je uredniška skupina Autogestionsa omejila le na objavo odgovora na obsodbo in na objavo pisma L. Tadića, tovarišu S. Dolancu. V nadaljevanju objavlja rubrika izvleček iz Yugoslav Notes R. S. Cohena iz Bostona, izvleček, ki dokazuje neupravičenost izključitve beograjskih profesorjev z univerze, drugi tekst pa je povzet po Politiki, ki razlaga, zakaj so bili ti profesorji januarja 1981 izključeni. Uvodna beseda (ironično) opozarja bralca, češ da gre za oris predstavljen, ki jih imajo jugoslovanski voditelji o demokratični razpravi v samoupravnem sistemu.

Rubrika »Dosje« je namenila prostor tako imenovani novi umetniški praksi malih skupin, ki so v 60. in 70. letih delovale v nekaterih mestih Jugoslavije. Pred tem P. Matvejević v prvem delu članka opozarja na sočasnost oblikovanja delavskih svetov in opuščanja socialističnega realizma ter partijstva na področju umetnosti in filozofije. Temu so sledila obdobja razcveta in nato upadanja množične ljubiteljske kulture, dokler ni bil »kulturni sektor v veliki meri prepuščen kulturnim delavcem«. Kljub slabostim je to obdobje omogočilo preboj novih, kakovosti, pometlo z estetskimi in drugimi omejitvami ter prešlo od vprašanja stilov k stališčem o svobodi izražanja in novega načina kulturne akcije. Uvajanje delegatskega sistema in svetov v kulturne ustanove je prineslo precej dosežkov, bilo pa je tudi obremenjeno z vrsto slabosti. Sveti v izdajateljskih hišah so npr. razširili izbor del za objavo – v danih ekonomskih okoliščinah pa so se bila zato uredništva prisiljena zateči k iskanju dohodka z izdajanjem komercialnih del vsem dobrim težnjam svetov navkljub. Nepremišljeno uvajanje samoupravnih modelov z drugih področij na področje kulture vnaša vanjo nevarnost uniformizma in konformizma. Nevarnost institucionaliziranega mecenstva, avtor misli s tem predvsem na državo, naj bi bila odpravljena z uvedbo samoupravnih interesnih skupnosti za kulturo. Le-te pa dejansko nadaljujejo prakso nekdanjih komisij in skladov. Avtor meni, da se skoznje prebijajo pragmatistične težnje, in postavi hipotezo, da samoupravljanje v kulturi ni le vprašanje modelov, temveč tudi razmer. Če kulturna osnova ni prepojena z ustreznimi fermenti, potem pač zavrne nekatere samoupravne oblike; bolj bi veljalo upoštevati heterogeno konkretnost jugoslovanskih razmer, še posebej pa ekonomske razmere ter raznovrstne kulturne tradicije narodov in narodnosti.

V odelku o kulturi samoupravljanja pa na podlagi navidez nevrtašljivega ločevanja politike in kulture poziva k medsebojni strpnosti subjektov obeh. Visoka stopnja avtonomnosti kulture je pogoj za njeno ustvarjalnost, pravica do deviantnosti pa omogoča nenehno invencijo, torej bogatitev možnosti življenja. To je pogoj za deprofesionalizacijo ustvarjalca, pogoj za prevladanje preloma med množično kulturo in kulturo elite ter pogoj za onemogočanje sektorializacije kulture. Avtor se zavzema za vrsto (delno ali na videz utopičnih) kulturnih projektov, ki naj bi samoupravljanju zagotovili možnosti »nenehnega samoustvarjanja, obnavljanja človeka in spreminjanja sveta.«

V zelo zgoščenem analitskem komentarju J. L. Laville piše o novi umetniški praksi, katere jezik je za del mlade generacije posebno sredstvo njenega izražanja. Ta praksa ni ne naključen ne osamljen pojav, temveč korpus manifestacij med seboj precej nepovezanih skupin v Zagrebu, Ljubljani, Subotici, Novem Sadu, Splitu in Beogradu. Skupna jim je reakcija proti potrošništvu, proti prevladujoči kulturni nadstavbi, proti uradni ideologiji. Razvrednotenju biti na družbeni »način uporabe« (ljudi) se upirajo s povpraševanjem po najbolj preprostih stvarih. Opirajo se na neodvisnost govorice avtonomne osebnosti, ki govori skozi svoje delo(vanje). Nova umetniška praksa se je pojavila istočasno s podobnimi povpraševanji drugod po svetu, toda to je ne obvaruje domače kritike, ki žigosa z uvoženim vse, kar ogroža konformistično pozo.

Skupine so praviloma imele izredno malo (minimalno) sredstev, zato so se osredotočale na razvoj ideje, katere telesne forme naj bi opazovalca peljale od kontemplacije k analizi mentalnih postopkov, ki so spočeli te forme. Relativna družbeni osamljenost skupin in drugotnost njihove neposredne proizvodnje sta peljali v tveganje, da skupine zapadejo v razprave brez konca in brez širšega zunanega odmeva ter da celo bežijo v varnost mysticisma ali zapadejo v razočaranje, ki ga prinaša alkoholizem. Ker je njihovim pripadnikom šlo bolj za način bivanja kot pa za neposredne umetniške rezultate, so prihajali navzkriž tudi z redkimi kritiki, ki so to produkcijo želeli potegniti iz družbenega obrobja. Spis o zasedbi stavbe na Erjavčevi ulici v Ljubljani je za jugoslovanskega bralca bolj zanimiv zaradi trditve (so-delavcev A-riviste anarchice?), da so bili v skupini, ki je izpeljala to protestno akcijo zoper stanovanjske razmere študentov in delavcev, tudi anarhisti. Konča se pesimistično: »Ne verjamemo, da bi bilo v Jugoslaviji mogoče nadaljevati s takšnimi akcijami.«

R. Iveković in V. Pusić sta objavili daljši sestavek o dejavnostih in stališčih zagrebške feministične skupine, ki je začela delovati po mednarodni konferenci žensk v Beogradu leta 1978. Konferenca žena, ki se je izoblikovala v Jugoslaviji iz Antifasistične fronte žena, se ves čas po vojni ukvarja predvsem z zakonodajnimi izboljšavami položaja žena. Vendar je sčasoma postala preveč neobčutljiva za nove probleme žena, »integriranih v delovno silo«, in za probleme, povezane z oblikovanjem širokega srednjega razreda. Zakoni v praksi niso povsem uresničeni. Za kaj takega bi bilo treba razviti kolektivno zavest (žena in moških); in zagrebška skupina si prizadeva razvijati teorijo, preden bi se lotila širših akcij.

Jezikoslovci in filozofi so razpravljali o ženskah in govoru, skupina je prispevala raziskovalni projekt o ženskah in delu, prizadeva si obravnavati nezaposlenost, splav, starostne skupine, ženske poklice, domačo zaposlitev, socializacijo otrok glede na spol itd. Skupina se srečuje z odporom, ki izvira iz moči patriarhata. Večina institucij je do nje previdna in nevtralna, negativne reakcije je bilo zaslediti v časopisju in nekaterih neformalnih stikih s predstavnicami uradne ženske organizacije. Avtorici sicer menita, da je v zadnjem času opaziti močan porast zavesti o problemih žena na vseh raneh, od ZKJ do samoupravnih asociacij.

N. Jovanov podaja v (po njegovih lastnih izjavah montiranem ali vsaj močno prirejenem) intervjuju o stavkah v samoupravljanju temeljne ugotovitve iz svojih študij o prekinitvah dela in samoupravni problematiki nasploh. Stavke – dosledno uporabljata ta izraz – so bile dolgo tabu in zadevajo pregonov. Zanj so stavke vprašanje moralne in ne toliko pravne pravice delavcev, da v skrajnih situacijah posežejo po skrajnih sredstvih. Sindikat, ki ni nikoli prešel Rubikona ločitve od države in partije ter postal avtentična organizacija delavskega razreda, nima jasnih stališč do stavk. Delavci sicer imajo prav, ko ustavijo delo; toda nimajo si pravice izbrati stavke za sredstvo boja. Jugoslovanske stavke so najkrajše in najbolj učinkovite na svetu. Zaradi »sramote«, ki jo prizadenejo lokalnim oblastem, in zaradi mednarodnega ugleda države, ki utegne utrpeti škodo, oblasti nemudoma zmorejo urediti zadeve, ki jih pred tem niso mogle mesece in leta. Čeprav so neposredni povodi največkrat problemi v zvezi z delitvijo dohodkov, in sicer ne le osebnih dohodkov, ampak tudi sredstev skupne porabe, ima 90% stavk globlje sisemske korenine, ki se jih delavci navadno ne zavedajo. Banke, samoupravne interesne skupnosti in predhodno politično odločanje o investicijah jemljejo delavcem možnost, da bi odločali o presežni vrednosti in samoupravno posegli v dialog o uporabi družbenih sredstev. Tega dejstva ne spremeni niti njihovo število v delegatskih strukturah niti nenehno prenapeto normiranje družbenih razmerij.

Ob koncu sledi udarni članek izpod peresa A. Meisterja, avtorja dveh knjig in več člankov o jugoslovanskem samoupravljanju. Po svoji strukturi je članek pamflet, ki se preko nerazloženega izbora brez zadovoljive argumentacije posplošenih kritičnih primerov iz jugoslovanskega samoupravljanja povzpne do poziva: »Končajmo že s tem samoupravljanjem, saj nam ne more povedati nič takega, česar nam ne odkrijejo že razmere v naših kapitalističnih deželah.«

Edina živa manifestacija samoupravljanja v jugoslovanskih podjetjih so stavke. Samoupravljanje, ki ga je ZKJ želela razširiti še na druga področja družbenega življenja, v resnici ne obstaja. Umetniška in kulturna avantgarda se srečujeja z enako javno brezbriznostjo, potrošniško povprečnostjo in kulturniškimi aspiracijami kot v kapitalističnih državah. Kapitalistična policija še bolj učinkovito opravi z ljudmi, ki zasedajo prazne hiše. Falokracijo in antifeminizem je srečati na obeh straneh evropske ideološke meje. Represija nad jugoslovanskimi »opozicijskimi« revijami in intelektualci je v bistvu enaka oni v državah realnega socializma. Za jugoslovanske univerzitetne disidente lahko zahodna levica stori le to, da ji pripravi sprejem, ko bodo zaradi neznosnega položaja morali uiti. Še več – če žele zahodni levi intelektualci sploh še koristiti stvari samoupravljanja, potem naj prenehajo hoditi na jugoslovanska srečanja in seminarje, ki jih razne transmissijske organizacije prireajo z namenom, da bi si pridobile tudi njihovo podporo za svojo oblast. Po njegovem mnenju je izbor tekstov v tematski številki pokazal drugo plat medalje samoupravljanja. Mojster nadaljuje, da po Titovi smrti ves samoupravni hrup aparatčikov, ki so se povzpeli na oblast na račun samoupravljanja, za katerega so se nekdaj borili, le še opravičuje njihov neizogibni odkriti poseg, saj recesija spodkupuje samoupravljanje v podjetjih, nacionalizmi in separatizmi pa ogrožajo družbene ustanove ter vsakdanje življenje. Avtor meni, da ni bistvene razlike med tem, ali bo vzpon avtoritarizma delo političnih voditeljev bolj razvitih republik ali pa vojakov. Samoupravljanje, ki je pravzaprav le oblika mobilizacije delavstva za gradnjo države, čedalje bolj postaja besednjak zatiranja. V opombi pod črto nato zapiše, da ga k misli o možnosti nastopa vojske navajajo mnogoštevilne podobnosti med Jugoslavijo in Španijo: stopnja razvitosti, nedavna industrializacija držav, regionalni separatizmi in nacionalizmi, množična emigracija delovne sile, dolgoletna dejavnost prestižnih diktatorjev-obnoviteljev, nastop srednjih razredov v zavetju avtoritarnih režimov itd.

Prvi komentar

Jugoslovanski bralec, še posebej tisti, ki iz kakršnihkoli razlogov domneva ali čuti, da ga teksti predstavljeni zainteresirani svetovni javnosti, kakorkoli zavezujejo, se hočeš nočeš sreča z nekaj danostmi.

Najprej mu njegova vloga v svetovnem socialističnem procesu, ne glede na to, koliko misli, da se mu je ozirati nanjo, nalaga odgovornost, da s prakso lastnega družbenega sistema pokaže in dokaže emancipirane prednosti pred kapitalističnimi in realsocialističnimi sistemi. Tematski zvezek, ki je zaradi jezikovne ovire verjetno krajšega dosega v Jugoslaviji kot v svetu participacije in socializmov, to pot ne dopušča lagodnosti. Dialog se je že začel in mu bomo z zanimanjem sledili. Nastop subjektov iz Jugoslavije pa kajpak more (bistveno) vplivati na kvaliteto in dolgoročnejshe učinke dialoga, še posebej, če ga razumemo kot sestavino družbene akcije.

Zato se zdi stališče O. Grlić zelo sprejemljivo: potem ko pripiše pamfletistični značaj Meistarjevega nastopa spletu socialističnega predvolilnega taktiziranja in evropocentristične komoditete, meni, da bi bilo zelo škodljivo ravnati po načelu zob za zob – pamflet za pamflet. Avtogestionsu in jugoslovanskemu samoupravljanju (torej stvari socializma) lahko koristi le odkrit in argumentiran dialog brez politkantstva.

Preden pa se pridružimo dialogu, je treba skrbno proučiti materialne navedbe v obravnavanih tekstih in njihove skupne učinke ter pomanjkljivosti.

S fenomenološkega vidika teksti nedvomno zajemajo iz dejanskih in delujočih slabosti, pomajkljivosti, kritičnih točk in problemov jugoslovanskega samoupravljanja oziroma družbenih odnosov oziroma družbenih subjektov. Če z ostrino formulacij presegajo naše navade, pa glede kritične in analitske tehtnosti pri identificiranju procesov in subjektov prejkone še vedno ne dosegajo najbolj smelih znanstvenih in idejnopoličnih javnih nastopov ter objavljenih v sami Jugoslaviji. Da bi se prepričal o tem, naj bralec prelista denimo le razprave z nedavnih plenarov republiških CK ZK in zveznega CK ali pa število Naših tem, posvečeno jugoslovanskemu trenutku, itd.

Urejevalcem obravnavane zbirke lahko štejemo v dobro, da so posvetili po naših merilih izjemno pozornost problematiki kulturniške in umetniške prakse ter simptomatičnemu statusu avantgardizma. K temu jih verjetno navaja njihovo drugačno prisvajanje stvarnosti, ker se jim kapitalizem, potem ko je že presegel nekatera za nas še vedno osrednja vprašanja razvoja proizvodnega aparata, izpostavlja predvsem na ideološkem področju (domena znanosti) in civilizacijske antropologije (domena družbenih gibanj in utopičnih učinkov). Dejstvo, da jih nič ne zavezuje ravnati se po obrazcu – najprej pohvali in izpostavi uspehe, šele nato kritiziraj – jim do neke mere formalo upraviči dvakrat enostranski izbor: predstavitev le nekaj izsekov in v njihovem okviru izrecno podčrtovanje le problematičnega. Strokovni racionalizem take metode lahko v da-

nem primeru zavede k oblikovanju ali utrjevanju političnega zanikanja nekega naskoka na nebo socialne revolucije. Poleg tega, da takšen učinek neposredno bolj demolarizira določene zunajjugoslovanske kroge in gibanja, kot pa deluje na naše družbene procese, hkrati uteleša in razodeva osnovno in že v izhodišče koncepta uredniške skupine vgrajeno hibo, namreč to, da so pri vsej zadevi (hote?) odmislili ključno os **jugoslovanske realnosti** sedanjih etap socialne revolucije. Ne glede na relativno točnost ugotovitev o tej realnosti, je **taisto realnost mogoče spreminjati le v njenih danih razmerah in iz njih**. Tematska številka Avtogestionsa ostaja s parcialno globinsko diagnozo brez odgovora na vprašanje, ki ga ni postavila – **kako** organizirati in omogočiti učinkovito preseganje aktualnih družbenih razmerij in s tem razvijanje samoupravljanja ter sproščanje suverenosti proizvajalcev-upravljalcev. To je pglavitna teoretska, idejnopolična in vsakodnevna preokupacija jugoslovanskih subjektivnih sil, ki zaradi družbenih protislovij in prek njih z različno zgodovinsko uspešnostjo nenehno, pa čeprav ne povsem obvladljivo, krčijo nova pota. Preveč bi bilo pričakovati, da bi Avtogestions ali kdorkoli drug namesto žive prakse, katere jedro je v primeru jugoslovanskega samoupravljanja pač ta družba sama, zmoget le z jezikom analize mimogrede obvladati zanke nnožične protislovne govorice zgodovine. Vendar pa je prav odsotnost vsaj mimogrede nakazane odprtosti številke za tak pristop k zadevi tisto, kar lahko jugoslovanski bralec legitimno napade s kritiko, saj objektivno omogoča, če ne celo spodbuja, premik od naloge levih gibanj – socialne revolucije – k njenemu oviranju.

Razen seveda, če se izkaže, da bo tudi zaradi odprtosti revije nadaljnji razpravi o samoupravljanju končni učinek njihove intervencije pravzaprav spodbuda za razmišljanja o samoupravljanju in za njegovo funkcioniranje. Praksi jugoslovanskega socialističnega samoupravljanja je sicer dobrodošla vsaka angažirana kritika drugih, politizirano zavračanje pa je ne more odvrniti s poti, ki jo določa zasidranost samoupravljanja v družbeno tkivo Jugoslavije. Samoupravljanje gre svojo pot.

UDK: 331,107.8 (497,1)
Samoupravljanje
Samoupravljanje gre svojo pot
Ciril Bašković

Časopis za kritiko znanosti 55–56/1983

Šesta številka Avtogestionsa je tematsko zajela problematiko jugoslovanskega samoupravljanja skozi položaj kritičnih intelektualcev, razcepljenost mladine med umikom in voljo po družbenih spremembah in skozi delavski boj za samoupravljanje. Skupni imenovalec deloma enostranskega odbira in obdelave primerov je trditev, da je jugoslovanska samoupravna praksa oblika dominacije nad delavskim razredom. Od tod izvira razcepljen in v osnovi odbojen odnos do tega tematiziranja, ki sicer zajema iz stvarnosti, kakor jo producira jugoslovanska praksa, uide pa mu specifična težavnost vprašanja, kako v realnih razmerah jugoslovanskega samoupravljanja iskati in najti pota njegove nadaljnje realizacije.

UDK: 331,107.8 (497.1)
Self-management
Ciril Bašković
Self-management goes its own way
Časopis za kritiko znanosti 55–56/1983

The 6th No. of »Avtogestions« captures the problems of yugoslav self-management through the position of critical intellectuals, the cleavage of the youth between withdrawal and will-power for social changes and through the worker's struggle for self-government. A common denominator of a partially one-sided selection as well as treatment of the examples is a statement that the yugoslav self-managing praxis is a form of domination over the working-class. From this point originates a split and in its basis repulsive relation to this topic, although it coops from the reality as it is produced by the yugoslav praxis; however, it overlooks the specific difficulty of the question, how in the existing circumstances of yugoslav self-management the way of its further realisation can be searched for and found.

POROČILO

g. Nikolasa Valtikosa generalnemu direktorju Mednarodnega biroja za delo o obisku na Poljskem

g. Francis Blanchard
generalni direktor
Mednarodni biro za delo
Ženeva, 18. maja 1982

Gospod generalni direktor, po številnih pogovorih in izčrpani izmenjavi mnenj z zastopniki poljske vlade ste me prosili, naj odidem na Poljsko kot vaš predstavnik. Cilj mojega obiska je bil, da se s sindikalnega zornega kota seznamim s sedanjim položajem na Poljskem. Na to so namreč letele številne pritožbe, naslovljene na Komite za sindikalno svobodo. Komite je poslal svoje prvo poročilo o tem Administrativnemu svetu februarja 82 v svojem 214. poročilu. V njem je opozoril na nekatera načela sindikalne svobode ter izrazil globoko zaskrbljenost zaradi izredne težavnosti navedb in zahteval od vlade natančnejše informacije. Očitno je bila moja vloga tudi v tem, da bi poskusil pospešiti pozitivni razvoj položaja glede na merila MOD, upoštevajoč stališča Komiteja za sindikalno svobodo. Med obiskom me je spremljal g. Bernard Gernigōn, pomožni šef Službe za sindikalno svobodo, čigar odlično poznavanje dosjejev in velika sposobnost sklepanja ter ugotavljanja pomena so mi bili v izjemno pomoč.

Potek obiska

Na Poljskem sem se mudil od 10.–16. maja 1982. Okoliščine so bile težke zaradi vojnega stanja in različnih manifestacij v začetku maja 1982. Da bi dosegli zastavljeni cilj oziroma ugotovili dejstva, pomembna za

razumevanje položaja in da bi prispevali k pozitivnemu razvoju situacije, sem se moral sestati s kolikor je le mogoče različnimi ljudmi. Imel sem možnost srečati sogovornike, ki so predstavljali različne težnje v državi, ne glede na njihov sedanj položaj. Po razpravi so pripravili program srečanj. Pogovarjal sem se z naslednjimi predstavniki vlade: z Januszem Obodowskim in Mieczysławom Rakowskim, namestnikom premiera, Antoniem Raikewczem, ministrom za delo, plače in socialne zadeve, Sylwestrom Zawadzki, ministrom za pravosodje, s Stanisławom Ciosek, ministrom za sindikate in Jozefom Wiercizem, namestnikom zunanjega ministra. Izrazil sem tudi željo, da bi rad srečal voditelje treh velikih central, ki so delovale pred uvedbo vojnega stanja, posebno tiste, ki so leta 1981 te organizacije predstavljale na zasedanju Mednarodne konference za delo kot imenovani ali namestni odposlanci. Tako sem imel možnost, da sem se pogovarjal z voditelji koordinacijskega odbora strokovnih sindikatov, med katerimi so bili gospod Albin Szyszka, predsednik sindikatov za komunikacije, namestni odposlanec na konferenci leta 1981, voditelji zveze avtonomnih sindikatov in gospod Jacek Krzyzanowski, predsednik avtonomnega sindikata transportnih delavcev, ki je bil prav tako namestni odposlanec na konferenci leta 1982. Srečal sem tudi nekatere člane in voditelje neodvisnega sindikata ter samoupravne Solidarnosti, ki so delovali v Varšavi in drugod po državi, ter gospoda Ryszarda Kalinowskega, bivšega podpredsednika Narodnega odbora, ki je bil namestni odposlanec na konferenci leta 1981 in so ga 13. decembra 1981. internirali, nato pa marca izpustili. Poleg tega so mi proti koncu mojega obiska omogočili

srečanje z gospodom Lechom Walenso, predsednikom narodnega odbora ter imenovanim odposlancem na konferenci 1981, in sicer tam, kjer je bil interniran. Vlada je odobrila to srečanje po mojih večkratnih prošnjah.

Ker je bil poljski primas Glemp odsoten, sem se pogovarjal s pomožnim škofom Gniezna Jerzajem Dabrowskim, članom poljskega episkopata.

Poudariti moram, da so me med obiskom vsi moji sogovorniki sprejemali zelo vljudno in z zaupanjem.

Kratek oris preteklih dogodkov in splošni podatki o položaju v sindikatih

Kot vemo, je poljska vlada, ki ji predseduje general Jaruzelski, razglasila vojno stanje. To je prineslo prepoved vseh sindikalnih dejavnosti ter internacije in aretacije številnih voditeljev in odgovornih sindikalnih oseb. Vsega skupaj je bilo interniranih okoli 4900 oseb, aprila 1982 so jih približno 1000 izpustili. Nato so sledile druge internacije in sojenja. Nekatere so znova internirali zaradi demonstracij v prvih dneh maja. Med mojim obiskom (13. maja) so bile organizirane druge demonstracije, ki so povzročile nove internacije in aretacije.

S 13. decembrom 1981 so morale sindikalne organizacije prekiniti vso dejavnost. Te organizacije ne razpolagajo več s svojimi prostori in sredstvi. Prepovedane so vse dejavnosti sindikalnega tipa in druge, kot so denimo stavke ali protesti. V raznih mestih po vsej državi so kršili te prepovedi, zato je prišlo do novih aretacij in obsodb.

Natančnejši podatki o stališčih sogovornikov v izjavah predstavnikov vlade in sindikatov so navedeni v nadaljevanju besedila.

Izjave predstavnikov vlade

Kot sem že zgoraj navedel, sem se srečal s šestimi člani vlade: z dvema namestnikoma premiera, s tremi ministri in z enim namestnikom ministra. Povedali so, da se je Solidarnost v začetku razglasila za neodvisno in samoupravno sindikalno gibanje, kar je pomenilo v duhu njenih ustanoviteljev, neodvisno od nomenklature partije. Kot so poudarili, so gđanski sporazumi predvideli, da se bo Solidarnost prilagodila ustavi in da bo spoštovala vodilno vlogo partije, podružbljanje produkcijskih sredstev in odnose Poljske, še posebno njene zveze s socialističnimi državami. Solidarnost se je deklarirala kot apolitična in naklonjena sindikalnemu pluralizmu. Vlada se je s tem strinjala in predlagala neke vrste sporazum med sindikati že zaradi odnosov z MOD. Strokovni sindikati so bili naklonjeni sporazumu še posebno glede skupnih konvencij in MOD, Solidarnost pa se je strinjala s takim sporazumom samo glede pošiljanja delegacij delavcev na Mednarodno konferenco dela in sodelovanja v komisiji, ki je bila zadolžena za pripravo besedila načrta zakona o sindikatih. Kar se tiče strukture sindikatov, je gđanski sporazum predvidel sindikat, ki bi bil sestavljen iz več vej ter z regionalno komponento. To je bila podlaga za soglasje centralnih oblasti z gđanskimi sporazumi 28. 8. 1980 in s še dvema sporazumoma, ki sta sledila.

A takoj ko se je Solidarnost organizirala in začela delovati, se je tudi politizirala in spremenila v politično stranko.

Solidarnost je hotela, da bi sindikalne pravice veljale tudi za obrtnike in študente, za vojsko, policijo, administracijo in podjetja, ki so delala za ljudsko obrambo. Dajala je izjave, ki so škodile vojski in javnemu redu. Člani vlade, s katerimi sem se sešel, so izjavili tudi to, da je regionalna struktura Solidarnosti peljala to organizacijo v politično dejavnost, ker so lahko le politični elementi združili delavce po vsej državi, kajti njihova dejavnost je bila zelo različna. Poklicne interese svojih članov pa je zapostavljala. Narodni komite Solidarnosti je imel 120 sekcij za poklicna vprašanja, vendar te niso bile samostojne, tako da je bila regionalna organizacija pomembnejša.

Solidarnost ni upoštevala državnih ozirov (na primer: neki poziv kongresu Solidarnosti v Gdansk je postal sporna točka). Problemi so nastali šele tedaj, ko je Solidarnost izrazila politične ambicije. Prepričevanja so bila zama. Stavke so bile podaljšane zaradi političnih vzrokov. Poljske oblasti menijo, da je za to odgovorna Solidarnost, da ni spoštovala gđanskih sporazumov in da je zlorabila pravico do stavk (ki so jo ti sporazumi predvidevali kot zadnjo možnost). Osnutek zakona je predvideval tudi sistem posredovanja. Vladni del gđanskih in varšavskih sporazumov je te sporazume spoštoval, medtem ko je sindikalni del začel politične stavke in je pravico do stavkanja spremenil v izsiljevanje s stavkanjem.

Sporazumi so poskrbeli za to, da se sindikati ne bi spremenili v politične stranke. Zdaj pa je pod zunanjimi vplivi Solidarnost postopoma postala politična moč, hkrati pa zahtevala privilegije sindikata. Sindikati so izjavili, da jih zakon o sindikatih, ki bi omejeval njihove pravice, ne zanima. Solidarnost se je izražala kot socialnopolitično gibanje. Stavke so bile pretirane in političnega značaja. Solidarnost je zahtevala, naj iz osnutka zakona črtajo definicijo stavke, naj odobrijo stavke Solidarnosti in plačajo dneve stavke. Sindikati, od katerih so toliko pričakovali, so torej postali destruktivna sila. Ker je šlo za življenjsko pomembno vprašanje, kot je kopanje premoga, so se uprli naporom produkcije. V Radom se hoteli prevzeti oblast. Solidarnost se je povzpela nad zakone, čeprav je konvencija številka 87 predvidevala, da morajo sindikati spoštovati zakonske predpise.

17. decembra 1981 bi se morala pričeti splošna stavka. Izbruhnili so celo poulični spopadi. Zavladala je splošna anarhija – vodstva podjetij so bila ohromljena, Solidarnost je blokirala izvoz premoga, razdeljevanje premoga in živil je bilo zelo težavno. Rešitev je bilo le vojno stanje.

To je bila torej še zadnja možnost – in zanj so se odločili 13. decembra 1981; sicer bi prišlo do katastrofe in državljanske, morda celo svetovne vojne.

Ob dogodkih 13. decembra 1981 so skrbno pazili, da ne bi prišlo do prelivanja krvi; življenje je izgubil en sam človek, pa še ta po nesreči.

Predstavniki vlade so mi sporočili, da želi vlada čimprej odpraviti vojno stanje. Zaveda se namreč, da nasilje ni dolgoročno rešitev in da tako ni moč reševati problemov. Manj ko bo zdajšnje stanje trajalo, bolje bo. Vendar pa bi potrebovali nekaj odloga. Veliko bo odvisno od odnosov Poljske z zahodnimi državami. Vlada noče maščevanja, temveč želi doseči nacionalno spravo. Moji sogovorniki so tudi povedali, da so nekatere omejitve že omilili.

V internaciji je bilo 7000 oseb, 5000 so že izpustili, zadnjih 1000 je bilo izpuščenih 28. aprila. Ostane še približno 2300 interniranih. Menili so, da bodo v kratkem izpustili tudi te, a v začetku maja so znova izbruhnile demonstracije, ki so zavlekle vso stvar, vendar pa tudi to ne bo posebna ovira. Vlada želi normalizirati razmere v državi, toda gospodarske težave in tuje odobravanje to ovirajo.

Internirani imajo drugačne življenjske razmere kot jetniki. Ravnati se morajo po posebnem pravilniku. Mučenja ni. Predstavniki CICR, ki so jih obiskali, niso imeli nikakršnih pripomb zaradi materialnih življenjskih razmer internirancev ali njihovih odnosov (pač pa samo

glede drugih omejitev v zvezi z bolniki, starejšimi osebami, ženskami itd). Dodali so, da navedbe v pritožbah niso bile resnične: tako gospod Bujak ni bil interniran, temveč se ukvarja z ilegalno dejavnostjo, večina interniranih sindikalistov je bila osvobodena in lahko svobodno delujejo. Eden izmed izpuščenih je bil znova aretiran, ker je tujim agentom izročil neke dokumente. Sicer pa je predsednik kmečke Solidarnosti gospod J. Kulaj izjavil, da je pripravljen sodelovati z oblastmi in je zdaj na svoji kmetiji.

Drugi osvobodjeni člani sindikata so pričeli z delom v socialnih komisijah, o katerih bomo govorili v nadaljevanju.

V trenutkih razmerah je treba upoštevati tudi čustveno plat, reakcije mladih, ki predstavljajo avantgardo opoziciji in so pod vplivom zahodne propagande.

★ ★ ★

Moji sogovorniki so poudarjali, da je gospodarski položaj v državi izredno težak. Potrebujejo predvsem žito ter kemične proizvode. Vlada mora omejiti posojila in ne sme pomagati določenim vejam samo zato, da bi se izognili brezposelnosti. Napake iz preteklosti, nujnost gospodarske reforme, ki se je začela januarja, pomanjkanje vsakih rezerv ter velikanski dolgovi v tujini so prisilili vlado, da se je zatekla k strogim odločitvam. Morali so občutno znižati kupno moč in življenjsko raven (za 30–40%). Razumljivo je, da se bo morala življenjska raven zniževati še naslednjih 4 ali 5 let, toda to bo prineslo boljšo prihodnost. Če pa bi se vrnili v stanje pred 13. decembrom, bi bil to začaran krog. Zdaj je pomembno povečati proizvodnjo. Ali bodo sindikati prispevali k temu?

Nihče še ne ve, kaj bo s sindikati v prihodnosti. Dogodki 13. maja še bolj zapletajo problem. Zahodne države bi sicer lahko pomagale, toda ali bodo hotele? Danes ne morejo odgovoriti na vprašanje, ali bo Solidarnost reaktivirana. V resnici Solidarnost ni bila sindikat, zato je prišlo do neprijetnosti zaradi stališča MOD do Solidarnosti. Solidarnost je simbolizirala predvsem lepo prihodnost in večjo svobodo za vsakogar. Mogoče pa MOD ni razločila Solidarnosti, kaj je v resnici sindikat? Seveda so potrebni trdni sindikati, ki predstavljajo delavske razrede, vendar morajo delovati tudi v skladu z nacionalnimi in državnimi interesi. Neodvisni sindikati so pomembni za odnose do delodajalcev, ne v odnosu do koristi za narod.

Da bi rešili problem, morajo upoštevati konkretne upe družbe in mladih generacij.

Zdaj si močno prizadevajo, da bi se družbeno življenje demokratiziralo in da bi začeli uresničevati upe, ki jih je Solidarnost oživila. Radi bi imeli tak sindikat, ki bi bil v skladu s potrebami delavskega razreda.

Solidarnost je protizakonito prevzela monopol nad demokratizacijo delavskega življenja. Vendar so tudi druge oblike,

Tako je 25. septembra 1981 Sejm sprejel besedilo o **samoupravljanju**, ki je predpisovalo volitve v podjetjih. Samoupravljanje je prava demokracija. Torej bomo povprašali delavce, kaj menijo o delovanju sindikatov v podjetjih. Samoupravni komiteji bodo pomembni, saj bodo pooblašeni za sprejemanje odločitev in ne bodo samo svetovalni organi. Solidarnost ni edina oblika sindikalne svobode niti ni edina alternativa.

Trenutno smo našli kratkoročno rešitev v socialnih komisijah, ki delujejo v podjetjih in so nadomestna sila vseh družbenih dejavnosti. Te komisije bi delavci v večini primerov zelo dobro sprejeli, vendar je to le začasna rešitev, kajti te komisije so imenovane in ne voljene.

★ ★ ★

Trenutno potekajo razprave o prihodnosti sindikalizma na podlagi dokumenta, ki ga je v januarju 82 izdelal odbor ministrskega sveta. Te razprave se bodo nadaljevale še nekaj časa. Obstaja več teženj. Nekateri so naklonjeni pluralizmu, drugi bi hoteli enoten sindikat, tretji pa bi želeli odpraviti vse sedanje sindikate in ustvariti novo sindikalno gibanje.

Zadnje raziskave so pokazale, da je več delavcev za normalno sindikalno gibanje. Večina med njimi se zavzema za nove sindikalne volitve in nočejo starih regionalnih ali centralnih vodstev.

Poljska družba je utrujena. Želi si miru in reda.

Položaj je zapleten zaradi gospodarskih težav in zaradi tujih elementov v sindikalni dejavnosti kot na primer navodila, ki jih dajejo nekatere tuje radijske postaje, restrikcija uvoza iz ZDA, zaradi česar imajo na Poljskem manj mesa, itd. Industrija dela samo s 60% zmogljivostjo. Politične manifestacije, ki jih podpira Zahod, škodijo državi.

Kakorkoli že, večina predstavnikov vlade meni, da si ni mogoče predstavljati družbenega življenja na Poljskem brez sindikatov. Sindikati bodo znova pričeli normalno delovati, ko bodo to dovoljevale razmere. Poljska ne more brez sindikatov. Sejm ni sprejel osnutka zakona o sindikatih, ker ga bo treba brez dvoma spremeniti, saj ga imajo za času neprimerne. Vendar so moji sogovorniki vztrajali, da mora biti sleherna sprememba besedila v skladu z mnenjem MOD. Vlada bo odobrila sindikalni pluralizem. Sindikate bodo organizirali delavci in ne vlada. Spremembe osnutka zakona bodo usklajene z določili konvencije št. 87. V podjetjih bodo spet ustanovili sindikate, vendar tokrat strokovne in ne regionalnih.

Vlada bi želela pospešiti ponovni začetek obnovljene dejavnosti sindikatov, vendar dogodki silijo k odlogu. Oddaje tujih radijskih postaj, ki spodbujajo k neredom, ne olajšujejo obnove.

Kot so povedali moji sogovorniki, se je pokazalo, da novi sindikati ne bodo smeli biti podobni tistim, ki so delovali pred 13. decembrom 1981, in ne tistim iz leta 1980. Perspektive sindikatov so povezane z vprašanjem ali hočejo biti sindikati ali politične stranke. Sindikati bodo neodvisni od administracije (uprave); toda izraz »neodvisen« ima lahko več pomenov in sindikati vsebujejo politični element. Ali v političnem sistemu sindikati ne smejo prevzeti odgovornosti za dogodke v gospodarstvu? Solidarnost ni bila sindikat in je nastala iz političnih, ne pa sindikalnih vzrokov. V njem so prevladovali različni politični in verski elementi. Nobenega jamstva ni, da bi Solidarnost ostala sindikat.

Na Poljskem nujno potrebujejo sindikat, ki bi nadzoroval upravo. Med mojimi sogovorniki pa je prevladovalo splošno mnenje, da Solidarnost ni moč reorganizirati. Mogoče ni treba hiteti pri reševanju problema sindikatov. Dobro pa bi bilo, če bi člani Solidarnosti pomagali pri iskanju izhoda iz krize.

Vlada bo raziskala vse možne poti, da bi se rešili iz sedanje situacije. Posredovanje se ne zdi mogoče. V socialnih komisijah, ki delujejo v podjetjih, so tudi člani Solidarnosti. Problem je politična usmeritev voditeljev Solidarnosti. Nedavni nemiri in tuje radijske oddaje so še bolj zapletli položaj. Kljub temu pa je treba začeti dialog; toda to je odvisno od okoliščin. Kakorkoli že, treba bo sprejeti odločitve, kajti vojno stanje ni normalno stanje.

Kar zadeva MOD, so predstavniki vlade izrazili željo, naj ne podpre vmešavanja v tuje zadeve ter politiko in naj upošteva poljske interese. Kot menijo, so nekateri dokumenti MOD dokaz o enostranskem gledanju. Poljska vlada pričakuje, da bo MOD prispevala k boljšemu razumevanju kajti tako bi bilo lažje rešiti problem.

Poljska želi še naprej dobro sodelovati z MOD. Kljub temu je že prišlo do nekakšnega nezaupanja, ki pa ga bo moč odpraviti brez posebnih težav.

Na naslednjem zasedanju konference bo poljska delegacija sodelovala konstruktivno, vendar se bo uprla vmešavanju v notranje zadeve Poljske. Če bo prišlo do množičnega napada, bo delegacija zapustila konferenco, Poljska pa utegne celo izstopiti iz MOD.

Izjave nekaterih predstavnikov sindikatov

Člani sindikata so dokaj različnega mnenja o vzrokih za uvedbo vojnega stanja.

Voditelji strokovnih sindikatov pravijo, da se je država bližala odprtim konfrontacijam in resnično je grozila državljanska vojna. Solidarnost in njeni osnovni sindikati so bili v resnici zmanipulirani za politične cilje. Poleg tega je bilo vedenje teh organizacij nedemokratično. Tako so na primer grozile delavcem, ki se niso pridružili stavkam, in celo zahtevale od njih naj izstopijo. To je otežkočalo skupne akcije različnih sindikalnih organizacij, sicer pa so voditelji Solidarnosti zavrnili take predloge strokovnih sindikatov. Vsa ta dejstva pojasnjujejo težko odločitev, ki so jo morale sprejeti oblasti, toliko bolj, ker so bile nekatere skrajne skupine Solidarnosti oborožene.

Posamezni voditelji avtonomnih sindikatov menijo, da delavci niso bili zadovoljni s politično akcijo Solidarnosti, ki je pripeljala do zelo hudih konfliktov. Po njihovem mnenju je uvedba vojnega stanja omogočila toliko zaželeni družbeni mir.

Večina članov Solidarnosti, ki sem jih srečal, je priznala, da je njihova organizacija delala napake predvsem zaradi neizkušenosti voditeljev. Bili so mnenja, da se Solidarnost ni dovolj pogajala z oblastmi in da je imela preveč negativen odnos do drugih organizacij. Obžalujejo tudi to, da so se v organizaciji infiltrirale bolj izkušene politične skupine. Vendar zatrjujejo, da je bilo število skrajnežev zanemarljivo majhno, glede na 9 milijonov članov. Toda vlada je izzivala in zato je prišlo do spopadov. Nekateri člani so mnenja, da se v poljskem političnem sistemu neodvisna sindikalna organizacija ni mogla uveljaviti drugače kot politična sila. Vendar pa so bile stavke, ki jih je pripravila Solidarnost, kratkotrajne, saj niso bile nikoli daljše od 48 ur. Čeprav so bila politična stališča izoblikovana, pa ni bilo takega dejanja, ki bi opravičevalo ukrepe 13. decembra 1981.

Vsi sindikalni delavci, ki sem jih srečal – ne glede na to, ali so bili voditelji ali člani – so potrdili, da v državi ni nikakršne sindikalne dejavnosti.

Imetje organizacij vodijo komisariji, ki jih je imenovala oblast; njihova dolžnost je skrbeti za to imetje in ga vzdrževati. Voditelji strokovnih sindikatov so potrdili, da so bili komisariji izbrani med člani sindikata. Neki član Solidarnosti je izjavil, da prostorov njegove organizacije niso uporabljali v druge namene po 13. decembru 1981 in da so lahko kljub zamrznitvi sredstev organizacije nekaj denarja namenili za pomoč družinam interniranih. V nekem drugem pogovoru pa so mi povedali, da so nekatere sindikalne prostore uporabljali v druge namene, in da sta bila imetje ter dokumentacija zaplenjena.

Stalni člani (ki so plačani, da se ukvarjajo z administracijo – op. pr.) raznih sindikalnih organizacij so se morali vrniti v svoja stara podjetja, kar včasih ni potekalo brez težav. Tako je bil neki voditelj Solidarnosti odpuščen le nekaj dni po vrnitvi iz internacije; pritožil se je sodišču za delo in šele na podlagi njegovega sklepa je spet smel delati v podjetju, kjer je bil prej zaposlen.

Nekatere primere odpuščanja in premeščanja so omenili tudi člani Solidarnosti in avtonomnih sindikatov. Za slednje so bili ti ukrepi bolj v skladu z zahtevami reorganizacije podjetij kot pa protisindikalna diskriminacija. Na člane Poljske združene delavske stranke, ki so se priključili Solidarnosti, so pritiskali, naj zapuste svojo sindikalno organizacijo.

V podjetjih pa nekateri voditelji in člani sindikata delu-

jejo v socialnih komisijah, ki so bile ustanovljene po uvedbi vojnega stanja. Voditelji strokovnih sindikatov so povedali, da je veliko njihovih članov aktivno sodelovalo v teh komisijah. Opazili so, da te omogočajo sodelovanje med člani različnih organizacij, ker so po njihovem mnenju celo voditelji Solidarnosti v teh komisijah, zlasti v tistih podjetjih, kjer je bila Solidarnost najbolj reprezentančna organizacija. Vendar pa po mnenju nekega člana Solidarnosti v teh komisijah ni delavcev, ker niso reprezentančne in jih vodijo predvsem člani Poljske združene delavske stranke. Po mnenju voditeljev avtonomnih sindikatov te komisije zapolnjujejo popolno praznino v družbeni dejavnosti.

Med voditelji in člani sindikatov so bili internirani samo člani Solidarnosti. Nekaj so izpustili konec aprila, vendar so po dogodkih 1., 3. in 9. maja nekatere med njimi že drugi internirali. Po mnenju članov Solidarnosti, ki jih je srečal, imajo družine možnost, da obiščejo internirance enkrat na mesec. Ena oseba je izginila. Bojda so pritiskali na internirance, naj podpišejo izjave, da se ne bodo več ukvarjali z dejavnostjo, ki škodi Poljski, vendar večina tega ni hotela, ker so menili, da so delali izključno na sindikalnem področju. Po besedah nekega bivšega sindikalnega voditelja, ki je bil interniran, podpis takšnih izjav ni bil pogoj za izpustitev. Kot je dejal, so življenjske razmere v zaporih normalne. V tistem, kjer je bil interniran sam, je 29 oseb od 350 prosilo, če lahko odidejo v tujino, kar so jim tudi dovolili. Iz tega je moč sklepati, da so med interniranimi tudi osebe, ki nimajo nič skupnega s sindikalnim gibanjem.

Člani različnih organizacij, s katerimi sem se pogovarjal, so naredili nekaj povzetek vojnega stanja. Po mnenju voditeljev strokovnih sindikatov je družba zadovoljna, da so odstranili nevarnost državljske vojne in da lahko mirno ter z zaupanjem zre v prihodnost. Po mnenju teh voditeljev je večina prebivalstva z razumevanjem sprejela znižanje kupne moči (za 22% v prvih treh mesecih 1982, ponekod pa celo za 43%) – kljub težavam na notranjem trgu – kot nujnost, s pomočjo katere bo moč zavreti gospodarsko nazadovanje.

Tudi nekateri voditelji avtonomnih sindikatov so mnenja, da je prebivalstvo zadovoljno, ker živi v miru. Konec aprila so nekoliko omilili določila vojnega stanja, a majski dogodki so vse to znova ogrozili.

Za člane Solidarnosti pa teh pet mesecev vojnega stanja ni nič rešilo. Po njihovem mnenju ga ne morejo nadaljevati v nedogled, nasprotno, podaljšanje vojnega stanja bi nedvomno še otežkočilo narodni sporazum zaradi sovraštva in jeze, ki bi ju povzročilo.

Sindikalni voditelji, s katerimi sem se pogovarjal, so enotno in ne glede na njihove težnje, izrazili željo, da bi čimprej obnovili sindikalno dejavnost. Člani strokovnih sindikatov sodelujejo v organizacijah partije, pri tisku in v socialnih komitejih v podjetjih, osebno, v javnih razpravah o osnutku dokumenta o prihodnosti sindikalnega gibanja, ki ga je pripravil posvetovalni komitej (Comitéu Conseil) ministrov za sindikalne zadeve. Mnenja so različna. Večina članov meni, da se izkušnje iz bližnje preteklosti ne smejo ponoviti. Zavračajo apolitični sindikat in poudarjajo, da se morajo sindikati vključiti v socialistični koncept. So mnenja, da sindikalne organizacije ne smejo politično delovati in ne smejo poskušati prevzeti oblast. Po njihovem mnenju lahko regionalna struktura, ki je sicer včasih koristna, pelje k politizaciji sindikalnega gibanja. Torej mislijo, da bi morali biti sindikati organizirani po strokah. Želijo, da bi bili sindikati samoupravni in neodvisni od političnih strank, države in uslužbencev. Nekateri člani so naklonjeni enotnosti sindikatov v podjetjih, ki pa morajo poskrbeti, da bo njihova dejavnost omejena zgolj v sindikalni okvir.

Člani avtonomnih sindikatov tudi sodelujejo v tej razpravi. Po njihovem je treba ohraniti sindikalni pluralizem, ki ni ovira za dobro poslovanje podjetij. Zanje je bistveni element to, da morajo biti voditelji povezani s podjetjem in z okoljem, v katerem delajo. Želijo, da bi sindikati čimprej začeli delovati na podlagi central, ki so obstajale pred 13. decembrom 1981, in ki niso bile razpuščene. Kar zadeva strukturo sindikata, ti sindikalni voditelji menijo, da bi bilo najprimernejše, če bi jih organizirali po poklicih, saj so stroke preširoke, da bi bile sindikalne akcije na tej ravni učinkovite. Odločno pa vztrajajo, da morajo biti stavke zadnja rešitev.

Večina članov Solidarnosti, ki sem jih srečal, se zaveda, da sindikalnega gibanja ne bodo mogli obnoviti na prejšnjih temeljih. Menijo, da se proces, ki je pripeljal do ustanovitve svobodnih sindikatov, ne more ponoviti. Po mnenju nekega člana je treba nemudoma začeti pogajanja med vlado, cerkvijo in Solidarnostjo. Vendar so moji sogovorniki menili, da bo dialog resnično težak, dokler bodo voditelji in člani sindikatov internirani. Kot je dejal eden izmed njih, bi morali nujno priti v stik s svojim predsednikom, ki naj bi dal pristanek. Po mnenju nekega člana bi lahko bila prva stopnja kompromisa to, da bi obnovili dejavnost v podjetjih. Nekateri sindikalisti so izrazili svoje mnenje o sindikalni strukturi. Menijo, da bi bila regionalna razdelitev koristna za obravnavo različnih problemov, ki so v skupnem interesu (bivanje, transport, itd.), vendar tega tipa strukture ne zagovarjajo sistematično. Po njihovih besedah bi morali sindikalni kongresi izreči svoje mnenje o tem vprašanju tako, da bi prilagodili ali spremenili svoje statute.

Z nekim članom sindikalnega odbora Solidarnosti v rudniku Wujek sem se pogovarjal o nasilni smrti nekaterih delavcev tega rudnika. Povedal mi je nekatere podrobnosti, kaj se je pravzaprav zgodilo. Stavka se je pričela 14. decembra 1981 v rudniku Wujek. Delavci so tako protestirali, ker so internirali predsednika sindikata Solidarnosti v tem rudniku: Okrog 4000 stavkajo-

čih je zasedlo upravne zgradbe. Policijske čete so prišle 16. decembra 1981; oborožene so bile s tanki in so skušale napasti zasedena poslopja. Med spopadi so stavkajoči ujeli tri policiste. Oficirji so poskušali prepričati rudarje, naj zapustijo prostore podjetja, a zaman. Stavkajoči in njihove družine so metali kamenje na policiste; ti so nato uporabili solzilec. Kljub prvotnemu ukazu, naj zagotovijo red brez prelivanja krvi, so pričeli streljati. Po izjavah mojega sogovornika so bili oboroženi s strelnim orožjem samo oficirji milice. Ubitih je bilo šest ljudi, trije ranjenci pa so umrli po prevozu v bolnišnico. Verjetno je bilo ubitih tudi nekaj policistov. Kot je zatrjeval moj sogovornik, je policija onemogočala normalno delo celo zdravnikom in reševalcem, ki so pomagali ranjenim. Policijska preiskava je trajala od 22. decembra 1981 do 7. februarja 1982. Pet aretiranih oseb so izpustili, tri pa so vojaška sodišča obsodila na dve do tri leta zapore oziroma na dve leti pogojno.

Srečanje z Lechom Walenso

Gospoda Walenso sem srečal 14. maja 1982 v kraju nedaleč od Varšave, kjer je tokrat interniran. Spremljal me je prevajalec, ki mi ga je dal na razpolago sodelavec ministra za sindikate. Walensa je bil v dobrem psihičnem in moralnem stanju. Sprejel me je zelo prisrčno; odgovarjal je mirno in sproščeno. Pogovor je trajal približno dve uri. Walensa se je najprej zahvalil generalnemu direktorju Mednarodnega biroja za delo, ker se zanima zanj. Pristavil je, da računa na MOD, ki lahko odigra zelo koristno vlogo pri skupnem iskanju rešitev. Rekel mi je, da sta vlada in sindikalno gibanje trenutno kot dva boksarja, ki se ne moreta premakniti. Sam pa je prepričan, da je še vedno možen sporazum, vendar bo prvi korak silno težak.

Sporazum je treba doseči čimprej, sicer bo položaj v gospodarstvu še bolj zapleten in veliko ljudi se utegne začeti ukvarjati s prepovedanimi dejavnostmi. Nastalo je neprijetno maščevalno ozračje. Nedavni majski dogodki opozarjajo na nevarnost nekaterih reakcij. Walensa je proti udarcem. Ne strinja se z nasprotji in navzkrižji med mladimi na Poljskem, vendar trenutno mladina ne vidi drugih sredstev. Želi, da bi biro pripomogel rešiti nastali položaj.

Že dva meseca ni imel resnih pogovorov s člani vlade. Seveda gibanje Solidarnosti ni vedno spoštovalo reda; kljub temu je bila to velika novost, zato ni moglo biti vse idealno. Vendar se ne smemo ozirati na preteklost, temveč se moramo obrniti v prihodnost.

Ko sem g. Walensi omenil, kaj misli vlada, namreč, da je bilo gibanje Solidarnost preveč politizirano, je odgovoril, da je Solidarnost ukrepala pod vplivom okoliščin, ker je vlada hotela pričeti gospodarsko reformo. Solidarnost nikakor ni hotela prevzeti oblasti, temveč je hotela doseči prave volitve.

Dodal je, da je seveda prišlo do napak. Solidarnost je preveč hitela in ni dovolj razložila svojih stališč niti vladni javnosti. V slabih gospodarskih razmerah je lahko ovirala delovanje vlade in administracije. Slednji namreč Solidarnost ni dovolj zaupala.

Iz teh dogodkov se je moč marsikaj naučiti. Zdaj si morajo postaviti za cilj sporazum, ki bi pripomogel k temu, da bi rešili državo iz težkega gospodarskega položaja. Vprašal sem Walenso, kaj bo z njim ter kakšna bo vloga sindikatov. Odgovoril je, da sindikalisti kot Poljaki razumejo položaj, zato bodo pripomogli k iskanju rešitve, sindikati pa morajo skupaj z vlado rešiti Poljsko iz težkega položaja, v katerem se je znašla. Dodal je, da sindikati ne želijo prevzeti oblasti. Če bodo izgubili neodvisnost, pa bo propadla vsaka reforma. Sindikalno gibanje bi se lahko odreklo pravici do stavkanja za precej časa in tako pomagalo zgraditi samoupravni sistem ter zagotoviti zdravo avtonomijo. Toda reforme nočejo izvajati skupaj z vlado. Kot Poljaki bodo pomagali državi iz krize, ne da bi izgubili sindikalno neodvisnost.

Neodvisnost je bistvena za sindikate; o vsem drugem se je moč pogajati.

Ko sem Walensi povedal, da so kritizirali regionalno strukturo Solidarnosti, ker je dajala gibanju bolj politični kot sindikalni značaj, mi je pojasnil, da so hoteli v začetku zaradi hitrejšega razvoja Solidarnosti postaviti na odgovorna mesta znane in zaupanja vredne ljudi, to pa je bilo lažje uresničiti ob regionalni strukturi. Vendar se je strinjal, da bi tako strukturo lahko spremenili in organizirali gibanje po poklicih. Treba bi bilo preprosto nekaj ukreniti na regionalnem področju, da bi uravnovesili sindikalne razlike. Ustanovili naj bi 40 nacionalnih komisij po poklicih. Seveda bi bilo treba spremeniti statut Solidarnosti.

S političnega zornega kota Walensa jamči za vodilno vlogo partije in za socialistični značaj sindikata, ki se mu ni treba sramovati zaradi svojih dejanj.

Walensa je ponovil, da je posredovanje generalnega direktorja MOD možno in potrebno. Raje bi videl, če bi se Poljaki sporazumeli brez zunanje vmešavanja. Meni pa, da ni več mogoče zgolj čakati ter da bo obvestil javnost, če bi sedanje stanje morda zavlačevali.

Končni sklepi in navedbe

Taka so torej stališča nekaterih članov vlade in sindikalistov, ki sem jih srečal. Tudi drugi pogovori so mi omogočili, da sem dobil kolikor le mogoče objektivnen vpogled v položaj. Seveda sem se med pogovori večkrat vmešal in izrazil svoje stališče, načela in merila MOD ter opozoril na možne rešitve.

Kajti Poljska se je znašla v hudi žagati in čas bi notranje napetosti bolj povečal kot zmanjšal. Rešitev gospodarskih problemov ni mogoče brez nacionalne enotnosti, to pa bi terjalo polno sodelovanje in sistematična prizadevanja delavcev ter vsega prebivalstva. Gre za njihovo

zvestno in prostovoljno sodelovanje pri skupnih naporih, kar zahteva ljudstvo. Tako sodelovanje pa ne bo možno, dokler ne bodo obnovili normalno delo sindikatov ter svobodnega in konstruktivnega dialoga med vsemi družbenimi elementi, še zlasti med vlado in organizacijo svobodnih sindikatov ter njihovimi predstavniki.

Iz pogovorov in razprav z različnimi člani vlade se je pokazalo, da so nekatere zelo splošne zamisli o tipu sindikalnega gibanja, ki naj bi ga ustanovili še nedorečene. Posamezne misli vzbujajo zaskrbljenost, vendar gre bolj za osebna razmišljanja kot za natančne in uradne načrte. Natančnejši načrti vlade bodo znani po končanem posvetu o prihodnji organizaciji sindikatov, ki trenutno poteka. Toda – ali bomo res lahko imeli ta posvet za verodostojen, saj je država v vojnem stanju in – čeprav lahko vsak svobodno pove osebno mnenje – glavna sindikalna organizacija ne more izražati svojega mnenja?

V tako negotovem položaju opogumlja dvojce:

– prej omenjeni posvet temelji na »dokumentu o prihodnosti sindikalnega gibanja«, ki ga je pripravil komitej ministrskega sveta za sindikalne zadeve januarja 1982; kot kaže, se Poljska vrača k neodvisnemu in samoupravnemu sindikalizmu;

– več članov vlade, s katerimi sem se pogovarjal, name-rava spet oživiti normalno sindikalno gibanje; nekateri so celo poudarili, da se bodo vrnili k pluralističnemu sistemu in da bodo spremembe upoštevale mnenje MOD.

Pogovori s predstavniki sindikatov in z Walenso so me prepričali, da so se odgovorni v sindikatih zavedeli napak v preteklosti in nekaterih izpadov, in da si tudi oni predstavljajo bodočo sindikalno dejavnost na Poljskem, tako da bi ohranili sindikalno neodvisnost ter skrbeli, da bi država našla pot h gospodarskemu razvoju in družbenemu ravnotežju.

Spričo sedanje napetosti ne smejo predlagati narodne sprave in pomiritve duhov. Tako sem si dovolil predlagati svojim sogovornikom – predstavnikom vlade – nekaj ukrepov, ki bi lahko prispevali k tej pomiritvi: čimprejšnja odprava vojnega stanja, izpustitev novih internirancev ter sploh osvoboditev vseh interniranih ter izmenjava mnenj med predstavniki vlade in sindikalnih organizacij, brez dejavnosti ter s ciljem obnoviti normalno sindikalno delovanje v državi.

Pri obnovi sindikalnega življenja seveda ne bodo smeli zanemariti trenutnih težav na Poljskem. Obe strani bosta morali biti pripravljeni na kompromise, ta obnova pa naj bi potekala v skladu z merili MOD, ki jih je Poljska sprejela. Tako bi lahko pomagali državi k enotnosti in premostitvi težav.

Samoupravljanje in ustanavljanje svetov podjetij sta nedvomno koristila sodelovanju delavcev v podjetjih, vendar bi moral dialog hkrati potekati tudi na državni ravni in med priznanimi sogovorniki.

V teh težkih časih za poljsko ljudstvo bi morali vsi Poljaki iskreno, brez pomislekov ter velikodušno in s širokim političnim pogledom prispevati k reševanju države iz zagat, ne glede na funkcijo in položaj. Tako bi omogočili Poljski, da bi poleg narodne enotnosti povrnili tudi mednarodni ugled ter zaupanje. MOD pa bi lahko, seveda, če bi bilo zaželeno – in to je bilo večkrat omenjeno – prispevala k ustvarjanju zdravih sindikalnih odnosov, upoštevala ustrezna merila. Vendar se morajo o tem pogovarjati predvsem Poljaki z resnično željo najti ustrezno rešitev.

Ob koncu bi se rad zahvalil vsem sogovornikom za zaupanje in ugodnosti, ki sem jih bil deležen kljub posebnim težkim časom. Želim si le, da bi tudi pričujoče poročilo prispevalo k trajni rešitvi krize na Poljskem. Zahvaljujem se vam za zaupanje, gospod generalni direktor, in vas s spoštovanjem pozdravljam

Nikolas Valticos

Prevedla: Lučka Sašek Balzanti

EKONOMSKI IN EKOLOŠKI ZAKONI

Andrej Kirn

1. Narava v človeški zavesti

Težko najdemo filozofijo, ki ne bi tako ali drugače govorila o razmerju med naravo, družbo in človekom. Po Marxu je že v prvobitnih skupnostih omejenim razmerjem ljudi do narave, ustrezal omejen teoretski izraz v »naravni religiji«. Lovski in poljedelski odnos človeka do narave je vodil k razumevanju narave, kot da je nekaj živega, oduhovljenega. Narava tu ni pasivna, nekaj kar je zgolj predmet, surovina in sredstvo človekovega dela. Narava je tu priznana kot moč in celo usoda, ki kraljuje nad človekom. Človek se je počutil ne samo del narave, ampak popolnoma potopljen vanjo.

To poistovetenje je morda imelo svoj vrh v totemizmu, kjer je človek svojega prednika, totema, videl v živali, pa je tako na religiozno-mitski način prišel na sled naravnemu živalskemu izvoru človeka. Z razcvetom grške kulture in demokracije se je teoretično-filozofska misel obrnila od narave, češ, narava je področje nujnosti, nekaj, česar ni mogoče spremeniti, zato se filozofiji z njo ne splača ukvarjati, obrne naj se k človekovemu svetu, kjer ima človek moč nad svojimi moralnimi in političnimi dejanji ter jih zato lahko spreminja. Sokratova misel, da je narava nujnost, ki je ni moč spremeniti, je popolnoma tuja sodobnemu človeku; ta je že zdavnaj pustil za seboj industrijsko revolucijo 18. in 19. st. in že z obema nogama trdno stoji na valovih sodobne znanstveno-tehnične revolucije. S svojo znanostjo in tehnologijo je človek postal takšna mogočna produktivna sila, da je po moči, energiji, s katero razpolaga, postal enakovreden naravnim silam, ali pa jih celo prekaša. V nasprotju s Sokratom pred 2500 leti je človek sedaj naravo spremenil v privesek svoje produktivne moči in ravna, kakor da je narava nekakšna brezoblična glina, materija, ki jo je moč poljubno spremeniti, izigravati v skladu z znanimi zakonitostmi. Naravne in tehnične zakonitosti sicer priznava, toda v okviru njih je neizmerno svobode za človekovo samovoljo. Narava ni več usoda, temveč, je postala igrača. Človek pa ravna kot otrok, ki igračo rad razstavi, pokvari, toda popraviti in ponovno sestaviti je ne zna več.

Tako starogrški, iranski, indijski kot kitajski filozofiji modrosti je bila skupna ideja o naravi kot večnem krogotoku, kot produktivni moči, materi, ki poraja vse. Stara grška filozofija iz 5. st. pr. n. št. je človekovo tehnično **proizvodnjo razumela kot posnemanje narave**. Novi vek, s katerim se začnejo in odprejo nova praktična tehnična produkcijska razmerja do narave, razume naravo kot mehanizem, velikanski stroj, ne pa kot organizem. Tega popolnega stroja po Leibnizu sicer niso ustvarile človeške, temveč božje roke, toda kljub svoji popolnosti je še vedno le stroj...

Nov družbeni odnos med ljudmi, ki ga uvede kapitalistična oblika proizvodnje, je kapitalistični izkoriščeval-

ski, grabežljivi odnos ne samo do ljudi, ampak tudi do narave... Odnos do narave je **agresiven, roparski**, z namenom čedalje bolj kopičiti profit. Nova intenzivna oblika izkoriščanja človeka s pomočjo znanosti in tehnologije si podaja roko z novim intenzivnim izkoriščanjem narave s pomočjo taiste znanosti in tehnologije.

2. Ekonomija in ekologija

Kapitalistična proizvodnja je blagovna proizvodnja, torej ne za omejene, lokalne potrebe, ampak za trg, za abstraktne neznane potrošnike. Ta neznanka je sicer iz sedanje blagovne proizvodnje izginila, ker čedalje bolj študirajo in proučujejo porabnika, njegove potrebe, skrite želje, okus, in mu hkrati vzbujajo nove, njemu še neznane potrebe in želje... Zbujanje novih potreb je hkrati potiskanje ljudi v novo prefinjeno obliko odvisnosti od potrebe oziroma od proizvajalca potreb. Kapitalistična proizvodnja je prva proizvodnja v zgodovini, ki se nenehno razširja, ni enostavna, temveč razširjena reprodukcija. To razširjenost, katere skrita gonilna moč sta profit in ekstraprofit, pa je moč uresničevati le z nenehno razširjeno uporabo znanosti v proizvodnji, ki stalno revolucionira njene tehnološke ter organizacijske temelje in sploh vse proizvodne dejavnike. Če hočemo obdržati konkurenčno prednost, je treba ali nenehno dvigati ali pa nenehno ponujati nove proizvode. Rast je hkrati proces rastoče tehnizacije in scientifikacije (tj. poznanstvenja) proizvodnje in sploh vsega življenja. To pa ima obsežne ekološke posledice. Za Marxa je kapitalistična razširjena produkcija samo omejena, popačena, iznakažena prehodna oblika vsestranskega razvoja človeka, družbe, njegovih potreb in ustvarjalnosti. Kapitalistični, pa tudi socialistični način produkcije, sta dolgo ravnala tako kot da prostih razpoložljivih naravnih resurov, kot sta npr. voda in zrak, ni treba obnavljati oziroma vzdrževati njihovo kvaliteto. Ko odpade ta ugodnost za kapital in je prisiljen v ekološko opremo, se spremeni tehnična, vrednostna in organska sestava kapitala, ki praviloma neposredno ne povečuje. Sistematično pa lahko dviga ekonomijo uporabe kakega dela konstantnega kapitala, kot so surovine in energija. Gre torej tudi za ekološki izvor in pritisk za padanje profitne mere. Ekološke investicije lahko dvigajo profit le tistim kapitalistom ki proizvajajo ekološke naprave, ne pa z vidika celotnega kapitala. Profiti panog, ki proizvajajo ekološko opremo, morajo biti plačani iz profita drugih panog. Na tendenco po padanju profitne mere kapital odgovarja z naslednjo strategijo:

- koncentracijo
- povečanje mere presežne vrednosti
- upočasnitev vzpona organske sestave kapitala.

V Zvezni republiki Nemčiji naj bi bile najbolj monopolizirane in oligopolizirane tiste panoge, ki so največ

obremenjene z ekološkimi stroški. Toda hkrati so tako raznovrstne, da same proizvajajo ekološko opremo in s to proizvodnjo kompenzirajo padec profitne mere, ki jo povzroča namestitev ekološke opreme. Ekološke stroške delno prevajajo na kupce, in sicer z zviševanjem cen, seveda za več kot pa se dvigajo mezde, in tako povečujejo mero presežne vrednosti. Upočasnitev organske sestave kapitala pa dosegajo s povečanjem produktivnosti dela in z večjo gospodarnostjo pri uporabi konstantnega kapitala. Že Marx je ugotovil, da podražitev surovin spodbuja kapital k čedalje večji izrabi odpadkov. Z vedno večjim izkoriščanjem narave postajajo surovine vse dražje in vse več dela je potrebno za njihovo pridobitev. Če bo kapitalu uspelo ob nujnem upoštevanju normativnih zakonskih predpisov prevaliti ekološke stroške na državo, bodo s tem upočasnili dviganje organske sestave kapitala in padanje profitne mere. Pri tem se ponujata dve možnosti: da država neposredno v svojih podjetjih proizvaja ekološke naprave kot infrastrukturo in s tem prevzame v nadzor in skrb nov obči pogoj za reprodukcijo kapitala. Takšno podraževanje naravnih temeljev kapitalistične produkcije je posredno priznanje na novem ekološkem področju, da so si naravni temelji človekovega življenja in naravni pogoji za reprodukcijo kapitala v hudem nasprotju. Državna intervencija skuša to protislovje pomiriti in obdržati v znosnih mejah. Možna je tudi druga inačica, namreč, da stroške proizvodnje za ekološke investicije povrnejo kapitalu v obliki državnih subvencij... Od razmerja moči v razrednem boju pa bo tudi odvisno, v kolikšni meri bo država prek obdavčenja prevzela izdatke za upoštevanje ekoloških norm produkcije na profite ali na mezde. Ko je kapital vse bolj družbeno prisiljen, da se reproducira znotraj zgodovinsko določenih ekoloških okvirov, se po Andreu Gorzu to lahko izrodi v ekološki fašizem. Zakon vrednosti, ki upošteva le človekovo delo, je v svojem čistem bistvu ekološko absolutno brezobziren in ravnodušen. Zakon vrednosti se ne briga za materialne ekološke posledice produkcije, to ni več njegov teren. Zanima ga le produkcija in rezultati produkcije, ki gredo na trg, ne pa onesnaženi zrak in voda, saj ju ni moč prodajati na trgu oziroma nimata kupca. Na trgu tudi ni mogoče vnovčiti izumirajoče živalske in rastlinske vrste, saj v njih ni materializirano družbeno koristnega dela, temveč le destruktivni postranski učinek tega družbeno koristnega dela, ki se ekološko razkriva hkrati kot destruktivno delo. Že Marx je rekel, da se vse več produktivnih sil v času ekonomske krize in rastoči militarizaciji razkriva kot destruktivne sile. Ekološki učinki pa so razgalili še nov pošastni destruktivni značaj produktivnih sil. Zakon vrednosti je bog z dvema obrazoma: hkrati proizvaja ekološke rezultate brez vrednosti, ki obenem ogrožajo proizvodnjo same vrednosti. Dvojna narava tega boga temelji v dvojni naravi dela, ki proizvaja dvojno naravo blaga: menjalno in uporabno vrednost. Konkretno delo in uporabna vrednost se vse bolj upirata abstraktnemu delu in menjalni vrednosti. Abstraktno delo kot kapital je v naši dobi vse bolj izpostavljeno ekološkemu pritisku, naj prizna, da delo ni edini vir bogastva, ampak tudi narava. S tem priznanjem si kapital dodatno piše smrtno obsodbo. Blago kot vrednost absolutno abstrahira od narave, saj v njej ni niti atoma naravne snovi, a vendar hkrati mora eksistirati v neki uporabni vrednosti. V blagovni kapitalistični produkciji gre za globoko protislovje med delom in naravo. Tako kot abstraktno delo prevladuje nad konkretnim, menjalna vrednost pa nad uporabno vrednostjo, tako dominira delo nad naravo, jo absolutno odmišlja, kot bi bilo delo popolnoma samozadostno, a vladar se mora opredeliti v nekem naravnem substratu. Abstraktno delo ne more obstajati brez konkretnega dela, konkretno delo pa lahko obstaja brez abstraktnega. Tedaj bo možna sprava med delom in naravo. Le konkretno delo, ki ne bo več vezano na izražalo v svojem nasprotju – abstraktnem delu, in ki bo proizvajalo samo

uporabne vrednosti, bo lahko izreklo vseobsežno družbeno in teoretsko priznanje, da samo ni edini vir uporabne vrednosti, ampak tudi narava. Tedaj bo šele lahko narava priznana kot anorgansko telo človekovega dela in telesa. Temeljnejši od zakona vrednosti so ekološki zakoni reprodukcije človekovega življenja. Zakon vrednosti je sam izzval moč negativnega uveljavljanja ekoloških zakonov in se jim bo moral umakniti, seveda ne brez družbeno-političnega, znanstvenega ter kulturnega boja delavskega razreda in vseh ljudi, da bi zavarovali svojo eksistenco.

Katere značilnosti kapitalistične proizvodnje se ohranjajo v socializmu in hkrati s tem potegnejo za seboj negativne ekološke posledice?

Socialistična proizvodnja je sicer zavrгла kapitalistične družbene cilje, toda ohranila je te domneve:

1. tudi socialistična proizvodnja se do sedaj uveljavlja kot tip nenehne razširjene proizvodnje,
2. brez razširjene proizvodnje ni ekonomskega, kulturnega, pa tudi ne političnega razvoja.

Večina članov Solidarnosti, ki sem jih srečal, se zaveda, da sindikalnega gibanja ne bodo mogli obnoviti na prejšnjih temeljih. Menijo, da se proces, ki je pripeljal do ustanovitve svobodnih sindikatov, ne more ponoviti. Po mnenju nekega člana je treba nemudoma začeti pogajanja med vladjo, cerkvijo in Solidarnostjo. Vendar so moji sogovorniki menili, da bo dialog resnično težak, dokler bodo voditelji in člani sindikatov internirani. Kot je dejal eden izmed njih, bi morali nujno priti v stik s svojim predsednikom, ki naj bi dal pristanek. Po mnenju nekega člana bi lahko bila prva stopnja kompromisa to, da bi obnovili dejavnost v podjetjih. Nekateri sindikalisti so izrazili svoje mnenje o sindikalni strukturi. Menijo, da bi bila regionalna razdelitev koristna za obravnavo različnih problemov, ki so v skupnem interesu (bivanje, transport, itd.), vendar tega tipa strukture ne zagovarjajo sistematično. Po njihovih besedah bi morali sindikalni kongresi izreči svoje mnenje o tem vprašanju tako, da bi prilagodili ali spremenili svoje statute.

Z nekim članom sindikalnega odbora Solidarnosti v rudniku Wujek sem se pogovarjal o nasilni smrti nekaterih delavcev tega rudnika. Povedal mi je nekatere podrobnosti, kaj se je pravzaprav zgodilo. Stavka se je pričela 14. decembra 1981 v rudniku Wujek. Delavci so tako protestirali, ker so internirali predsednika sindikata Solidarnosti v tem rudniku. Okrog 4000 stavkajočih je zasedlo upravne zgradbe. Policijske čete so prišle 16. decembra 1981; oborožene so bile s tanki in so skušale napasti zasedena poslopja. Med spopadi so stavkajoči ujeli tri policiste. Oficirji so poskušali prepričati rudarje, naj zapustijo prostore podjetja, a zaman. Stavkajoči in njihove družine so metali kamenje na policiste; ti so nato uporabili solzilec. Kljub prvotnemu ukazu, naj zagotovijo red brez prelivanja krvi, so pričeli streljati. Po izjavah mojega sogovornika so bili oboroženi s strelnim orožjem samo oficirji milice. Ubitih je bilo šest ljudi, trije ranjenci pa so umrli po prevozu v bolnišnico. Verjetno je bilo ubitih tudi nekaj policistov. Kot je zatrjeval moj sogovornik, je policija onemogočala normalno delo celo zdravnikom in reševalcem, ki so pomagali ranjenim. Policijska preiskava je trajala od 22. decembra 1981 do 7. februarja 1982. Pet aretiranih oseb so izpustili, tri pa so vojaška sodišča obsodila na dve do tri leta zapora oziroma na dve leti pogojno.

- 3) razširjena proizvodnja mora biti vse bolj intenzivna (kvalitativni faktorji proizvodnje), ne pa zgolj intenzivna, tj. vse bolj dvigati produktivnost dela,
- 4) tudi socialistična proizvodnja in družbeni razvoj terja čedalje večjo tehnizacijo, ki pa naj bo v prid humanizacije, kulturnih, enakopravnih, samoupravljaljskih odnosov,
- 5) prevzeli smo idejo podrejanja, gospodovanja naravi, ne pa sožitja z njo,
- 6) zakon vrednosti se uveljavlja tudi v naši blagovni produkciji in prav tako modro ignorira naravo in ekološke zakone,
- 7) tudi tam, kjer je državni plan stopil na mesto zakona vrednosti, je prav tako dosegal svoje cilje za ceno destrukcije narave.

Jasno je, da se v navedenih postavkah ohranjajo temeljni viri ekoloških posledic, ki so delovali že v kapitalizmu, čeprav v drugačnih družbenih odnosih in z drugačnim družbenim smotrom proizvodnje. Ni dovolj samo navidezno zatreti moč zakona vrednosti, če je njegovo funkcijo prevzel plan, ki je prav tako priznaval kot izvor bogastva le delo, ne pa tudi naravo. Spremeniti je treba ves politični ustroj, vse družbene odnose, vso kulturo, ki je zrasla na temelju zakona vrednosti.

3. Ekološki zakoni

Temeljna ekološka načela (»zakone«) in njihovo povezanost je najprej opisal biokemik Barry Commoner v

svoji knjigi »Zaprti krog« v začetku 70-ih let. (The Closing Circle, London 1971)

a) Vse je povezano z vsem

To je že stara filozofska dialektična modrost, ki je gledala na naravo kot na organsko celoto, ne pa kot na skupek nepovezanih atomiziranih dejstev in procesov. **Uspeh razvoja znanosti in tehnike je bil povezan ravno s specializacijo.** Specialno, disciplinarno znanje je proizvedlo specializirano in zato tudi ekološko destruktivno omejeno tehniko. Ta zgodovinski tip tehnologije bi imenoval tehnologijo formalno logičnega atomiziranega razuma, ali, če uporabim še bolj filozofski izraz, »metafizično tehnologijo«, ker je bila metafizika sinonim za izoliranost, ločenost, enostranost. Treba je preiti k transdisciplinarni, integralni »dialektični tehnologiji«, če je ena izmed bistvenih odlik **dialektike vsestranske povezanosti, celovitosti**... Prvi koraki v tej smeri so morda razvoj biotehnologije in ekološko zaprtih produkcijskih procesov, kjer odpadki enega delovnega procesa postajajo predmet drugega delovnega procesa ali druge delovne organizacije z istega področja; še več, kjer gre za ekološko povezanost celotne proizvodnje in potrošnje, kar pa verjetno potegne za seboj tudi drugačno prostorsko razporeditev ter organizacijo proizvodnih enot in sploh vse človekove dejavnosti ter njegovega bivanja in gibanja v prostoru.

Za antična grška ušesa bi bil izraz biotehnologija tako protisloven, kot če bi danes rekli, da je mogoč okrogli četverokotnik. Grška kultura ni mogla premostiti prepada med tehniko in življenjem v tem pomenu, da ima vse živo izvor gibanja v samem sebi, pri tehničnem pa izvor gibanja prihaja od zunaj in se torej ne giblje samo kot živa bitja. Sodobne samodejne, avtonomne gibajoče naprave in mehanizme bi po tem starem grškem kriteriju razlikovanja med živim in tehničnim po izvoru gibanja morali priznati za nekaj živega.

Dosledno spoštovanje prvega ekološkega načela zadeva celostno, integralno planiranje integralne kazalce ekonomske učinkovitosti in produktivnosti ter celostno oceno naših potreb in ustvarjalnih rezultatov z ekološkega vidika. Tehnokratski, birokratski samovoljni odnos do narave, do zemlje, do zraka in vode pri svojem planiranju brezobzirno tepta to ekološko načelo in ga ne upošteva.

b) Vse mora nekam iti

To ekološko načelo je v bistvu varianta osnovnega fizikalnega zakona o ohranitvi materije in energije. V naravi se nič ne izgubi, ampak zgolj spremeni svoje mesto in se preoblikuje... Moderna tehnološka in potrošna dejavnost usodno nista upoštevali tega načela. Pri nekaterih produktih je izkoriščenih komaj 2–4% izhodiščne surovine, vse drugo pa je na raznih stopnjah produkcije odpadke. To je zelo dobro videti pri pridobivanju urana. Stopnja reciklaže je pri nas za mnoge odpadne snovi majhna (ne več kot 10–20%), drugje v svetu pa 30–40 ali celo 70 in 90%. Tu so še naše velikanske neizkoriščene možnosti. Posledica naše neorganiziranosti in zaslužkarstva pri uvozu je še vedno tarnanje, češ, da se to ne splača. Toda, če se splača vsem drugim, zakaj se ne bi še nam? Tu gre za nesposobnost, za našo potratniško miselnost ali pa za kratkotrajno zaslužkarstvo.

c) Narava zna najbolje

Če imata prvi dve načeli izrazito naravoslovno vsebino in najdete potrditev v vsem dosedanjem ekološkem spoznanju, pa je tretje načelo izredno vrednostne narave in nima takšne očitne naravoslovne opore kot prvi dve.

Načelo izreka nezaupnico vsemu tehnološkemu spremenjanju narave. Tak ekološki naturalizem v bistvu obsoja vse človeško, češ vse človeško je umetno... Človek v naravi vse samo kvari, ponuja samo slabo nadomestilo za naravni original. Ta zakon v bistvu vrednostno posplošuje negativno ekološko izkušnjo dosedanje človeške zgodovine, še zlasti njenih zadnjih 200 let od industrijske revolucije sem. Kaže na prehodno ekološko zgodovinsko omejenost in nezadostnost naše dosedanje tehnologije in materialne kulture sploh... Treba se je vprašati, za koga bolje in po katerih kriterijih bolje? Ta zakon je treba povezati s prvim in ga dopolniti: »narava zna bolje z vidika funkcioniranja celotne biosfere«, človek pa zna zase, delno, bolje kot narava, toda v škodo celote in posredno, po ovinku in v časovni zamudi, v škodo tudi samega sebe. Ali so načelne meje za takšno celovito uporabo znanosti in tehnologije, da bi bilo človeštvo tudi v celoti in dolgoročno sposobno tako uspešno ekološko delovati kot narava? Človek je sicer izumil bolj učinkovita, hitrejša sredstva za gibanja, toda boljša samo po hitrosti in udobnosti, ne pa po racionalni porabi energije in še manj negativnih ekoloških posledicah, če imamo v mislih sodobni transport. Ne vemo zanesljivo za vse večne čase vnaprej, kakšne so človekove možnosti za dovršeno tehnološko produkcijsko posnemanje ustroja in funkcioniranja celotne biosfere, ki obstaja že 3,5 milijarde let, človek pa jo je resno ogrozil že v nekaj desetletjih. Že ta primerjava kaže na globok razkol med nepopolnostjo sodobnega tipa človekove tehnološke produkcijske potrošne dejavnosti in ustvarjalnosti; človekovega prilaščanja in spreminjanja narave ter dovršeno sposobnostjo takšnega dolgotrajnega obstoja biosfere.

Določene vidike je avtor že obdelal v knjigi Marxovo razumevanje znanosti in tehnike, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978

Težko je reči, če gledamo v prihodnost, ali je vrednostna norma, ocena, da narava zna najbolje, zakon ali ne. Nesporo pa je, če gledamo iz sedanjosti in nedavne preteklosti. Prvi hip se zdi, da nam edinole drugi zakon termodinamike – tj. zakon entropije, ki govori o nujni degradaciji energije v toplotno, o tendenci po izenačevanju energetskega potencialov in o tendenci od reda h kaosu, o tendenci po degradaciji organiziranosti materije – sporoča, da človek nikdar ne bo mogel tako izkoriščati in uporabljati energije, da ne bi povzročil energetske onesnaževanje okolja. Vso ekološko problematiko, celotno človeško dejavnost je treba premisliti glede na implikacije drugega zakona termodinamike. Nekateri trdijo, da je ravno nesposobnost človeštva upoštevati osnovne zakone termodinamike bistvo krize okolja in problema ohranitve človeške civilizacije. Sovjetski učenjak Hilmi sodi, da ni mogoče pravilno organizirati medsebojnega učinkovanja narave in družbe brez **poznavanja zakonov termodinamike**. Sovjetski energetik Aleksejev pa meni, da je nujno treba oceniti entropijske meje razvoja jedrske energije na Zemlji. Termodinamika nam omogoča razumeti, da je povečanje entropije velika nevarnost za možni nadaljnji razvoj človeštva in nas sili k družbenopolitičnemu vprašanju, kako organizirati ter preoblikovati dosedanje proizvodnjo in potrošnjo, da bi se izognili progresivnemu naraščanju entropije. Entropija se zdaj kaže v obliki odpadkov, v slabšanju parametrov okolja, izumiranju živali in rastlin, manjši heterogenosti okolja, porastu dednih in rakavih obolenj idr. Nevarnost pa ni le pomanjkanje energije, ampak tudi njena prevelika poraba. Trenutno nam bolj grozi pomanjkanje energije, toda položaj bo še hujši, ko bomo začutili posledice prevelike porabe. Celotna biosfera ne zanika delovanja drugega zakona termodinamike. Smrt vsakega živega bitja neizprosno dokazuje tudi uveljavljanje zakona entropije, toda dolgotrajni obstoj življenja na Zemlji in njegova evolucija organizacije pa dokazuje, kako se je življenje uspešno prilagodilo delovanju drugega zakona termodinamike. Raziskovanje zveze med termodinamiko in življenjem, je dalo pobudo za nov razvoj termodinamike v primerjavi s klasično termodinamiko. Prišlo je do prehoda k neravnovesni termodinamiki. Življenje je pojav, ki poteka daleč od termodinamičnega ravnovesja. Življenje je primer stabilnega neravnovesja in ravnovesja nestabilnosti. Že samo to izražanje kaže na globoko protislovno naravo življenja in s tem vse biosfere in ekoloških sistemov. Ali tehnologija lahko posname to modrost, to strategijo življenja, biosfere? Morda bi kdo dejal, če smo jo spoznali, zakaj je potemtakem ne bi mogli tehnično izkoriščati in modelirati? Ali ne bi mogel človek entropijski značaj svoje proizvodnje in porabe energije tako uspešno obvladati kot celotna biosfera? O načelni ekološko-tehnični nepopolnosti, nezmožnosti absolutne popolnosti tehnike govori Gödelov teorem o nezmožnosti popolne formalizacije sistema; filozofsko bi temu rekli o nezmožnosti absolutnega, izčrpnega znanja o nekem sistemu. Vsak sistem, ki ga opišemo, spoznamo in formaliziramo, zahteva za nadaljnjo spoznavanje nadaljnji opis, formalizacijo. Hierarhija opisov (refleksij) nikdar ni zaključena. Predmet spoznanja je načelno odprt sistem in taki sistemi se izmikajo popolni formalizaciji. Iz tega pa sledijo posledice za tehniko – ta namreč nikdar ne more biti tako popolna, kot je lahko popoln primarni naravni sistem, ker nikoli ne moremo razpolagati s perfektnim, popolnim znanjem, z dovršeno, izčrpano formalizacijo.

Ta zakon je Commoner literarno izrazil takole: **Brezplačnega kosila ni**. Vse je mogoče dobiti le za neko »ceno«, ne v ekonomskem pomenu. Vse je mogoče dobiti za ceno nekih posledic, učinkov. Zato bi ta zakon raje preoblikoval v: »Vsaka uresničitve cilja, potrebe, vsako dejanje ima svoje posledice«.

Sodobna poljedelska produkcija je ponosna na svojo storilnost, ker je npr. 5, 10 ali 20–30% vsega aktivnega prebivalstva sposobno prehraniti vse drugo prebivalstvo in še ostaja za izvoz. Toda za kakšno ceno? Da je za pridobitev 1 enote hrane treba potrošiti 9, 10 ali celo 15 enot energije npr. nafte, kemičnih gnojil, elektrike, energije, potrebne za proizvodnjo traktorjev, njegovih priključkov in nadomestnih delov. Rezultat je velikanska produkcija energije v obliki hrane. Toda gledano relativno, je bil prebivalec Amazonke ali srednjeveški poljedelec ali kmet 19. st. bolj produktiven kot sedanj, ker je na enoto pridobljene energije v obliki hrane potrošil samo 1 ali 2 enoti druge oblike energije. Rezultat je bila seveda majhna količina proizvedene hrane, toda tudi poraba drugih oblik energije je bila majhna. Mi sedaj hočemo pridobiti veliko hrane, seveda ob velikanski potrošnji druge energije, ker nam je energija v obliki hrane pomembnejša od drugih oblik. Dokler je energije dovolj, lahko plačamo tolikšno »ceno« za proizvodnjo hrane; tako razmerje med potrošeno in pridobljeno energijo v obliki hrane je možno še nenehno povečevati – temu pravimo visoka produktivnost kmetijske produkcije. Toda kako bo s to logiko, če drugih oblik energije ne bo na razpolago, ne ve nihče! Imamo avtomobile, da se hitreje premikamo v prostoru, zato pa dihamo slabši zrak in trpimo večji hrup. Imamo vrsto produktov iz najrazličnejših materialov z najrazličnejšimi lastnostmi, zato pa so te snovi pogosto cancerogene in mutagene, povzročajo raka in mutacije. S stolpnico lahko varčujemo plodno zemljo, zato pa porabimo več energije za dvigala, več materiala za potresno varnost in imamo manj sonca. Lahko se otresemo ekoloških stroškov, zato pa bo več stroškov za zdravstvo. Lahko damo prednost varstvu okolja, zato bodo posamezni produkti dražji, toda z vidika celotnega gospodarstva bodo stroški manjši, ker ne bo toliko bolnih... Vseh ciljev ni

mogoče popolnoma uresničiti brez nezaželenih posledic. Ta zakon v bistvu po svoje izraža tretji zakon, ki govori o nepopolnosti človeške konstruirane tehnologije. Ekologija daje in bo dajala velik prispevek k uveljavitvi dialektičnega, celostnega, univerzalnega konfliktnega in protislovnega načina mišljenja v nasprotju z brezkonfliktnim metafizičnim dolgočasjem. Ekološki zakoni omogočajo različno strategijo družbenega razvoja, toda ni jih mogoče z zvijačnostjo znanstveno-tehničnega razuma tako izigrati, da se človek ne bi bil prisiljen ničesar odreči, da bi vse bogastvo ciljev in potreb lahko uresničil na enako popolnostjo. Ti zakoni se tudi medsebojno omejujejo in povezujejo. Znanstveno-tehnološki ekološki optimizem vidi vso rešitev v novem načinu in na njej temelječi novi tehnologiji kot tudi v novem načinu produkcije in potrošnje, v novem načinu življenja in mišljenja, ki bo živel v skladu z ekološko modrostjo. Le na tem novem temelju bo lahko pokazalo svojo ekološko prednost, novo znanje in novo ekologizirano tehnologijo. Toda tudi nova energetska, tehnološko surovinska osnova civilizacije ne bo za družbo in za življenje sploh brezkonfliktna ter neprotislovna. Znosne sprave družbe z naravo ne more doseči razredna družba, kjer poteka boj za privilegiran položaj, izkoriščanje narave in njeno upravljanje ter za privilegiran dostop do uživanja materialnih in drugih dobrin. Toda tudi socialistična, v bližnji prihodnosti v količinskem smislu enostavna družbena reprodukcija, bo morala dosledno upoštevati količinske in kvalitativne kazalce reprodukcije biosfere. Ekološki zakoni imajo tudi svojo normativno-etično-družbeno funkcijo

in bodo začrtali obzorje nove kulture ter praktičnega ravnanja ljudi z naravo.

Literatura

Bomo preživel?, Mohorjeva družba, Celje 1982
Commoner Barry: The Closing Circle, London 1971
Gärtner Edgar: Wirtschaftliche und politische Ursachen der Umweltkrise, Marxistische Blätter, 3, 1982
Kuznecov G. A. (Surikov V. V.: Konceptija global) – nogo razvija: termodinamiške aspekty, Voprosy filosofii, 12, 1981
Migge Helmut: Kapitalakkumulation, Umweltschutz und gesellschaftliche Interessen, Prokla 34, 1979
Ružič Mira: Biti ali ne biti, Prešernova družba, Ljubljana 1982

UDK:330.113:628,5

politična ekonomija, produkcijski proces, ekologija, naravoslovje

dr. Andrej Kirn:

Ekonomski in ekološki zakoni

Časopis za kritiko znanosti 55-56/1983

Družbeni odnos med ljudmi, ki ga uvede kapitalistična oblika proizvodnje, predstavlja kapitalistični, izkoriševalski, grabežljivi odnos ne samo do ljudi, ampak tudi do narave. Odnos do narave je agresiven, roparski, v službi vse večjega kopičenja profita. Nova intenzivna oblika izkoriščanja človeka s pomočjo znanosti in tehnologije si podaja roko z novim intenzivnim izkoriščanjem narave s pomočjo te iste znanosti in tehnologije. Že Marx je ugotovil, da podražitev surovin vzpodbuja kapital k vse večji izrabi odpadkov.

Ponujata se dve možnosti: da država neposredno v svojih podjetjih proizvaja ekološke naprave kot infrastrukturo in s tem prevzame v svoje nadzorovanje in

skrb nove obče pogoje reprodukcije kapitala. Možno pa je tudi, da stroške za ekološke investicije povrne kapital v obliki državnih subvencij.

UDK: 330.113:628,5

political economy, production process, ecology, natural science

Dr. Andrej Kirn:

Economic and Ecologic Laws

The social relations among the people, introduced by the capitalistic form of production, represent a capitalistic, exploiting, rapacious relation both against the people and the nature. The relation to the nature is an aggressive, robberish one, being in service of all the bigger profit accumulation. The new intensive form of exploitation of the man supported by science and technology goes hand in hand with further intensive exploitation of the nature with the help of these very same science and technology. Already Marx established that the rise in prices of raw materials stimulates the capital to all the bigger utilisation of the waste.

Two possibilities are offered: that the state directly produces in its own enterprises ecologic machines as an infrastructure, assuming with this control and care over the new common conditions of capital's reproduction. On the other hand, it could refund the capital's ecologic outlays in the form of a subsidy.

ALTERNATIVNA KRIMINOLOGIJA &

Alternative Criminology Journal

Mitja Maruško

Začeti uvodnik prve številke novega časopisa z vprašanjem »Zakaj nov časopis?«, je povsem običajna strategija, vendar gre tokrat za udarec družbeni anemičnosti posebne vrste in njeni prikriti patologiji. Kazensko pravosodni sistem in ob njem sistem izvrševanja kazenskih sankcij sta mesto, kjer država izpriča svojo moč in nemoč. Anemičnost ciljev, ki jih z obema aparatoma skuša doseči, zahteva temeljito ideološko preobleko. Družbena verifikacija teh ciljev pa je močno odvisna od tovrstne preobleke. Kriminologija že vrsto desetletij od Cesara Beccarie, njenega znanstvenega očeta in utemeljitelja klasičnih načel kriminologije, zvesto hlapčuje tem prizadevanjem, pa če si to sama želi ali pa ne.

V možnost drugačnega, v prostor opredelitve med za in proti utilitaristični smeri kriminološke znanosti sodi tudi uredniška usmeritev Alternative Criminology Journala (ACJ). Pregled enajstih števil, kolikor jih je do danes prišlo v knjižnico Kriminološkega inštituta pri Pravni fakulteti v Ljubljani, pokaže dovolj zgovorno sliko uredniške politike ACJ. V oblikovanju vsebine združujejo svoje sile vsaj trije popolnoma različni subjekti: kriminologi in penologi, ki jih uradna penalna politika izriva na sam rob, delavci v kaznilnicah in podobnih institucijah, ki se ne vdajo resignirano vkalupljanju njihovih delovnih mest, ter bivši in še sedeči kaznjenci.

Tistega, ki bi želel v Sloveniji najti podobno glasilo, pa moramo opozoriti, da razna »Razpotja«, »Naši razgledi«, »Domska glasila«, »Nova pot« itd., glasila, ki jih izdajajo in oblikujejo »stanovanci« kazensko poboljševalnih zavodov v Sloveniji, nimajo prav nič skupnega z ACJ. Konec koncev je prav droben nasvet v kolofonih teh glasil »Samo za interno uporabo« mogoče povsem uporabno prikriti v »Samo za intimno uporabo«, pa je apologetičnosti veličastnega kova najbolj zadoščeno. Če že ne vzrok, pa gotovo povod za ustanovitev nove kriminološke revije so dogodki v kaznilnici Bathurst v avstralskem Južnem Novem Walesu. V letih od 1970 do 1974 se je v tej kaznilnici pripetilo več resnih zapletov, v katerih so kaznjenci, kot ponavadi, potegnili krajši konec. Nemi sedeči štrajki v dvoriščih kaznilnic so se večkrat končali z obljubami, da bodo zahtevam kaz-

nencev zadostili in da ne bo represalij nad posameznimi zaporniki. Zaporniki so v svojih zahtevah poudarjali zlasti neznosne življenjske in delovne razmere v kaznilnicah. Kaznilniška uprava pa je vsakič poiskala nekaj grešnih kozlov, nad katerimi so potrjevali in preizkušali nove metode fizičnega in psihičnega trpinčenja. Kazenske premestitve in ponavljanje že utečene represivne procedure ob sprejemih v novo kaznilnico so stopnjevale napetost in jo širile iz kaznilnice v kaznilnico.

N

Nove zaostritve v kaznilnici Bathurst, omejevanje števil pisem in knjig, ki jih lahko prejme zapornik, ter ostale restrikcije osebne standarda zapornikov so konec leta 1973 načele njihovo potrpežljivost. Misel na upor je bila spočeta in direktor kaznilnice, ki je vedel za njo, ni ukrenil ničesar. Med zbrane upornike in paznike v dvorani kaznilniške kapele je med pričakovanje začetka filma priletela steklenica koktajla Molotov. Krava nedelja 3. februarja 1974 se je začela. Zapornikom je bilo zaukazano, naj takoj zapustijo kapelo in se zberejo na dvorišču pred njo. Izmed nič hudega slutečih in za požar nekrivih zapornikov so zopet poiskali grešnega kozla. Kriki pretepenega izza obzidja dvorišča niso mogli ustaviti prav nič več – upor je izbruhnil. Pazniki so se umaknili na obzidje kaznilnice in proti večeru je prišlo do brezglavega streljanja z obzidja kaznilnice, čeprav ni nihče niti poskušal zbežati. Zapornik, ki je z belo zastavo hotel ustaviti streljanje, se je zgrudil s krogli v prsih. Kaznilnica se je umirila šele v zgodnjih jutranjih urah, ko so se zaporniki mirno predali. Vse skupaj se je navidez končalo z valom represij,

preseljevanjem zapornikov iz kaznilnice v kaznilnico, kazenskim postopkom proti nedolžnim zapornikom in naposled s farso – uradno preiskavo.

ACJ je v tretji številki (3/vol. 2, 1978) drugega letnika ubral pot dokumentarnega in dosledno kritičnega zgodovinskega prikaza dogodkov konec 1973 in v začetku 1974 v kaznilnici Bathurst. Vendar pa se ACJ in PAG, zaporniška akcijska skupina, nista zadovoljila s »spomeniško-varstveno« obliko prezentiranja svojih stališč. Vrh kritičnega odnosa predstavljajo tri številke (2/vol. 3. november 1979, 3/vol. 3. julij 1980 in 4/vol. 3. december 1980), v katerih je PAG objavila svoj prispevek k vladni raziskavi, ki jo je vodil Mr. Justice Nagle. Časopis za kritiko znanosti poskuša s prevodom prvega dela prispevka predstaviti ključno usmeritev tega alternativnega časopisa. Uvod k prispevku podrobneje umešti namen odgovora uradni penološki politiki in praksi, ki obsega skoraj 300 strani.

V drugem delu prispevka (3/ vol. 3) se ACJ in PAG lotevata analize zgodovine kaznilniške prakse in kazenskih institucij v Novem Južnem Walesu in njunih pojavnih oblik danes.

V

V drugem poglavju so razčlenjeni posamezni prijem kaznilniške prakse: od metod sprejemanja v kaznilnico, izgube osebne identitete, telesnih preiskav, najbolj nehumano poseganje v osebno preteklost; psihičnih in fizičnih pritiskov do metod klasifikacije in podeljevanja hlapčevskih privilegijev med bivanjem v kaznilnici. Tretje poglavje je kritika metod kontrole, ki prihaja izpod peres paznikov, ki se nočejo identificirati s ponujenim idealnim likom državnega prevzgojitelja in psa

čuvaja, izpod peres politikov opozicije in vseh tistih, ki jih združujejo zaporniške akcijske skupine. Dovolj natančna argumetnacija, podkrepjena z materialnimi dokazi o raznih »umazanih trikih«, kot so selekcioniranje zasebnih pisem, dopisovanje zaporne uprave z nekdanjimi delodajalci in svoji ter ljudmi iz zapornikovega bivšega življenjskega okolja, je dovolj zgovoren prikaz mehanizmov popolne stigmatizacije. To poglavje ne prizanesi mehanizmom zastraševanja. Oborožene straže, administrativna segregacija, psihični pritiski, nasilno uvedena hierarhija med zaporniki, vse to pa povezano s kadarkoli mogočim nasilnim izpadom kaznilniškega osebja nad zaporniki, je jasno in v vsej brutalnosti prikazano načelo »deli in vladaj«.

Četrto in peto poglavje sta ocena učinkovitosti kaznilniške prakse in analiza minimalnih pravic, ki še preostanejo zapornikom. Kritika tega skromnega registra pravic pa preraste v kritiko celotnega organizma kazensko represivnega aparata, ki se sproži ob vsakem drobnem prekršku, od policije, prek sodnega aparata do zaporniške uprave.

T

Tretji del prispevka (4/vol. 3) se približuje po vsebini in pomenu prvemu prevedenemu delu, s katerim ga družiti tudi enako prezirajoč in zanemarjajoč odziv vladne preiskovalne komisije z Mr. Naglom na čelu. V tem delu je zastavljeno vprašanje abolicije zaporov kot oblike kazni, kot temeljno družbeno vprašanje, ki presega okvire penologije in kriminologije ter sega na področje družbenoekonomske in politične ureditve posamezne družbe, tokrat pač avstralske. In v avstralskih okoliščinah je zastavitev radikalne abolicijske zahteve zastavitev opozicije. Legitimnost zaporov kot oblike kazni ima že precej trdo lupino tradicionalizma in napad na to obliko, pa naj bo še tako znanstveno podkovan, povzroči žolčne proteste oblastnikov. Kljub uradnemu stališču Kriminološkega inštituta Avstralije, ki podpira dolgoročno in postopno abolicijo zaporov kot oblike kazni, je predlog abolicije v širši družbi še vedno stigmatiziran kot napad na najbolj svete tradicije družbe in političnega sistema. Duh družbene obrambe straši tudi podnevi, kadar kdo moti vladavino njegovih oblastnikov. Abolicija kot znanstveni in družbeni imperativ zaposluje kriminologe in penologe, ki skušajo mimo penološke tradicije in dogmatike uveljavljati neprisilne oblike družbene reakcije na deviantne pojave v družbi. Tradiciji v bran pa nekateri navajajo številne razloge. Načelnjajo vprašanje zaposlitve kaznilniških paznikov in drugega osebja, če bi prišlo do popolne abolicije, in to največkrat v času volilnih bitk, ko tako zbirajo volilne poene v vrstah sindikata kaznilniških delavcev. Kriminologom in penologom ter znanstvenikom z različnih področij se kaznilnice ponujajo kot skoraj brezplačen poligon za razne znanstvene eksperimente, prvim pa je to tudi ključna možnost za lastno afirmacijo. Navsezadnje so kaznilnice in zaporji represivne institucije, svarilo vsem tistim, ki želijo ogrožati razredno strukturirane mehanizme družbenega organizma. Slednjemu v bran pa se pridružuje še fasada običajnih razlogov, skupnega družbenega interesa, splošne družbene varnosti, reda in miru, in krog tradicionalističnega okopa je sklenjen, njegovi brambovci identificirani.

PAG zato ne namerava podlegati retoričnemu, semantičnemu abolicionizmu, ki vidi v spremembi imen in ob farski preobrazbe raznih penoloških prijemov cilje in poti do popolne abolicije. Torej, za kakšno alternativo gre? Brezpogojne nujnosti za predlog alternative ni. Čeprav se nujnost alternative kaže kot redukcija le-te na evolucijo, se lahko nujnost prikaže tudi kot nujnost radikalizacije. Parola »penološke kontinuitete« je dovolj prozorna, da ne skriva zadaj stoječih, ki v njenem razglašanju podpirajo perpetuacijo obstoječega stanja v različnih inštitucijah. Proti taki paroli je radikalna zastavitev nujnost, kolikor se ne zaplete v mističen krog, katerega ideološkega misterija ne more razkriti. Tako spodletel podjetnik pa nudi priložnost za etiketizacijo njegovih podjetnikov, ki se morajo zadovoljiti s provokacijo. Demokratični mlini penološke znanosti meljejo ubrano, dokler so vsa zrna spoznanja enako debela, zdaj pa gre za to, da nasujemo med ta mlinska kolesa kamenja. Njihova trdnost in tradicija, jih požene iz ležajev, krhkost jim odvzame bistvene funkcije – funkcije apologetov. V tem kontekstu se abolicija postavlja kot predpogoj alternativ, kot alternativ.

Zgodovina kazni je zgodovina njene odprave, zgodovina zaporne kazni (le) zgodovina njene reforme. Neučinkovitost zaporne kazni izpričuje že njena kratka zgodovina. Ljudi, ki zaidejo v stik s kazensko pravosodnim in kazensko izvrševalnim mehanizmom, je vedno več. Število zaprtih ne upada. Individualni in generalni preventivski učinek zaporne kazni je vprašljiv zavoljo parcialnega pristopa tradicionalne kriminološke znanosti, ki ne upa in ne sme iskati korenin vzrokov za deviantne pojave v njihovi totaliteti – razredni naravi celotnega državnega aparata, ideoloških mehanizmov, ki ga gibljejo, ohranjajo in reformirajo, v protislovjih reprodukcije družbenih odnosov sploh. Zgodovina zamolčanih resnic je preveč pestra zgodovina apologij in zamujenih alternativ.

Zastavljena alternativa je radikalna, nekompromisna v svojem cilju, a taktična v svoji prezentaciji. Prostora za

prikrito evolucijo ni. Prisilni mehanizmi so po svojem »naravnem« zakonu ponujajo v programih eskalacije možnosti uporabe sicer »humanizirane« prisile. Več je možnosti za alternative prisile, večje apetite dobijo tisti, ki imajo mehanizme prisiljevanja v rokah, in čistejša, racionalnejša ter ekonomičnejša se zdijo njihove rešitve.

PAG zahteva postopno, vendar popolno abolicijo, ki jo obrazloži v programu ob koncu tretjega dela. V desetletnem obdobju naj bi s postopno deinkriminacijo nekaterih kaznivih dejanj (narkomanije, alkoholizma, prostitucije, homoseksualnosti, kriminala brez žrtev itn.), s skrajševanjem zapornih kazni in postopnim zapiranjem kaznilnic pripravili prostor za neprisilne oblike rehabilitacije. Osebe kaznilnic naj bi preusmerili v nove socialne ustanove in obenem razširili oblike socialne pomoči, povečali možnosti za dodatno brezplačno izobraževanje, zgradili skupna bivališča za bivše zapornike ter tako zagotovili razmere za resnično rehabilitacijo deviantov brez organiziranih mehanizmov prisiljevanja.

Dosedanji osrednji penološki imperativ v penoloških institucijah – korekcijo – bi nadomestila kontrola, neposredna in neizolirana od družbenega okolja, kjer poteka resocializacija ter osvobodjena vseh prisilnih mehanizmov. Recedevizem tako ne bo več merilo za uspešnost penoloških institucij, niti »podtaknjeno« merilo alternativam zapornih kazni.

PAG predstavi tri poskuse restriktivno reformističnega značaja, ki so se izkazali za delno uspešne, v svojem bistvu pa abortivni. Temu posegu v konkretne poskuse vladajoče penološke garniture sledi analiza argumentov za obstoječe oblike resocializacije in posredna predstavitve argumentov za abolicijo.

O

Osnovni argument za abolicijo je pravzaprav en sam – neproduktivnost zaporne kazni. Cena, ki jo družba plačuje za obstoj kaznilnic, je precej večja od škode, ki jo na ta način preprečuje. Devianti so še vedno iz istih družbenih slojev, kot so se na začetku stoletja. Učinkovitejši sistem detekcije pa le še povečuje število ljudi, katerih dejanja je mogoče z vedno manjšo kritičnostjo presoati in soditi, nikakor pa ne opozarja na vzroke teh dejanj, še manj jih odpravlja.

Tradicionalne cilje in opravičila zaporne kazni je mogoče razbrati iz klasičnih teorij o individualni in generalni prevenciji. Dva sestavna dela individualne prevencije, rehabilitacija in izolacija delinkventa, sta dva pola istega nasprotja, ki se razrešujeta v brezplodnosti njune negacije – zaporne kazni. Gojenje rehabilitacijskega mita je vezano predvsem na ekonomijo kaznilnic kot institucij. V volilnem boju se prapori humanizacije rehabilitacije pridobivajo sredstva za gradnjo kar najbolj varnih zaporov. V položaju, v kakršnem se znajdeti delinkvent-zapornik in njegov čuvaj, sta rehabilitacije potrebna oba.

Preventivna izolacija je nasprotje rehabilitacije. Izolacija od družbenega okolja je kazni in ne preventivni ukrep. Edina obstoječa preventivna izolacija je izolacija družbenega okolja zunaj zidov kaznilnice in ne znotraj njih. Zakrivanje temeljnih vzrokov delinkvence vzpostavlja zid kaznilnice le kot enosmerno zaporo. Izolacija posameznika je izolacija družbe od njene družbenosti. Rehabilitacija in preventivna izolacija proizvajata idealnega delinkventa, ki je rehabilitiran, ki ga idealna institucija spozna za takega ter tako brez realnih tal. Vpogled v družbeno protislovja mu je zastrt, kolikor je rehabilitacija popolna, refleksija lastnega položaja pa utopija. Tako rehabilitiran je nared, da vstopa v produkcijo na tistih mestih, kjer je treba kljub največjemu izkoriščanju držati jezik za zobmi.

G

Generalna prevencija kot skupek zastraševalnih in retributivnih mehanizmov ni nič manj kontradiktorna. Ker se individualna prevencija izkaže za neučinkovito, se brambovec ogroženega državnega mehanizma zateče k argumentaciji generalne prevencije. Na vprašanje retribucije se lomijo kopja penologov in reformistov kaznovalne tradicije, vendar pa krizi zaporne kazni ne doženejo njenega konca. Retribucija je osnovno teoretično opravičilo za kaznovanje, ker določa, kdaj je kaznovanje dopustno »zaželeno« in koliko kaznovanja je zaželeno (dopustno). Kaznovanje je retribucija, ki če je dopustno, potem je njegova učinkovitost le še vprašanje učinkovite rabe, nikakor pa ne več vprašanje njegove uporabe.

Različne argumentacije potrebnosti zaporne kazni se izkažejo za neproduktivne in tautološke. Ne osvetljujejo ničesar, še najmanj totaliteto odnosov, ki jih kakršnakoli definicija deviantnosti mora zajeti. Tako je za razumevanje zahteve po popolni aboliciji pomembna analiza celotne družbene škode, ki jo povzročajo v

glavnem neinkriminirane oblike družbenih dejanj in dejavnosti.

T

Tu se začne drugi del prevoda. Če se »zelenim« zastavljajo ekološka vprašanja kot temeljna družbena vprašanja, jim PAG s svojim pristopom stopajo v bran. Zahteve, ki jih postavljajo, merijo na spremembe produkcijskih odnosov in produkcijskega načina samega. In samo taka zahteva omogoča inkriminacijo (če bo ta sploh še potrebna) tistih dejanj, ki se zdajšnjim kreatorjem in načrtovalcem produkcijskega procesa zdijo povsem normalna. Najbolj prepričljivo je dokazano, da so poglavitni vzroki družbene škode po svoji naravi socialni in zato ni mogoče reševati družbenih protislovij z iskanjem individualnih krivcev. Le ti so pravzaprav na obeh polih oblasti, eni so pač krivi za to, da so lahko drugi krivi za vse. V tej igri pa se dobro ve, kdo bo potegnil krajši konec.

PAG zaključuje svoj prispevek s programom abolicije, ki smo ga zgoščeno prikazali že prej, in dodaja, da zahteva po popolni aboliciji ni zahteva po ukinitvi kazenskega prava, ampak le zahteva po njegovi transformaciji, spremembi narave in funkcije. »Kazenski« procesi novega kazenskega prava naj bi prispevali k določevanju kompenzacij za individualno škodo iz posebnih družbenih skladov za nadomestila žrtvam kaznivih dejanj, odkrivali in opozarjali naj bi na področja družbenega tveganja, kjer lahko nastane večja družbena škoda, ter skrbeli za javno obravnavo te problematike. Popolnoma bi zgubili svojo represivno funkcijo.

K

Kazensko pravosodje bi se z reformo kriminalne politike končno začelo ukvarjati s temeljnimi družbenimi problemi, osvobodeno lažne vseobsegajoče možnosti reševanja družbenih problemov z izrekanjem represivnih kazni. Abolicija je tako osvetljena v povsem realni luči z veliko mero otipljive in uresničljive vizije. ACJ in PAG sta primerno dokazala svojo alternativnost in slehera njuna dobljena bitka je korak naprej, ki ga je bilo moč v zgodovini le redko narediti tudi nazaj.

Alternative Criminology Journal
Faculty of Law, University of New South Wales,
P.O. Box 1,
Kensington, N.S.W 2033
Australia

V tej številki Časopisa odpiramo problematiko, ki bo zajemala dva širša sklopa. Prvi sklop, s katerim bomo začeli, bo obravnaval problematiko kaznovalne prakse in alternativne kriminologije pri nas ter v svetu. Drugi sklop pa bo načel vprašanja zlorabe določenih ekonomsko in politično depriviliranih družbenih skupin: eksperimente, zlasti medicinske na zapornikih, politično zlorabo psihiatrije, nezaposlenost in samomore, zaščito delavcev v nezvestni industriji itd.

Opomba uredništva

ALTERNATIVE CRIMINOLOGY JOURNAL

Uvodnik

V tem izvodu Časopisa za alternativno kriminologijo objavljamo ponatis celotnega prvega dela prispevka Jetniške delovne skupine (Prisoners' Action Group) k vladni raziskavi zaporov Novega Južnega Walesa v originalni obliki. Prispevek so sestavili: David Brown, Gil Boehringer, Stephen Catt, Paul Ekstein, Helen Golding, Tony Green, Russell Hogg, Bob Jewson, Matt Peacock, Glenys Pernu in George Zdenkowski. Gospod Justice Nagle, predstavnik vladne komisije, je 28. junija 1976 pojasnil napotke za raziskavo:

»Raziskati in poročati o splošnem delovanju Oddelka za prevzgojo novega Južnega Walesa (Department of corrective Services of New South Wales), njegovi usmeritvi, možnostih in postopkih v luči sodobne kazenske prakse spoznanj o prestopništvu in njegovih vzrokih, ter, ne da bi zmanjševali splošnost prej naštetega, raziskati in poročati o:

a) varstvu, skrbi in nadzoru v zaporih ter o odnosu med uslužbenci in zaporniki,
b) o izboru in usposabljanju paznikov ter drugega osebja, ki sodeluje pri učnih, prevzgojnih in rehabilitacijskih programih za zapornike,
in predlagati zakonodajne ter druge spremembe, ki se zde potrebne ali zaželenne glede na ugotovitve« (dodatek A, stran 494, Royal Commission Report, Govt, Printer 1978).

Po dolгих razpravah se je PAG (kratica za Prisoners' Action Group) odločil, da bo razdelil svoj pisni prispevek na tri dele, ki bodo zajeli odgovore zastavljenih nalog v jasnem zaporedju. Naša strateška razporeditev je naslednja:

1. del: Poznavanje prestopništva in njegovih vzrokov

Po našem mnenju je določna raba teh besed v napotkih zatevala od udeleženca raziskave, da opravi svojo specifično analizo »usmeritve, možnosti in postopkov« na podlagi teorije ali teorije o prestopništvu in vzrokih prestopništva. Težko bi si predstavljali jasnejše navodilo. Zahtevalo je rabo kriminologije in penologije. Skušali smo se resno lotiti te naloge. Najprej smo preučevali prestopnik: kaj je, kako pride do njega, kdo in v čigavo korist ga zagreši. Potem smo preleteli tradicionalne kriminološke teorije. Pri tem smo se opirali predvsem na tekst Taylorja, Waltona in Younga nova Kriminologija (The New Criminology, Routledge and Kegan Paul, 1973). Na tretjem mestu pa smo prek analize dvojne narave družbe pojasniti pogled na razlago prestopništva in njegovih vzrokov.

2. del: Sodobna kazenska praksa v Novem Južnem Walesu

V našem drugem pisnem prispevku smo obravnavali dogodke v zaporih Novega Južnega Walesa. Za predgovor smo napisali kratek zgodovinski uvod o razvoju zapora. Pregledali smo obširne prepise vladne raziskave, tako da smo lahko ponazorili svoj katalog laži, prevar, prikrivanja, slabe uprave, zanemarjanja dolžnosti, grobega ravnanja, nezakonitosti in 'umazanih' trikov v zaporniški praksi.

3. del: Abolicija (odprava zaporov)

Potem ko smo predložili svojo teorijo oziroma pristop k prestopništvu in pregledali konkretno prakso v zaporniškem sistemu Novega Južnega Walesa, smo podvrgli kritiki tradicionalne kazenske teorije in nato prešli k našemu osrednjemu dokazovanju: da so zapor izprijene, zatiralske, proti produktivnosti usmerjene razredno pogojene ustanove, ki lahko le kvarno vplivajo, ne pa varujejo, preoblikujejo ali odvrčajo, in da je edina dolgoročna rešitev prizadevanje za njihovo odpravo. Da bi perspektivo abolicije zarisali bolj natančno, smo predlagali skrbno izbrano vrsto reform, ki so osredotočene na osrednje zatiralske in nedemokratske poteze zaporov: tajnost, nenadzirana in neomejena oblast paznikov ter odločno zatiranje poskusov kaznjencev, da bi se organizirali. Razložili smo, da nas

ne zanimajo drobne reforme, temveč tiste, ki bi občutno pripomogle k emancipaciji kaznjencev in prek tega pomagale gibanju za abolicijo.

Še najbolj pristranski zagovornik sedanjega sistema bi moral, če bi prebral vse prispevke k vladni raziskavi (in nekaj nas je to naredilo), ugotoviti, da so pisni prispevki PAG najrazumlivejši, najpodrobnejši in najbolj dokumentirani poskus izpolniti napotke.

Kako so obravnavali prispevek PAG

Naravnost: 1. in 3. del so prezrli ali se jima izognili. Poročilo se je močno opiralo na 2. del, toda očitno ga ni priznavalo.

Kako in zakaj takšno neupoštevanje?

Kar zadeva to, da sodobna kazenska praska ter poznavanje prestopka in njegovih vzrokov zbuja jasno zahtevo po kriminologiji in penologiji, so odgovor preprosto prebrali iz napotkov: »Poročilo ni in tudi ne namerava biti splošna razprava o posebnih vidikih penologije in kriminologije«. Zgornji formulaciji so odzveli njen očitni pomen in jo zožili v »merilo za kritično analizo, primerjavo in razsojanje o dejavnosti oddelka«.

Abolicija, ki jo je PAG vztrajno zagovarjal v ustni in pisni obliki vseh osemnajstih mesecev vladne raziskave, od začetnega poziva k izpustu (»Končni cilj PAG Novega Južnega Walesa je zagotoviti razmere, v katerih ne bo več potrebe po obstoju skupine, ker ne bo kaznjencev; to pomeni dokončno odpravo te tlačiteljske in zgodovinske mlade ustanove – zapora, njegovih nadomestil in psevdualternativ.«) do naše končne celodnevne govorne predstavitev (pri kateri ni predstavnik komisije niti enkrat omenil, da namerava abolicijo odstraniti iz napotkov), je obravnavana v nekoliko daljši zastranitvi, če smo natančnejši, v dvanajstih stavkih na gosto tipkanega poročila, ki obsega 630 strani.

Najprej je v nekaj mimogrede navrženih vrsticah napačno označeno stališče abolicionistov, potem pa preide poročilo k zavračanju: »Napotki ne zahtevajo opredelitve v zvezi z abolicijo, ampak govorijo o tem, da morajo biti raziskave izvedene v luči sodobne kazenske prakse in poznavanja prestopništva ter njegovih vzrokov«. Vprašanja, ki jih to navodilo sproža, bi raziskavo pripeljala samo do spoznanja, da sodobna kazenska praska zahteva stalno rabo zaporov.«

»Kakor je zdaj, tako bo večno.« Nezgodovinski klic stoletij. Tako so lahko dokaze, da je zemlja okrogla, razglasili za »resnični nasprotni«, ker se je tedanja uradna misel oklepala stališča, da je zemlja plošča.

Zakaj izogibanje? Odgovor na to vprašanje lahko vidimo v predstavnikovem priznanju, da »poznavanje prestopništva ter njegovih vzrokov« in abolicijski argumenti odpirajo področje, ki je lahko negotovo in nevarno, polno živega peska in ovir, prepleteno s potmi, ki vodijo v širša ekonomska, politična in ideološka območja.

Ljudje na položajih se v glavnem ne žele gibati na takšnem področju. Kajti tu se sprožajo vprašanja, ki so lahko subverzivna in nevarna obstoječemu redu, odpirajo se razsežnosti, ki jih ni mogoče takoj spraviti pod nadzor in »uskladiti z redom«. In tam, kjer prežijo strašni ter odločni nasprotniki in z izzivi napadajo meščansko hegemonijo, se na obzorju kaže možnost ideološkega poraza.

Torej nas sploh ne čudi dejstvo, da se je predstavnik komisije izognil premisleku o prestopništvu in njegovih vzrokih, o tem, kdaj in zakaj so se v zgodovini pojavili zapor, kakšne so njihove funkcije, in celo premisleku o sodobnem gibanju za abolicijo, ki je dokumentirano v tretjem prispevku PAG. Sklenil je, da bo ostal na varnih domačih tleh in vztrajal pri skrbno naravnani legalistični raziskavi specifičnih trditev, ki so povezane s posameznimi dogodki (ti se združujejo v množično protizakonito nasilje), pri posameznih ugotovitvah dejstev in dokaj širokem razponu reformnih predlogov, izmed katerih je PAG številne takoj in odkrito pozdravil.

Razplet

Po sestavi Poročila vladne komisije se je zgodilo veliko, marsikaj pa je ostalo pri starem. Zapor, prestopništvo, policija, politična policija, so bolj kot kdajkoli na očeh javnosti, potem ko se odbijejo skozi leče sredstev obveščanja, ki jih nadzoruje monopol. Priporočila vladne komisije so sicer sprožila nekaj sprememb. Vendar pa sta imela bojeviti protinapad zadnje straže, ki so ga organizirali zaporniški pazniki (ti so namreč pripravili več stavk proti reformam, kot na primer zaprtje Katingala, »elektronski živalski vrt«, poskus, da bi določali politiko preiskave in odločali, koga bodo sprejeli, kje in kdaj, in koga ne bodo) ter skok nazaj, pod pretvezo zakona in reda, izhajajoč iz čedalje hujšega zatiranja in nasilja države v sedanjih mednarodnih gospodarskih krizah poznega kapitalizma – za posledico, da je zaživel manj pridobitev, kot so jih zaporniki in njihovi zavezniki imeli pravico pričakovati od uradne raziskave. Toda tukaj se ne bomo podrobno ukvarjali z razpletom vladne preiskave. Ogorčenemu vsakodnevnemu boju se lahko pridružite tako, da se naročite na štirinajstdnevnik Jail News, ki ga izdaja PAG (podatki o naročnini so na zadnji strani).

Omejitve

Ko se je PAG končno odločil za objavo svojih prispevkov k vladni raziskavi v njihovi originalni obliki, upa, da bo ponovno obudil razpravo, oživil temeljna vprašanja, ki se jim je poročilo vladne stranke izognilo. Upamo tudi, da bo to omogočilo določiti mesto tega poročila s širših vidikov.

K objavi so nas nagovarjali številni med tistimi, ki so si od članov PAG izposojali pogosto listane fotokopije. Sprva smo premišljali o tem, da bi prispevke posodobili in popravili, toda zaradi pomanjkanja časa in sredstev ter zaradi vrednosti natančnega zgodovinskega zapisa, se za to nismo odločili.

Obstaja pa vrsta omejitev, ki naj bi se jih bralec zavedal. Prvič, nekateri statistični podatki so rahlo zastareli. Drugič, prispevek je bil pisan za predstavnika vladne komisije, ki je bil sodnik. Tako sta jezik in frazeologija nekoliko bolj toga in formalna, kot če bi pisali za navadne bralce. In tretjič, prispevek predstavlja razmišljanja PAG konec 1976. V spopadih zadnjih treh let smo svojo analizo razvijali in poglobljali. Tako ni nujno, da je prispevek sedanje mnenje PAG.

Vse zainteresirane bralce prosimo, naj nam pošljejo svoje pripombe in kritiko teh prispevkov, ki jih nameravamo objavljati v naslednjih treh številkah Časopisa za alternativno kriminologijo. Potem bomo lahko objavili premišljeno, posodobljeno in prodornejše poročilo o stališčih PAG v začetku osemdesetih let.

David Brown, George Zdenkowski

RAZISKAVA ZAPOROV

Predstavnik vladne komisije: G. Justice Nagle

Prispevek jetniške akcijske skupine k poznavanju prestopništva in njegovih vzrokov

I. del

Uvod

1. Kaznivo dejanje je, tako formalno kot v pravem pomenu, proizvod zakonodajne in pravne definicije.

Določene oblike družbenega zla, na primer onesnaževanje okolja, poklicne bolezni in delovne poškodbe, niso definirane kot protipravna dejanja, medtem ko so nekatere opazno manj škodljive oblike družbenega vedenja definirane kot protizakonite, tako na primer nasilno vedenje in nespodobno izražanje po členih 7 in 9 zakona o prestopkih Novega Južnega Walesa (New South Wales Summary Offences Act, 1970). Prav tako proizvajalci, razpečevalci in prodajalci nekaterih nevarnih farmacevtskih proizvodov (npr. analgetikov, ki povzročajo ledvične okvare, talidomida, ki povzroča velike telesne okvare in zaostalost novorojenih otrok) niso podvrženi sankcijam kazenskega zakona, čeprav je bila škodljivost zlasti talidomida dobro znana in dokumentirana že dolgo pred dokončno prepovedjo. In vendar po sodiščih Novega Južnega Walesa nenehno kazensko preganjajo preskrbovalce, še posebej pa uporabnike nekaterih drugih mnogo nedolžnejših sredstev, na primer marihuane. Nekatere druge oblike ravnanja protipravna dejanja, pri katerih ni oškodovane stranke) so definirane kot protizakonite, čeprav tretja stran ali lastnina nista utrpela posebne škode. Družbeno škodljivo ravnanje je pogosto označeno za zasebno in ne javno, tako da ga obravnavajo po civilnem pravu.

Tudi korporacijske zarote pri določanju cen ponavadi niso uvrščene v kazensko pravo, kljub dejstvu, da najbrž odtegnejo porabnikom – ob hvaležnosti opravičila ali celo brez njega – večje vsote, kot jih ti letno izgubijo v vseh različnih prestopkih proti premoženju. Ramsey Clark, nekdanji pravni zastopnik Združenih držav, je opazil, da »je bil v eni sami korporacijski zaroti protizakoniti pretok denarja večji kot v več sto tisoč vlomih in večjih ter manjših tatvinah v vsej državi« (Clarke, Crime in America, 1970).

V vseh družbah je protipravno dejanje politično definirano. Njegova oznaka se spreminja glede na ekonomsko, socialno in politično naravo družbe, ki ga definira. Zakonodajna in pravna oblast lahko opravičita in razlagata označevanje kakega ravnanja za protipravno v moralnimi, filozofskimi in drugimi razlogi, vendar je edina razlika med zakonitim in protipravnim ravnanjem v absolutnem smislu stvar definicije. Ni ravnanja, ki bi bilo samo po sebi ali absolutno kriminalno. Nekaj, kar v naši družbi velja za eno najbolj naravnih oblik človeškega udejstvovanja, na primer uradna, družbeno priznana zakonska zveza med moškim in žensko, lahko v kaki drugi družbi razglasijo za protipravno. Tako je denimo v Južni Afriki, če sta zakonca različne barve kože. Celotno premišljen umor marsikje ni protipraven. Tako umor Phillipa Westerna, ki ga je ubila policija, nedavni umor neoboroženih zapornikov v Bathurstu, pobijanje v vojnah in izvrševanje smrtnih kazni prištevajo med oblike opravičljivega uboja.

2. Prestopništvo je družbeni pojav in zaradi tega mora njegovo razumevanje temeljiti na razumevanju sklopa družbenih odnosov, v katerih se pojavlja: družbe. Temeljni kamen družbe, na katerem temeljijo njeni odnosi, je sistem ekonomske ureditve. Avstralska družba temelji na razvitem kapitalističnem gospodarstvu.

Kapitalistično ekonomsko ureditev zagotavlja odvijanje presežne vrednosti ali profita od delovne sile. Ta presežna vrednost ali profit se spreminja v kapital, ki spet določa in nadzira uporabo delovne sile. Čeprav ves profit in družbena proizvodnja izvirata iz delovne sile, pa pravico do dela in zapolitve nadzirajo lastniki proizvajalnih sredstev.

Poglavitna posledica tega procesa je bistvena dvojnost avstralske družbe. Deli se namreč na tiste, ki imajo velikansko moč in bogastvo, in tiste, ki tega nimajo. Tekmovalnost ter neenakost sta pojava vsakdanjega življenja, objektivna in dokazljiva dejanska resničnost. Pozneje v analizi vzrokov prestopništva navajamo dejstva iz čedalje večjega, empiričnega dokazanega gradiva, veliko iz vladnih virov. Na tej stopnji je moč ponazoriti precejšnjo neenakost in dualistično naravo avstralske družbe z navedkom iz Avstralske vladne raziskave revščine. Poročilo pravi: »Naši izračuni, izraženi v dohodku odraslega državljana, kažejo, da je glede na letni dohodek 10 – 20% ‚režni‘ (pod 100% krivulje revščine) in 7,7% ‚precej režni‘ (med 100% in 120% krivulje revščine).« (First Main Poverty Report, Henderson, str. 14). V družbi, ki je po družbenem bruto dohodku peta na svetu (1972/73), je skoraj petina prebivalstva revna, brez življenjskih sredstev in živi v pomanjkanju, ne more si privoščiti niti nujno

potrebnih stvari in storitev, je brez sleherne možnosti, da bi uveljavila svoje sposobnosti. Kot kaže raziskava lastniških vzorcev, pa je velikansko bogastvo v rokah manjšine. 40% imetja je last 11% prebivalcev. Primerjaj delo P. Groenewegena Porabniški kapitalizem (Consumer Capitalism in Playford and Kirsner (Eds) Australian Capitalism, Pelican 1972, str. 105).

Država, daleč od tega, da bi se vmešavala ali razsojala v sporu, ki se naravno poraja iz te dvojnosti, je zgodovinsko sama nastala kot navidezni razsodnik, njen resnični namen pa je ohranjati to dvojnost in uveljavljati ter varovati koristi bogatih in močnih.

3. Kriminalno pravo deluje kot sredstvo, ki družbeno-gospodarski eliti zagotavlja družbeni nadzor in moč ter omogoča prevlado njihovih vrednot.

V avstralski družbi, v kateri sta za dejavnost državljanov in prevladujoče kulturne vrednote značilna boj za bogastvo in ekonomsko povzpetništvo, država definira določene oblike pridobitniškega obnašanja kot protipravne, druge pa aktivno podpira in uveljavlja.

Tako velja odvajanje profita od delovne sile prek podjetniške dejavnosti v tej kulturi kot zaželeno in najuspešnejši izvajalci te dejavnosti so nagrajevani z ogromnim bogastvom, prestižem in ugledom. Takšno odvajanje profita, ki je v bistvu kraja delovne moči drugih, je zakonsko olajšano na različne načine, na primar z delniškimi družbami. In vendar je v isti družbi nelastništvo označeno kot protipravno z zakoni zoper klateštvo.

Kot je v oktobru 1976 razkril Sodni zbor za zagovor cen, so siru Reginaldu Reedu, upravnemu direktorju družbe James Patrick Company, v zadnjih treh letih izplačali 1.14 milijona dolarjev prek njegovih direktorskih dohodkov (glej National Press, 20. oktober 1976). Sir Reginald je v prejšnjem letu dobil kar 613 650 dolarjev. Patrickov obratni profit za leto 1974/75 je bil 88.3%, medtem ko je bil obratni profit celotne avstralske industrije v istem letu 12,1%. In Patrickova firma je zaprosila za zvišanje cen.

Istočasno je mogoče povsem zakonito odpuščati delavce zaradi namerne ekonomske strategije in iste ljudi šteti za kriminalce, če si prilastijo dobrine, o katerih jih celotni sistem vrednot z vsiljivimi in bučnimi reklamami prepričuje, da so nepogrešljive za dostojno življenje; obenem pa jim je družba popolnoma zakonito preprečila, da bi si jih pridobili kako drugače. Ta trditev velja za vedenje, ki ni usmerjeno k pridobitništvu. Pomislimo pa na toleriranje odstopanja od predpisanih norm pri izdelavi in vzdrževanju tehničnih naprav sodobne potrošniške družbe. Ni kazenskega zakona proti zavestni proizvodnji in prodaji avtomobilov, ki so na cesti pravo tveganje in povzročajo množično uničevanje človeških življenj. Strogost kazenskega prava z ljudmi, ki s svojimi osamljenimi dejanji povzročijo smrt neprimerno manjšega števila ljudi, je s stališča, ki se ne ogreva za zakonitosti potrošniškega etosa, težko razumljiva. Spet je pristranost kazenskega prava, ki vključuje posamezna dejanja iz malomarnosti, storjena s puško ali nožem, če imajo za posledico smrt, v ostrem nasprotju s povsem zakonito uporabo nevarne opreme in delovnih postopkov v industriji, ki povzročajo zaskrbljujoče število poškodb in smrtnih primerov – to so v bistvu žrtve za dobiček lastnikov kapitala in delničarjev.

Avstralsci so bili zelo različnega mnenja o tem, ali je bila udeležba avstralske vojske v nekaterih vojnah v 20. stoletju upravičena – izjema je morda samo druga svetovna vojna. In vendar je bil dejansko v avstralski vojski množičen poboj zakonit. Neuspeh pri zakonitem uničevanju življenja je bil dokler je trajala vojna, celo resno kaznivo dajanje. Tako je bilo ravnanje, ki je drugače kaznivo, dekriminalizirano v prid vplivnih skupin, ki so zavračale vse, kar se jim je zdelo, da ogroža njihove vrednote in blaginjo. Spomnimo se le referendum o naboru in obsodbe vplivnih politikov, kot npr. Arthurja Calwella in Johna Curtina, na zaporne kazni v letu 1916.

Zgoraj navedena primera kažeta, da odločitev o tem, katere oblike ravnanja bodo definirane kot protipravne, ne vodijo nikakršna načela absolutne racionalnosti ali morale. Takšne odločitve usmerjajo predvsem vrednote vplivnih skupin. Družbena funkcija teh vrednot je zaščita privilegijev in bogastva vplivnih, pa tudi zaščita sistema, ki jim omogoča, da si zagotovijo in ohranijo takšne privilegije.

Tako je kazenski zakon s svojimi definicijami naperjen proti takšnim pridobitniškim načinom, proti takšnemu ravnanju ter kulturi ljudi brez bogastva in privilegijev, ki bi, tako domnevajo, brez nadzora lahko ogrozili privilegije in bogastva vladajoče elite ter njej ustrezajoči sistem.

Družbeno vedenje sinov in hčera premožnejšev, ki so jim dosegljive ekskluzivne družbene in športne ustanove kot šola, stanovanjski objekti in zasebni klubi, ni podvrženo pravnim normam. Lahko se napijejo, se obnašajo napadalno, preklinjajo, lahko so ekshibicionisti (se npr. goli kopajo v privatnem plavalnem bazenu), poslušajo hrupno glasbo, medtem ko je tako vedenje v skladu z določili 2. dela Zakona o prestopkih iz leta 1970, protipravno, če gre za javna mesta. Ljudje, ki niso družbeno sprejemljivi ali nimajo dostopa v vabljiva zasebna zbirališča, so se prisiljeni zatekati v javna zabavišča. Tako postavi kazenski zakon na »črni seznam« kraj, kjer poteka taka dejavnost, ne pa obnašanje per se. Nadaljnega premisleka je potrebno tudi kaznovanje razpečevanja in uporabe marihuane v primerjavi s prodajo alkohola. Ljudje, ki imajo moč in vpliv v naši družbi, so predvsem starejši. Uživanje alkohola je razširjeno zlasti med starejšimi. Ni treba biti ravno propagator vzdržanosti, da spoznaš, da čezmerno uživanje alkohola povzroča veliko družbenega zla. Ko so mladi iz različnih razlogov sprejeli nekatere kulturne novosti v

načinu oblačenja in vedenja, med drugim tudi uživanje marihuane, so stari in vplivni začutili, da sta njihov način življenja in njegovo ohranjanje ogrožena in so ostro ter z zakonom omejili uporabo marihuane.

Raziskava zgodovinskega razvoja posameznih kazenskih zakonov kaže, da mnogi ne izražajo splošnega družbenega soglasja, temveč prevlado posebne (ponavadi gospodarsko) vplivne interesne skupine nad drugimi, manj vplivnimi skupinami. Chamblissova znana analiza zakonov o klateštvu (Sociological Analysis of the Laws of Vagrancy, Social Problems, 12. zvezek, str. 66,67) je pokazala, da so te zakone sprejeli z namenom zagotoviti vplivnim zemljiškim posestnikom poceni delovno silo v času, ko je razpadlo tlačanstvo in ko je bilo delovne sile izredno malo. Sodoben primer tega postopka je poskus nadzora nad dejavnostjo in funkcijami sindikatov s kazenskim delom Zakona o pomiritvi in poravnavi (The Conciliation and Arbitration Act, Commonwealth, 1969–1972). Ta poskus so do njegovega logičnega zaljučka pripeljali letos na Novi Zelandiji, ko so nejasno definirane politične stavke razglasili za protizakonite, in novembra 1976, v Vicorii, ko so razglasili za protipravna vsa dejanja proti interesom Victorie (Melbourne Age Editorial, 18. novembra 1976). Še en primer je prestoppek »brezpravnega vstopa na zasebno posest« v zakonu o prestopkih (Summary Offences Act, 1970). Ta člen so njegovi predlagatelji utemeljili s tem, da varuje prireditelje zasebnih zabav pred vsiljivci. Nasprotniki so ga svojčas kritizirali, češ da je potencialno zatiralno orodje, ki ga je moč uporabiti zoper odpadniške manjšine. In zdi se, da ga res uporabljajo v ta namen. Med obsojenci po 50. členu je največ članov sidnikata, ki so v sporu z delodajalci, brezdomci, ki so se naselili na prazni lastninski špekulantov z zemljo, črncev, ki zahtevajo svoje zakonite pravice, nemočnih študentov v spopadu z vplivno administracijo in ljudi, ki nenasilno uveljavljajo pravico do svobode govora, manj pa vsiljivcev, ki naj bi ogrozili družbo. Tega zakona, kot tudi mnogih drugih, niso sestavili razsvetljeni zakonodajalci, ki bi uveljavljali splošni družbeni konsenz. Bolj so uveljavljali konsenz zavednih in nezavednih agentov močnih interesnih skupin, ki delujejo pod zastavo »zakona in reda«, in si prizadevajo ohraniti svojo prevlado in nadzor nad zasebno lastnino ter javnimi ustanovami.

Formalno pristojnost parlamenta izrabljajo, da dušijo in spodbijajo kritiko kazenskih zakonov, ki pravi, da so leti sektaški ali razredno pristranski, toda v resnici dvomimo, da ima celo najvplivnejši poslanec v državi toliko moči, da bi vplival na splošen potek dogodkov in posredno na izražanje vrednot v kazenskem pravu, kot je ima na primer časopisni magnat ali upravnik velikega industrijskega podjetja.

Kdo bi lahko trdil, da je to pretiravanje. Lahko bi trdil, da so, čeprav absolutno kriminalno dejanje ni možno, nekatera dejanja bolj ali manj »univerzalno« kriminalna. Takšna kritična trditev olepšuje razliko med neodobravanjem določenega vedenja in nalaganjem sankcij zanj. Obstaja domneva, da so sankcije nujno kazenske. Večina družb tako ali drugače prišteva med kazniva dejanja tatvino in zasebni umor, toda logika in motivacija, po katerih izbirajo posamezne, pogosto neobsežne prestopke, ki jih obravnavajo kot »protipravne« (s kazenskimi posledicami), sta vidni le, če se pomešata pojma preloma koda obnašanja in kazni. Možne izgube potrošniških predmetov zaradi kraje v naši družbi ne obravnavamo vedno tako, da bi imeli tatove za prestopnike in dejansko naredili iz takšne obravnave odziv celotne družbe na bolj ali manj predvidljiv in splošen pojav. Za sistem obveznega zavarovanja predmetov brez vsakršnih terjatvenih premij, zavarovalnih taks ali odbitkov, ki bi jih odvajali od dobička pri terjatvah zaradi neplačevanja prispevkov, zlahka trdimo, da je učinkovit družbeni odziv na pojav, katerega obstoj je že tako zagotovljen, saj v naši družbi utrjujemo in institucionalno podpiramo neenakost v gospodarski moči posameznih družbenih skupin.

Družbe z drugačno družbenogospodarsko naravo težijo k nekoliko drugačni vsebini kazenskega prava. Stopnjo, do katere so manjši prestopki posameznikov v teh družbah podvrženi kaznovanju, spet lahko razložimo s tem, da tisti, ki imajo moč, gledajo na takšna dejanja kot na ogrožanje svojih interesov. Torej določajo vsebino kazenskega prava prav tako, kot smo dokazovali za našo družbo. Vsekakor ni odlika nobenega družbenega reda logičnost pri obravnavanju opaženega protidružbenega ravnanja.

Ta razprava nikakor ni samo prazno filozofiranje vprašljivega pomena za raziskavo. Pripeljala naj bi do spoznanja, da so razredi dejavnosti, zaradi katerih ljudje postajajo zaporniki, izbrani poljubno, nepravilno, ne glede na sorazmerno kakovost njihove protidružbene narave in pogosto samo zaradi ohranjanja moči vplivnih.

Čeprav mislimo, da je zaporna kazen nefunkcionalna v katerikoli družbi, ne verjamemo, da bi se ta raziskava lahko izrekla za zapor (z vso spremljajočo krutostjo) kot kazen v primeru, ko je ta kazen povezana z zgoraj opisanimi merili in jo izrekajo tako, da diskriminirajo zatirno skupino.

Na prestoppek moram gledati tudi z vidika postopka, v katerem so ljudje, ki so po definiciji zagrešili »protipravna dejanja«, zanje obsojeni. Na kratko, dodatni vzrok za kaznivo dejanje je selektivna metoda praktične uporabe Kazenskega zakona.

Prestopniško vedenje je splošno, toda na obsodbo vplivajo delno naključje in delno družbeni procesi, ki družbo delijo v dve kategoriji. V manj odporno ter lažje obvladljivo sodijo revni in neprivilegirani (gl. D. Chapman: Stereotype of the Criminal, Tavistock 1968).

Že po kratkem razmisleku bomo ugotovili, da so npr. tatvina, izogibanje plačevanju davkov, sleparski zahtevki zavarovalnicam, različne oblike seksualnega vedenja, ki so kaznive, razširjene in splošne v vseh družbenih razredih.

Avstralska raziskava revščine je pokazala: »Tuji raziskovalci so začeli razkrivati razsežnosti kaznivih dejanj med prebivalstvom in izpodbijati trditev, da obsodijo prav vse ljudi, ki store kako kaznivo dejanje. Vrsta anket, ki so se ukvarjale predvsem z mladostniki, je pokazala, da je večina anketirancev zagrešila vsaj eno dejanje, zaradi katerega bi jih lahko zaprli in jim sodili. Podobna raziskava pri odraslih v New Yorku je pokazala, da je 91% anketirancev zagrešilo vsaj enega ali več prestopkov (prometni prekrški niso vključeni), zaradi katerih bi bili lahko obsojeni na zaporne kazni, če bi jih ujeli in jim sodili. Poleg tega vse več tujih raziskovalcev ugotavlja, da je število zagrešenih prestopkov nekajkrat večje od uradno prijavljenih. Eden izmed vodilnih britanskih kriminologov Leon Radzinowicz je ocenil, da je uradno prijavljenih le 17% vseh kaznivih dejanj.« (Primerjaj L. Radzinowicz, The Criminal in Society.) Te ugotovitve podpira raziskava, ki so jo izvedli v Sydneyu leta 1973; pokazala je namreč, da so žrtve prijave samo polovico vlovov in tatvin ter manj kot četrtino ropov. Prebare, posilstva in napade so prijavljale še redkeje. Primerjaj delo A. Congaltona in J. Najmana Unreported Crime, Statistično poročilo Oddelka za statistiko in raziskavo kaznivih dejanj št. 12, Sydney 1974.

Protipravno dejanje	a Naš vzorec na 100.000 preb. 72/73	b Uradno 100.000 preb. 1972	c Koliko- krat je a večji od b
vlom kraja	1904.1	906.4	2.10
avtomobilov rop	785.9 211.6	427.3 49.6	1.84 4.27
kraja	2962.2	1649.2	1.80
povzročanje škode požig	1027.7	131.4	7.82
goljufija seksual.	1209.0	189.9	6.37
prestopki, razen posilstev	843.3	95.9	8.82
napad	1027.7	78.0	13.18

Vse te raziskave so pomembne, ne le zato, ker zagotavljajo dokazno gradivo o tem, koliko ljudi zagreši kazniva dejanja, temveč tudi zato, ker kažejo, do kolikšne mere sistem raje preganja ene prestopnike kot pa druge. Jasno je, da so kazniva dejanja, s katerimi se ukvarjata policija in sodišče, samo del celotne kaznive dejavnosti v skupnosti in da je še zelo veliko neodkritih prestopkov. (Gl. poročilo Avstralske komisije za raziskavo revščine.)

»V avstralski družbi nadzirajo – ali naj bi nadzirali – kaznivo dejavnost različne ustanove in organi, ustanovljeni v interesu vplivnih skupin, z namenom, da bi vzpostavljali in vdruževali notranjo ureditev (Quinney: Critique of the Legal Order).

4. Revni, neizobraženi, nekvalificirani in družbeno zapostavljeni, so v praksi prva tarča kazenskega prava, kar pomeni, da jih največkrat obsodijo.

»V Veliki Britaniji in v ZDA so raziskave pokazale, da je med obsojenimi nesorazmerno veliko revnih in izkoriščanih. Zbrano gradivo kaže, da v Avstraliji ni prav nič drugače. Neka novejša študija, ki je zajela 40% vseh moških kaznjencev v Novem Južnem Welsu, obsojenih na večmesečno kazen, je na primer pokazala, da izhaja kar 90% kaznjencev iz dveh najnižjih poklicnih kategorij in skoraj 67% vseh kaznjencev iz vrst nekvalificiranih delavcev. Ti tvorijo 20% vsega prebivalstva Sydneya. To nam pove, da je v zaporih v Novem Južnem Welsu izredno veliko ljudi, ki sicer opravljajo najmanj cenjene poklice. Kaznjenci so bili oškodovani tudi pri vzgoji in izobraževanju (med vsemi prebivalci ima srednješolsko spričevalo dvakrat večji odstotek ljudi kot med kaznjenci). Več kot tretjina jih je preživela vsaj nekaj časa v sirotišnicah ali otroških domovih.

Neka raziskava o 3700 moških, ki so jih višja sodišča v Novem Južnem Welsu obsodila med leti 1960 in 1964 je ugotovila, da je bilo 73,4% teh moških nekvalificiranih ali polkvalificiranih fizičnih delavcev.

Če so reveži največkrat žrtve kazensko-pravnega sistema, ni nujno, da zagrešijo tudi največ kaznivih dejanj. Ob dokaznem gradivu o tem, da je na splošno zagrešenih več kaznivih dejanj, kot pa jih odkrijejo, se nam nujno zastavi vprašanje, zakaj so obsojeni predvsem revni in zapostavljeni. Eden osrednjih problemov kriminoloških raziskav in splošno uveljavljena trditev, da so vsa kazniva dejanja prijavljena in da so ujeti prestopniki reprezentativni za vse storilce kaznivih dejanj. To trditev je treba preveriti, kajti čedalje več je dokaznega gradiva o tem, da sistem deluje selektivno proti revnim in zapostavljenim ljudem. Ena izmed maloštevilnih posebnih raziskav, ki obravnava prestopnike glede na njihov poklic (izvedel jo je NSW Bureau of Crime Statistics v okviru vrste raziskav prestopkov povezanih z mamili) je pokazala, da je kar 95,7% ljudi, ki so jih 1974. obsodili zaradi kaznivih dejanj v zvezi z mamili, sodilo v kategoriji C in D, t. j. polkvalificirani in nekvalificirani delavci. Še več, ta odstotek je bil presenetljivo stalen vse od 1971., ko so začeli pripravljati poročila v zvezi z mamili (1971:94,4%, 1972:95,5%, 1973: 94,8%).

Med storilci kaznivih dejanj je kar 5,5-krat več nekvali-

ficiranih delavcev, kot bi jih lahko bilo glede na njihov delež v prebivalstvu. Poročilo pravi, da jih je »veliko preveč«.

V kategorijo A so uvrstili »strokovno-upravne poklice«; med obsojenimi zaradi uživanja mamil pa je komaj ena štiridesetina ljudi, ki sodijo v to skupino. Še več, iz dosegljivega gradiva lahko razberemo, da je resnična razširjenost uživanja prepovedanih drog, še zlasti marihuane, zaradi katere izrečejo letno 85% vseh obsodb zaradi mamil, med različnimi poklicnimi skupinami v širši skupnosti ravno nasprotna. Windschuttle analizira Statistiko Zdravstvene komisije Novega Južnega Welsa in ugotavlja: »Če si ogledamo poklice ljudi, ki kadijo marihuano, ugotovimo, da je največ uživalcev prav med tistimi, ki opravljajo »strokovno-upravne« poklice. Kot je ugotovila Zdravstvena komisija Novega Južnega Welsa, kar 17% mladih, katerih očetje so v teh poklicih, kadi marihuano.

Med otroki polkvalificiranih in nekvalificiranih delavcev je samo 12% uživalcev marihuane.

Še neobjavljena raziskava o uživanju mamil med študenti prava na vseh treh pravnih šolah v Sydneyu je pokazala, da je 50% vseh študentov v veliki vzorčni skupini že uživalo marihuano in da jo 28% uživa redno. Številni izmed teh študentov bodo postali odvetniki, sodniki, politiki, močni in vplivni ljudje. Zanimivo je, da proti osemnajstim izmed trinašdesetih uživalcev, kolikor jih je prišlo pred policijo, niso ukrepali. Trinajst so posvarili, v treh primerih so obvestili starše in samo proti osmim so uvedli sodni postopek.

Windschuttle ugotavlja: »med uživalci mamil in obsojenimi zaradi mamil je obratno sorazmerje. Največ uživalcev je namreč med ljudmi z visokim družbenim statusom, toda velika večina obsojenih so predstavniki nižjega razreda« (The Rich Get Stoned and the Poor Get Busted).

Tudi precej drugih statističnih analiz nam lahko ponazorijo misel, da se je kazensko pravni sistem zarotil proti revnim.

Breathalyzer prestopki – med obsojenimi na podlagi dokazanih kaznivih dejanj je daleč največ nekvalificiranih delavcev. Statistika Zvezne policije iz leta 1971 je pokazala, da se je 25 primerov, v katere so bili vpleteni ljudje z višjimi poklici končalo z oprostitvijo po členu 556 A Kazenskega zakona, medtem ko so podobne olajšave priznali le 3,9% nekvalificiranim delavcem. Prvotni prebivalci – v Novem Južnem Welsu, je bilo v letih 1971-1972 izrečeno 16-krat več obsodb prvotnim prebivalcem, kot bi pričakovali, glede na njihov delež v številu prebivalstva. Poleg tega je obtoženec, ki mu sodijo zaradi nasilnega obnašanja pred sodiščem v mestu, kjer je veliko prvotnih prebivalcev, obsojen na zaporno kazen 7-krat prej kot obtoženec v kakem drugem podeželskem mestu in 6-krat prej kot obtoženec v Sydneyu.

5. Korporacijski in organizirani kriminal

Protipravna dejavnost prodira tudi na področju korporacijskega organiziranega kriminala in kriminalnih dejanj pri upravnem delu (delu »belih ovratnikov«). Takšna kazniva dejanja stanejo skupnost na gospodarskem in velikokrat tudi na družbenem področju več kot kazniva dejanja, ki jih zagreše posamezniki, in ki jih sodišča navadno kaznujejo. Vendar kazni za tovrstni kriminal niso v skladu z gospodarsko in družbeno škodo. Poskusi, da bi ga omejili z zakonom, so zgolj formalni.

Frank Pearce v svoji knjigi Crimes of the Powerful razgalja kazensko-pravni sistem ZDA, ko primerja politično retoriko o zakonu in redu z dejstvi o korporacijskem in organiziranem kriminalu. Njegova študija govori o velikih vsotah denarja, ki so ga Američanom nezakonito odvzeli prestopniki, ki se niso nikdar prišli prod sodišča. Ne moremo si kaj, da ne bi podvomili o legitimnosti razporeditve policijskih sil in strogosti uporabljenih sankcij. Prestopke, ki povzročajo največ škode gospodarstvu (in ki jih zakrivajo bogati) namreč prikrivajo na vseh ravneh. Tisk jim posveča le malo prostora, proti njim navadno ne vlagajo tožb, če pa že, so storilci milo kaznovani ali celo oproščeni krivde. Zdi se nam, da analiza Franka Pearca po svoje velja tudi za Avstrijo in druge kapitalistične države.

»Splošna javnost je v večini zahodnih držav dobro seznanjena s problemom prestopništva in s potrabo po zakonu in redu. Ni dvoma, da je bila republikanska kampanja leta 1968 osredotočena prav na ta problem. Septembra tega leta (1968) je podpredsednik Spiro T. Agnew dejal: »Ko govorim o kaljenju miru, imam v mislih napadalce po ulicah, atentatorje na politične voditelje, tiste, ki se izogibajo plačevanju raznih dajatev zažigalce zastav, pretepače, demonstrante proti kandidatom za javne delavce, onesnaževalce okolja in povzročitelje nereda v mestih.«

Leta 1965 je J. Edgar Hoover, tedanji načelnik zvezne policije, najprej ozmerjal komuniste nato pa prešel k problemu kriminala, ki ga je obravnaval glede na izpostavljenost meščanov nasilju in kraji:

»Kaznivih dejanj je čedalje več – vsako minuto zagrešijo pet novih. Vsaki dve minuti in pol se pripeti nasilno dejanje (umor, posilstvo ali poskus umora), vsakih pet minut rop, vsakih 28 sekund vlom in vsako uro ukradejo 52 avtomobilov.«

Po splošnem prepričanju so storilci kaznivih dejanj predvsem mladi moški iz nižjega razreda, posebno črnci. Vendar se kmalu izkaže, da to ne velja, če upoštevamo tudi dejstva, ki se jim zagovorniki tega mnenja izogibajo ali pa jim zmanjšujejo pomen. Čeprav podarjajo med kaznivimi dejanji s seznama FBI kaznivih dejanj v Splošnem poročilu o kaznivih dejanjih iz 1965. leta. Druga kazniva dejanja s tega seznama so predvsem tatvine. Od teh je bilo »najdonosnejše« vlamljanje: leta

1965 so po poročilu FBI ukradli 284 milijonov dolarjev. Po drugi strani so v raziskavi o izvajanju zakona (President's Commission on Law Enforcement) leta 1967 ocenili, da je organizirani kriminal prinesel 7 bilijonov dobička od iger na srečo. In vendar je boju proti organiziranemu kriminalu FBI posvetila bolj malo pozornosti in celo najnovejša zakonodaja jemlje za glavno tarčo politične radikalce.

FBI zanemarljivo tudi prestopništvo skupin, uslužbencev v upravi (»delavcev z belimi obratniki«), čeprav so v raziskavi o izvajanju zakona zapisali:

»Ne vemo, koliko poneverb, goljufije, oduševstva in drugih oblik kraje so povzročili posamezniki in trgovska podjetja, koliko je neupravičenega spreminjanja cen, izogibanja plačevanju davkov, podkupovanja in drugih oblik kraje. Raziskava kaže, da so ekonomske izgube zaradi teh kaznivih dejanj veliko večje kot tiste zaradi treh kaznivih dejanj s seznama kaznivih dejanj zoper zasebno lastnino.

Senator Warren Magnuson je označil goljufivo prodajo za najresnejšo obliko kraje, saj povzroča večjo letno izgubo kot ropi, tatvine, kraja avtomobilov, poneverbe in ponaredbe skupaj.

Tako je v svoji temeljiti študiji o porazdelitvi bogastva v ameriški družbi pokazal, da je leta 1957 pri poravnavi davkov manjkalo 57.7 bilijona dolarjev. Večino tega protizakonitega »dobička« je obdržalo najbogatejših 10% prebivalstva. Še več, vsaj 11 bilijonov je šlo v žep 1% najbogatejših v ameriški družbi, ki ima v rokah 80% vsega bogastva. Ta neprijavljeni dohodek bi bil obdavčen z 90 centov na dolar, torej bi moralo od 11 bilijonov dohodka precej čez 9 bilijonov pripasti davčni upravi. Najbogatejši procent (1%) ameriških prebivalcev si je prigoljufal večji del vsote, ki presega 9 bilijonov, v enem samem letu.

Kršitev zakonov zoper monopol je še pomembnejša. Ti zakoni naj bi zagotovili, da bi konkurenca obdržala cene na najnižji možni ravni, tako da bi izključili monopole in preprečili podjetjem, da bi se skrivaj dogovarjala o cenah. Dobiček večji od tistega, ki ga lahko doseže konkurenčna industrija, je nezakonit. Občasni sodni postopki zaradi kršitve teh zakonov razkrivajo, da se protizakoniti dobički vedno večajo. V nekem znanem primeru iz leta 1961 (v primeru v zvezi z električno opremo) je samo General Electric imela vsaj 50 milijonov presežnega dobička na enem samem tržišču. Za najhujši organizirani kriminal v Ameriki so odgovorne prav korporacije.

Dokazno gradivo nam pove, kako nenatančna so poročila Hooverja in Agnewa o problemu kriminala v Ameriki. Torej če uporabimo vladna merila pri ocenjevanju teže kaznivega dejanja, je vlamljanje, eden izmed prestopkov s seznama FBI, nepomembno. Leta 1965 ukradeno blago v vrednosti 284 milijonov dolarjev je namreč le 3% vsote, na kolikor so ocenili letni dobiček organiziranega kapitala, kot je definiran po konvenciji, in le 3% vsote, ki si jo je leta 1957 pridobil z utajo davkov najbogatejši 1% prebivalstva.

»Že to zadostuje, da podvomimo o justifikaciji načina in razdelitve policijske prisilne dejavnosti ter resnosti sankcij, ki jih nalaga sodišče. Meščanski ideologi bi na to odgovorili z besedami o »splošnih koristih«, vendar navadno o gospodarsko najhujšem prestopništvu, premožnih še najmanj pišejo in ga raziskujejo; če pa že koga obsodijo, ni družbeno zaničevan. Tega razdora med teorijo in prakso ne moremo pojasniti samo z nezanimanjem tistih, ki so odgovorni za obravnavanje prestopništva, saj so zgoraj navedene številke vzete predvsem iz vladnih publikacij. Takšne vire informacij smo izbrali namenoma in naše dokazovanje se je osredotočilo na legalistično definirano vsebino, da bi lahko pokazali, da ZDA (in sploh kapitalistična družba) še same ne upoštevajo lastnih kriterijev razumnosti. Tako obstaja nasprotje med tem, kar naj bi se dogajalo, in tem, kar se res dogaja. Naš glavni cilj je razložiti, kaj je razlog za razdor med svetom (tako zakonitim kot protizakonitim), ki ga prikazujejo uradni organi in sredstva množičnega obveščanja, in tem, ki se razkrije prodornejši analizi kapitalistične družbe. Ta analiza se omejuje na Ameriko, čeprav bi lahko prišli do podobnih ugotovitev tudi v zvezi z drugimi kapitalističnimi državami.« (Cit. po Pearcu, 1976, str. 77-80.)

Naslednji statistični podatki zvezne policije iz poročila o primerih mirovnih sodišč iz leta 1972 ponazarjajo, kako simbolične kazni, so izrekli korporacijskim organom, obtoženim kaznivih dejanj. Od treh družb, proti katerim so bile vložene tožbe na podlagi Uredbe o plovnih vodah (proti onesnaževanju), sta bili dve kaznovani s 100.00 oziroma 40.00 dolarjev. Devet oseb, ki so jih tožili zaradi kršenja Pristaniških uredb (kontrola dima), je bilo skupaj kaznovano z denarno kaznijo 275.00 dolarjev. Tožbe zaradi odlaganja smeti v pristanišču po Uredbah pristanišča Sydneya so se končale s kaznijo 25.00 dolarjev in dvema oprostitevama po členu 556 A. Obdolžene na podlagi Uredbe zoper onesnaževanje z nafto in Zakona o plovni vodah, so obsodili in kaznovali z denarno kaznijo v skupnem znesku 332.000 dolarjev. 16 oseb in dve od šestih družb, ki so jih obtožili kršenja Zakona o čistem zraku, pa so obsodili na 450.00 dolarjev.

(se nadaljuje)

NEUE RHEINISCHE ZEITUNG

Debata o zakonu o plakatih

Neue Rheinische Zeitung, Nr. 279, 22. april 1849, druga izdaja

Köln, 21. april (Debata v domu.) Vračamo se k seji z dne 13. aprila. (gl. MEW 6, str. 427–430). Po odgovoru na vprašanja poslanca Lisieckega je bila na dnevnem redu debata o zakonu o plakatih.

Ko gospod Rohrscheidt prebere poročilo centralnega odbora, gospod Wesendonck predlaga amandma, naj se vladni osnutek zavrne en bloc.

Vstane gospod Arnim (grof). Amandma naj bi bil nedopusten. Enak je predlogu, naj bi prešli na dnevni red. Mimo vladnih predlogov pa se ne sme preiti na dnevni red. Tako določa poslovnik.²

Zdaj šele opažajo gospodje levice, kaj je desnica hotela s 53. paragrafom poslovnika. Mimo vladnih osnutkov ni moč sklepati o dnevnem redu. Ta na videz nedolžni stavek pa naj bi povedal nič več in nič manj kakor: nobenega vladnega predloga ne morete zavreči en bloc, temveč ste prisiljeni razpravljati o slehernem posameznem paragrafu, pa naj jih bo tisoč.

Ta pa je prekreпка celo za center. Po daljši debati, v kateri obe strani razvijeta vso možno eksegetsko ostroumnost, predsednik končno nadaljuje s tem, da razglasi Wesendonckov amandma za dopusten.

Besedo ima gospod Rupp, veliki suspendirani, preganjani, nekdanj gonjeni po vseh časopisih, iz ranjkega Združenja Gustava Adolfa.³ Izključeni Rupp. Gospod Rupp ima govor, po katerem, kakor meni nič manj veliki in svetlobi prijateljski berlinski »National – Zeitung«⁴, preostane levici ne le v splošni, temveč tudi v posebni debati le še malokaj povedati. Poglejmo si ta izčrpni govor prijatelja svetlobe Rupp, (govor) iz čiste uma.

Ta izčrpni govor je vsekakor pristni produkt svetlobi prijateljskega duha, duha »svobodnih občin«, t. j. ne izčrpa ničesar razen banalnih resnic, ki jih je mogoče izreči ob plakatih.

Gospod Rupp začne s tem, da opozori na različno motiviranost vlade in centralnega odbora ob zakonu o plakatih. Vlada predstavlja zakon kot goli policijski ukrep v interesu cestnega prometa in estetike; centralni odbor, ki odpravlja ta okorni pruski trik, postavlja v ospredje politične motive. S tem je na stežaj odprl vrata pridigarskemu patosu prijatelj svetlobe:

»Tako se ta zakonski predlog uvršča med najpomembnejše predmete posvetovanj tega zbora. Zdaj ne bomo hoteli reči«, (ne bomo hoteli reči!) »da nam je tudi tako(!) vseeno, če je nekaj več ali manj plakatov na svetu, kajti(!) prav v tem je **vzvišeni** značaj prava in svobode, da tudi na videz najneznatnejše, če stopi v zvezo z njim, takoj privzame **višji pomen**«!

Neue Rheinische Zeitung je izhajal v nemškem revolucionarnem obdobju od 1. junija 1848 do 1. maja 1849, ko je bil prepovedan. Podnaslov časopisa je bil: Organ demokracije. Demokracija je bila tu z revolucijo odpirajoči se prostor za delovanje komunističnih agitatorjev. Njihovo taktično razvijanje koncepta od pozicije levega krila, ki žene buržoazno demokratsko strujo vedno dalje, do odkritega zastopanja komunističnega programa, izhaja iz vpogleda v tok, pogoje in rezultate proletarskega gibanja v nemškem in svetovnem revolucionarnem vrenju. Redakcijo je vodil Karl Marx, v njej pa so delovali Schapper, Wronke, Engels, Weerth in oba Wolfa. Neue Rheinische Zeitung ni bil glasilo ene izmed strank, temveč avantagardni časnik. Z njim je zgodovinski materializem postal znanstveni socializem, tako da je govoril radikalno.

Ob 135. obletnici izhajanja Neue Rheinische Zeitung bomo objavili nekaj do sedaj neprevedenih, pa posebej zanimivih prispevkov Karla Marxa in Fridericha Engelsa. Engelsov članek »Debata o zakonu o plakatih« je komentar tedanjega spopada med spravljivo levico in redoljubno desnico, ki lahko še danes vznemirja javnost.

Potem ko je gospod Rupp s tem pastoralnim uvodom zagotovil »vzvišeni značaj« in »višji pomen« plakatov ter duše svojih poslušalcev pobožno ubral, lahko »večno jasnemu, zraccalno čistemu in gladkemu« toku svojega čistega uma pusti prosto pot.

Najprej napravi gospod Rupp kar preveč prebrisano pripombo, »da so bili zalo pogosto sprejeti ukrepi proti namišljenim nevarnostem, s čimer so bile dejanske nevarnosti šele porojene.«

Tej banalni resnici levica takoj zavpije navdušeni bravo. Nato gospod Rupp z enako globino duha dokaže, da je osnutek v protislovju z – oktroirano ustavo (6), ki je gospod Rupp sploh ne priznava!

Čudna politika levice, sklicevati se na oktroirano ustavo in proti nadaljnjim brcam kot argument citirati že novembra sprejete brce!

Če vlada meni, nadaljuje gospod Rupp, da ta zakonski osnutek ne zadeva svobodo tiska, temveč le uporabo cest in trgov za razširjanje produktov tiska, potem je mogoče prav tako reči, da je tudi pod cenzuro vladala svoboda tiska, kajti kontroli ni bila podvržena uporaba tiska, temveč le razširjanje njegovih produktov.

Človek bi bil moral živeti pod cenzuro v Berlinu, da bi cenil vsonovost tega stavka, ki je že pred leti krožil med vsemi zakotnimi liberali, kljub temu pa ga je levica znova sprejela z navdušenim vzklikanjem in veseljem. Gospod Rupp sedaj citira oktroirani člen o svobodi tiska in na posameznih primerih dokazuje, da je Manteufflov zakonski osnutek v kričnem protislovju z Manteufflovo ustavo.

Toda najdražji gospod Rupp, tout bonhomme que vous êtes (dobričina, naivna kar se le da), mar še niste vedeli, da je Manteuffel samo zato oktroiral ustavo, da bi tistih nekaj liberalnih fraz, ki jih vsebuje, potlej spet preklical, bodisi z ohranitvijo starih bodisi z uvedbo novih zakonov za brzdanje.

Da, gospod Rupp gre tako daleč, da desnici z določeno temeljitostjo razloži, kako bi sice pozneje ob reviziji ustave zakon o plakatih lahko sprejela v to ustavo, toda zdaj ga mora zavrniti, ker bi sicer revizijo ustave prehitela!

Kot da je gospodom z desnice do doslednosti in ne veliko bolj do tega, da se slabemu tisku, klubom, vznemirjanju javnosti, poslovni nezaupljivosti in drugim bolj ali manj revolucionarnim pridobitvam čim prej naredi konec!

Gospod Rupp naveže na te tehtne razloge še naslednje banalne resnice:

1. Plakate obsojajo, ker vznemirjajo. Preprečevanje vznemirjanja pa ne sodi v pravno državo, temveč v policijsko.

2. Hočem močno vlado. Vlada pa, ki ne more prenesti vznemirjanja in plakatov, ni močna.

3. Nemec rad sledi voditelju.

4. Odsotnost plakatov ni preprečila 18. marca. (Ne konj ne vojščak itd.)

5. Revolucije so posledica despotizma.

Iz tega gospod Rupp sklepa, da mora biti zakon o plakatih zavrnjen v interesu Manteuffla.

»Gospoda moja,« kliče ponižno proseč, »varujte vlado, da ne bo slepila sama sebe, k čemur jo zapeljuje ta zakon kakor vsak zakon policijske države!«

Ruppova zavrnitev Manteufflova osnutka ne bi bila nikakršna nezaupnica Manteufflu, temveč veliko bolj zaupnica. Gospod Rupp želi, da bi Manteuffel postal zaželen »močna vlada« in ga zato noče oslabiti z zakonom o plakatih. Mislite, da se gospod Rupp šali? Niti najmanj. Gospod Rupp je prijatelj svetlobe in prijatelj svetlobe se nikoli ne šali. Prijatelji svetlobe prenašajo smeh prav tako slabo kakor njihov častni striček Atta Troll (8).

Poslednji adut pa, na katerega zaigra gospod Rupp, je krona njegovega govora:

»Zavrnitev tega zakona ne bo malo prispevala k pomiritev tistega dela prebivalstva, ki se ni mogel strinjati s priznanjem ustave pred revizijo.«

Gospoda Rupp zanimala »pomiritev dela prebivalstva«, ki še ni na Manteufflovi stopnji!

Takšni pa so gospodje z levice! Siti so viharne gibanja, in ko so enkrat poslanci in uvidijo, da proti diktaturi sablje ne morejo nič, tedaj si želijo samo še to, da bi bilo končno enkrat opravljeno z neprijetnimi načelnimi vprašanji, da bi bila zaradi razglasitve veljavnosti ustava pro forma revidirana in se priseže nanjo, ter da bi bila »revolucija zaključena«. Potem se zanje začne lagodno življenje ustavne malomarnosti, deklamiranja iz nič o nič za nič, intrigiranja, protežiranja, menjavanja ministrov itd., tisto lahkoživo olimpsko življenje, ki so ga francoski Odiloni (Barrot, Thiers in Molés) osemnajst let živeli v Parizu in ga je Guizot s toliko ljubezni rad imenoval »igra ustavnih institucij«. Komaj je neprijetno revolucionarno gibanje nekoliko pojenjalo, za Waldeckova vlada sploh ni več nekaj nemogočega! In za republiko ljudstvo vendar še ni zrelo!

Po govoru gospoda Rupp je treba povedati še prav vse. V prvi vrsti ni šlo za omejitev svobode tiska na sploh, šlo je predvsem za omejitev svobode tiska na plakatih. Šlo je za privolitev v delovanje plakatov, za obvarovanje »ulične literature« in še posebno za ohranitev pravice delavcev do brezplačne literature. Šlo je za to, da se pravice do vznemirjanja ne olepšuje, temveč odkrito zastopa. Pri gospodu Rupp pa ne gre za to. Stare fraze o svobodi tiska, za katerih osvetljevanje od spredaj in

od zadaj smo imeli v času 35-letne cenzure dovolj priložnosti, te stare fraze se gospodu Ruppju znova razblinijo v suhoparno-svečan jezik, in ker je povedal vse, kar gospodje pri »National-Zeitung« vedo o predmetu, meni »National-Zeitung«, da je predmet izčrpal! Za »prijateljem svetlobe« Ruppom je vstal »mračnjak« Riedel. Gospoda Riedla govor pa je preveč lep, da bi se z njim prenačili. A demain donc, citoyen Riedel! (Do jutri torej, državljani Riedel!)

Neue Rheinische Zeitung, Nr. 283, 27. april 1849

Köln. 23. april. Poslanec **Riedel** je imel absolutno najbolj klasičen govor v vsej debati. Medtem ko za ministrsko mizo še imajo nekaj ozir, medtem ko celo Manteuffel še dela določeno navidezno ustavne obrate in se kvečjemu nerodni povzpnetnik von der Heydt v ustavni vlogi včasih ne obnese, ni gospodu Riedlu iz Barnim-Augermunda niti za trenutek nerodno nastopiti kot Uckermarkovec. (9)

Gospod Riedel najprej vpraša: kaj so plakati? In nato odgovori: »Plakati so v pravem pomenu besede javni razgласi, ki pomirjevalno vplivajo na duhove.«

To je po etimologiji gospoda Riedla »poslanstvo« plakatov.

Zaenkrat se z gospodom Riedlom nočemo prepirati o rodovniku besede »plakat«. Opozarjamo samo na to, da bi si bil lahko prihranil ves svoj etimološki znoj, če bi prebral zakonski osnutek. Ta ne govori samo o »plakatih«, ampak tudi o »lepakih« in le-ti nimajo »v pravem pomenu besede« nobenega drugega »poslanstva«, kakor da so prilepljeni.

Namesto tega gospod Riedel v pravičnem ogorčenju izjavlja, da je ime plakatov na najsramotnejši način zlorabljeno:

»Plakati služijo praviloma le temu, da netijo strasti in razvnamajo nečisti žar sovraštva ali maščevalnosti, zlasti proti oblastem... Plakati so zato praviloma ravno nasprotje tega, kar naznanja ime. Uporaba plakatov je zato navadna zloraba »(namreč imena)« in zato se sprašujemo: naj krajevne policijske oblasti podpirajo ta plakatni nered »(namreč to zlorabo imena plakat)«? Naj se policija nekako naredi sokrivo za nered, ki ga povzroča (zloraba) »(imena)« plakatov »(za lepake, ki sploh niso plakati, t. j. pomirjevalni listi)«?

Z eno besedo, ali s plakati še nadalje »poslanstveno« (t. j. primerno poslanstvom besede plakat) vplivati ali ne? Kako zelo se je Manteuffel motil, ko je zakonu o plakatih podtaknil policijske in cestno-olepševalne motive! Kako grdo se je zmotil centralni odbor, ko je zakon priporočal iz političnih razlogov! Zakon je potreben – iz etimoloških razlogov in bi se pravzaprav moral imenovati: Zakon za vrnitev uporabe besede plakat k »pravemu pomenu besede«.

Pri tem pa je temeljiti gospod Riedel ustrelil temeljitega kozla. Če bi hoteli ne glede na nevarnost svoje bralce na smrt dolgočasiti s tem, da bi se spustili v etimološki diskurz z gospodom Riedlom, bi mu z Dietzevo gramatiko v roki lahko dokazali, da beseda plakat nikakor ne izvira iz latinskega placare (pomirjati), temveč je samo popačenka francoskega placard (položen, pritrjen), ki je spet v zvezi s plaque (list, plošča), ki je spet nemškega izvora. S tem pade gospodu Riedlu v vodo vsa teorija pomirjanja.

To je gospodu Riedlu seveda vseeno in upravičeno. Vsa teorija pomirjanja je vendar samo šolniško captio benevolentiae (iskanje naklonjenosti), za katerim z največjo (gotovostjo) prikoraka poziv strah posedujočim razredom.

Plakati »netijo strasti«, »razvnamajo nečisti žar sovraštva in maščevalnosti zlasti proti oblastem«, so »poziv nerazsodni množici k demonstracijam, ki nevarno (!) načenjajo red in presegajo meje zakonske svobode«. In zato je treba plakate zatreti.

Z drugimi besedami: združeni fevdalci, birokrati in buržuji so minulo jesen srečno izpeljali državni udar s silo orožja in hočejo zdaj s pomočjo domov oktroirati tiste dopolnilne zakone, ki so še potrebni, da bi gospodje lahko mirno uživali svojo zmago. »Strasti« so od srca siti, uporabili bodo vsakršno sredstvo, da bi zatrli »nečisti žar sovraštva in maščevalnosti proti oblastem«, ki so zanje vendar najbolj zaželeni oblasti na svetu, da bi vzpostavili red in »zakonsko svobodo« privedli nazaj na tisto mero, ki je njim prijetna. In katera mera je to, izhaja iz tega, da gospod Riedel veliko večino ljudstva označuje z »nerazsodno množico«.

O tej »nerazsodni množici« gospod Riedel ne zna povedati dovolj slabega. Nadaljuje:

»To« (s plakati ustvarjeno) »sporočilo najbolj upošteva ravno tisti ljudski razred, ki je najmanj navajen pri pisanih sporočilih previdno in nezaupljivo preverjati in pretehtovati verjetnost pisanih sporočil, kar vsekakor počne branja vajeno občinstvo, poučeno o prevarah tiska...«

Kdo je torej ta nerazsodna množica, ta pisanih sporočil niti najmanj navajeni razred? So to kmetje iz Uckermarke? Nikakor; kajti prvič so ti »jedro nacije«, drugič ne berejo plakatov in tretjič so izvolili gospoda Riedla. Gospod Riedel ne meni nikogar drugega kot **mestne delavce**, proletarijat. Plakati so glavno sredstvo vplivanja na proletarijat; proletarijat je po svojem celotnem položaju revolucionaren, proletarijat, tako pod ustavnim kot pod absolutističnim režimom zatirani razred, je le preveč pripravljen spet zgrabiti za orožje, in zato proč z vsem, kar bi lahko ohranilo pri življenju revolucionarne strasti proletariata!

In kaj bolj pomaga ohranjati pri življenju revolucionarno strast med delavci, kakor ravno plakati, ki vsak cestni vogal spreminjajo v velik časopis, v katerem najdejo mimoidoči delavci popisane in glosirane dnevne dogodke, razložene in pretresene različne poglede, kjer ob istem času naletijo na zbrane ljudi vseh razredov in

mnenj, s katerimi lahko razpravljajo o plakatih, skratka, kjer imajo časopis in klub v enem, in vse to, ne da bi jih stalo prebita paro.

To pa je ravno tisto, česar gospodje z desnice nočejo. In prav imajo. Od proletariata jim preti največja, celo edina nevarnost – zakaj naj bi si ti, ki imajo v rokah oblast, ne prizadevali z vsemi sredstvi zatreti to nevarnost?

Temu ne bi mogel noben človek ugovarjati. Zdaj živimo, z božjo pomočjo, že šest mesecev pod diktaturo sablje. Niti najmanjše iluzije si ne delamo o odkritem vojnem stanju, v katerem smo z našimi nasprotniki, ali o sredstvih, s pomočjo katerih lahko naša stranka edino pride na oblast. Ne bomo se tako blamirali, da bi zdaj vladajoči trozvezi junkejev, birokratov in buržujev delali moralne očitke, ker nas na vsak način poskuša podjarmiti. Če nam visoko-moralni pridigarski ton, vreščav patos (10) npravnega ogorčenja ne bi bil že od začetka priskuten, bi se takšne votle frazerske polemike varovali že zato, ker se nameravamo svojim nasprotnikom še enkrat revanširati.

Nenavadno pa se nam zdi, da gospodje, ki so zdaj v vladi in uradni večini, ne govorijo prav tako odkrito kakor mi. Gospod Riedel npr. je tako pristen Uckermarkovec, kot si ga človek le lahko želi, in vendar se ne more premakniti, da ne bi končno svečano zagotovil: »Zagotovo ni bil nikoli moj namen, da bi karkoli oviral **svobodno izražanje mnenja**. Na duhovni boj... za resnico gledam kot na svetinjo svobodnih ljudstev, ki se je nihče ne sme dotakniti.«

In na nekem drugem mestu hoče gospod Riedel »dopustiti razširjanje plakatov v tistih oblikah, v katerih se smejo razširjati literarni izdelki nasploh.«

Kaj naj te fraze po vseh predhodnih eksplikacijah še pomenijo? Vlada in sploh ustavna monarhija se dandanes v civiliziranih deželah ne moreta obdržati, če je tisk svoboden. Svoboda tiska, svobodna konkurenca mnenj, to pomeni dopustitev razrednega boja na področju tiska. In tako zaželeni red, to pomeni ravno dušitev razrednega boja, mašenje ust zatiranim razredom. Zato mora stranka miru in reda ukiniti svobodno konkurenco mnenj v tisku, z zakoni o tisku, prepovedmi itn. si mora čimbolj zavarovati monopol na trgu, zlasti pa mora, kjerkoli je mogoče, neposredno zatreti gratis literaturo plakatov in brezplačnih letakov. Vse to gospodje vedo, zakaj tega ne povedo naravnost?

Zares, gospod Riedel, zakaj raje pri priči ne predlagate ponovne vzpostavitve cenzure? Ni boljšega sredstva za pomirjevanje »strasti«, za dušenje »nečistega žara sovraštva in maščevalnosti proti oblastem« ter za zagotovitev »meja zakonske svobode«! Voyons, citoyen Riedel, soyons francs! (Dajmo, državljani Riedel, bodimo poštenj!) Konec koncev vendar pridemo do tega!

Gospod Riedel se umakne. Besedo ima pravosodni minister, pravni svetnik **Simons** iz Eberfelda, mladika wuppertalske buržujске družine, enakorodne Heydtovi. Gospod Simons se spravi na delo s silno temeljitostjo. Opaziti je, da je še nov v pravosodnem ministrstvu. Plakate pribijajo na javnih cestah in trgih, pravi gospod pravosodni minister. Torej – »treba se je vrniti k **poslanstvu javnih cest in trgov**«!

Gospod Riedel je sicer na hvalevreden način ugotovil »poslanstvo« in »pravo vsebnost« plakatov. Vendar sploh ne gre za to. Gre veliko bolj za »poslanstvo cest in trgov«. In tu si pravosodni minister pridobi nesmrtno lovoričko.

Si je moč misliti lepšo šolo za začetnike, kot je ta dom, kjer resno razpravljajo o poslanstvu cest in trgov, o šolarskih slovničnih modrostih in podobnem? Kaj je torej »poslanstvo cest in javnih trgov«?

To, da ceste itd. **ne** »morejo biti prepuščene vsaki poljubni in javni uporabi«, kajti »takšnega poslanstva cest itd. **ni moč dokazati**«!

Namišljenega pravosodnega ministra imamo torej zato, da nam daje takšna globokoumna pojasnila. Zares, zdaj človek razume, zakaj se je bilo gospodu Simonsu nerodno prdstaviti domu.

Za vso siceršnjo vsebino ministrove besede seveda poleg takšnih famoznih uspehov sploh ni vredno tratiti besed. Pod videzom nenavadne izvedenosti v francoskem pravoznanstvu pove gospod Simons nekaj zgubljenih reminiscenc iz svoje prejšnje prakse javnega tožilca. Potem sledijo stavki kakor naslednji:

Temu vprašanju potrebnosti pa je traba **brezpogojno (!)** pritrditi, to je **vsaj (!!) moje** mnenje **(!!!) z ozirom na dvom (!!!!)**, ki se je pojavil **(!!!!!!)**.

In končno hoče gospod Simons »sankcionirati zakonski temelj omejitve plakatov«.

Sankcionirati temelj! Kje ste se učili jezika, gospod Simons?

Po takšnih oratorskih veledejanjih, kot sta ti gospodov Riedla in Simonsa, se seveda ne moremo spuščati v govor gospoda Berendsa, ki je sledil. Gospod Berends pravilno čuti, da je prepoved plakatov naperjena neposredno proti proletariatu, svojo temo pa le slabo izpelje. Splošna debata je zaključena. Zavrnitvi en bloc pritrdi 152 glasov, 152 jih je proti. Na levi manjka med drugim, ne da bi dobil dopust, gospod Kyll iz Kölna. Če bi bil gospod Kyll prisoten, bi bil zakon o plakatih brez nadaljnega zavrnjen. Gospodu Kyllu se moramo torej zahvaliti, da je bil deloma sprejet,

V posebno debato se ne bomo spuščali. Rezultat je znan: potujoči knjigotržci so pod policijskim nadzorstvom.

Naj se za to zahvalijo gospodu Kyllu!

Opombe

1) Debate spodnjega doma so natisnjene v »Stenographische Berichte über die Verhandlungen der durch das Allerhöchste Patent vom 5. Dezember 1848 einberufenen Kammern. Zweite Kammer«, priloga k »Preussischer Staats-Anzeiger«, zv. 1-2, Berlin 1849.

2) Poslovnik drugega doma je natisnjen v »Sammlung sämtlicher Drucksachen der Zweiten Kammer«, zv. 1, tiskovina Nr. 1.

3) **Združenje Gustava Adolfa** – 1832 ustanovljena religiozna organizacija za pomoč protestantskim občinam katoliških področij Nemčije in drugih dežel. **Rupp**, ki je bil pastor v Königsbergu in je bil razrešen svoje službe, ker je kritiziral cerkveno dogmatiko, je bil 1846 izključen iz tega gibanja.

4) »**National-Zeitung**« – meščanski liberalni časopis, je izhajal od 1. aprila 1848 v Berlinu; od 1915 vzporedna izdaja »8 – Uhr Abendblattes«.

5) **Prijatelji svetlobe** – 1841 nastala religiozna struja, naravnana proti pietizmu, ki je vladal v uradni protestantski cerkvi, in njenemu strogemu mysticismu ter pobožnosti. Ta religiozna opozicija je bila pojavna oblika nezadovoljstva buržoazije štiridesetih let 19. stoletja z reakcionarno ureditvijo v različnih nemških državah. V letih 1846 in 1847 je gibanje prijateljev svetlobe privedlo do ustanovitve tako imenovanih **svobodnih občin**, ki so se ločile od uradne protestantske cerkve in 30. marca 1847 dobile pravico do svobodne verske prakse.

6.) 5. decembra 1848 je obenem z razpustitvijo nacionalne skupščine začela veljati »Ustavna listina pruske države«, ustava, ki sta jo Marx in Engels imenovala »oktroirana«. 60. člen te »ustavne listine« se glasi: »zakonodajno oblast izvajata skupaj kralj in oba doma. Soglasje kralja in obeh domov je potrebno ob vsakem zakonu. »Volitve v drugi dom so bile po volilnem zakonu z dne 6. decembra 1848 dovoljene samo takoiimenovanim »samostojnim Prusom«. Volilci prvega doma so bili s premoženjskim cenzusom omejeni na posedujoče razrede. Poleg tega člani prvega doma niso prejeli »niti potnih stroškov niti dnevnice«, tako da je bil ta t. i. »gospodski dom« sestavljen iz predstavnikov privilegiranih slojev. Neka pripomba k 63. členu te ustave je izražala razmislek o reviziji, ki jo je ustava sama odredila, »ali naj bi del članov prvega doma imenoval kralj«. Zakon, ki ga vladajoči razred ne bi maral, bi ta gospodski dom komajda lahko sprejel, in če bi ga, je bilo na kralju, da mu odreče svoje soglasje. – »Izvršilna oblast« je po 43. členu pripadala »samo kralju«. »On imenuje in odpušča ministre.« – »Kralj ima pravico razglasiti vojno, skleniti mir in sklepati dogovore s tujimi vladami« (46. člen). Lahko ju je ob vsakem času razpustil (49. člen). Po 107. členu so morali člani obeh domov kralju »priseci zvestobo in pokornost«. Toda niti s temi izredno velikimi kraljevimi pooblastili se pruski junkejerji še niso mogli zadovoljiti. V primeru vojne ali **nemirov** (110. člen) so bile osebna svoboda, ki ji je ta ustava »bila porok«, nedotakljivost stanovanja, sodna zakonitost, svoboda tiska, pravica do zborovanja in združevanja »začasno in po okrožjih razveljavljene«. V naslednjih mesecih so bila demokratična gibanja kot »nemiri« do končne zmage kontrarevolucije potlačena ali potlačena z »začasno in okrožno« uvedbo obsednega stanja. Ta t. i. ustava je podprla kontrarevolucijo, s tem da je najprej prispevala k prevaranju ljudstva o resničnih namenih pruske države in potem nudila sredstvo za potlačitev zaslepljenih in upirajočih se množic.

7) vrstica iz »Pesmi danskemu podložniku« schleswiškega župnika Heinricha Harriesa, ki jo je Balthasar Gerhard Schmacher predelal v pesem »Pozdrav Tebi v zmagoslavnem vencu«, poznejšo »prusko nacionalno himno«.

8) **Atta Troll** – medved, junak istoimenske pesmi Heinricha Heineja. V nekaterih verzih pesnitve, zlasti v VII. poglavju, je govor o sovraštvu medvedov do človeškega smeja.

9) **Uckermark** – severni del pruske province Brandenburg, trdnjava reakcionarnega junkejerstva.

10) 1848/49 so v Nemčiji meščanski konstitucionalisti imenovali republikanske demokrate **rovjarji**, ti pa so svoje nasprotnike označevali kot **vreščala**.

Prevedla Mojca Dobnikar

DRAMA BIROKRATIZACIJE

Lev Kreft

Zar se, naime, birokratija – ovde govorimo o birokratiji s obzirom na to kako ona nastupa u subjektivnoj libidinalnoj ekonomiji – zar se birokratija ne prikazuje baš kao ogroman, u osnovi disfunkcionalan, deregulirajući aparat, predimenzionirana jezička mašina uhvaćena u mehaničko kruženje besmiselnog rituala, koji svojom ravnodušnom i bezobzirnom »neutralnošću«
briše, desubjektivše individuu koja se zapliće u njenu mrežu; mašina koja automatski ide svojim putem, koje »ide samo od sebe«
kao da je poludela, bez obzira na subjektivne intencije, želje, potrebe koje bi trebalo da je prožimaju? Zar nisu jedini način kako se ova automatska mašina »subjektivše«
samo trenuci kada nam sama njena bezbrižna i bezobzirna »neutralnost«
počinje delovati kao pakosna, cinična, obscena? U literaturi češće nailazimo na teskobnu, *unheimliche* fantazmu mašinerije, uredjaja koji »poludi«
jer mu nedostaje »tačka iznad i«
koja bi ga subjektivisala, oduzela mu karakter stravične »neutralnosti«, to je fantazmatska slika birokratije, označavajuće baterije »znanja«
(S₂ – kao što to beleži Lakan) kojoj nedostaje tačka subjektivacije (S¹).
dr. Slavoj Žižek, Lakanov povratak Frojdu, Kultura 1982

Prolog

Umetnik ustvari svoja dela tako kao dojenčak ponečedi pleničke – ne more si kaj, da ne bi. Kot je svilen nit proizvod notranje narave sviloprejke, je kakec rezultat notranje narave dojenčka. Kot vidi naravoslovec v svileni nitki in kakcu naravni proizvod, ekonomist pa vir bogastva, tako mamici vsa vednost nič ne pomaga, da ne bi ob vsakem kakcu v sveže pleničke videla možnosti, da pravkar previto dete to počne »zanalašč«. Za razliko od naravoslovčevega razumevanja je namreč dojenček v očeh svoje matere obdarjen z »zavestjo«
; in ta zavest ga naredi krivega za posvinjane pleničke. Zavest je sposobnost biti ustrezen, ne biti ustrezen pa pomeni biti »zanalašč«. Dete ima pokvarjeno zavest, ki se je sposobna popraviti z različnimi ukrepi, s katerimi mamica »pacificira«
dojenčka. Ta neha mazati plenice, da bi mamici ugajal, in začne – spet »zanalašč«
– to počenjati v kahlico in celo v stranišče. Kakati v angleško stranišče je najvišja stopnja zavesti, pacificirani zanalašč. Otroci, ki tega ne zmorejo, postanejo škandal, ki ga je mogoče obravnavati z ostrejšimi ukrepi ali pa spraviti v red s pomočjo bolj priliznjene vzgojeslovja po mirni poti, le s prepričevanjem. Možna pa je seveda tudi globlja razlaga: otrok je nesposoben za uporabo angleškega stranišča, ker tako neurejeno kaka zaradi nekega nezadovoljstva in stravitiziranega doživetja. Ta razlaga zagradi dete pri korenu, in tako koren ni več kakec, ampak »zanalašč«
po sebi in za sebe. Otrok ni pacificiran le pri kakcu, temveč kot vsestranska osebnost, t. j. tista osebnost, ki ni pacificirana le pri riti. Toda kot je možno kakega človeka navaditi na angleško stranišče za vedno, in kot je možno vse ljudi navaditi na angleško stranišče za nekaj časa, ni mogoče vseh ljudi navaditi na angleško stranišče za vedno. Tu vsako rokovanje od-pove, in zato tu vsako rokovanje podivja. Rokovanje ne prenese izjem, ker rokovanje ni pravilo, marveč razmerje v razrednem boju. Zato v primerih necelovitih osebnosti, ki ne kažejo sposobnosti pretvorbe enostranskega »zanalašč«
v vsestranskost, nastopijo podivjane forme rokovanja. S spretnim kombiniranjem prevzgoje in prisiljevanja mamica doseže svoj cilj tako, da inkriminirani subjekt privede do zaprtja.

Uprava v sovjetski državi je kombinacija prisiljevanja in prepričevanja, pri čemer pripada odlična vloga prepričevanju, kolikor ne gre za zatiralce, temveč za delovno ljudstvo.
Akademik A. J. Višinski, Sovjetska država – država novega tipa, referat na seji Akademije znanosti ZSSR, 20. novembra 1942

I. del Duševni inženiring

1. slika Prepričanje

Glavni in odgovorni urednik Odjeka, nadobudni doktorand, vidi svoje kulturno poslanstvo v razstiranju mraka in prezračevanju zatohlosti svojega okolja. Odpre list v jugoslovanski prostor, zastavlja neugodna vprašanja (zakaj je toliko umetnikov zapustilo naše okolje?) in objavlja sporne članke (Fuad Muhić o stalinizmu). Ko Fuad Muhić uvidi svojo napako in obljubi, da se bo poboljšal, je urednik edini krivec. Zato se mu zapro vrata Odjeka in siceršnjega javnega dela. Posveti se znanosti.

2. slika Prisiljevanje

Profesor filozofske fakultete komentira popis prebivalstva s kratko izjavo na televiziji. Njegovi tovrstni, ki sami grede še skozi proces prepričevanja, se po prvih dvomih o upravičenosti preganjanja profesorja popravijo in ga končno izključijo iz Zveze komunistov.

3. slika Deratizacija

Profesor izda knjigo, ki je obenem tudi njegov odgovor na popis prebivalstva in proces prevzgoje. Knjiga je šest mesecev v obtoku, potem pa je prepovedana. Ker njen avtor ne spremeni mnenja in ne obljubi, da se bo poboljšal, tokrat ni »na tapeti«
urednik, marveč avtor. Profesorja izključijo iz pedagoško-znanstvenega procesa, ker je moralnopolitično neprimeren: ni ga moč niti prepričati niti prisiliti. Toda neprimeren je le za filozofijo, kje drugje pa bi še lahko predaval.

II. del Duševni marketing

1. slika Na transferni listi

Profesor piše pisma uglednim političnim in javnim delavcem. Sporni nadrealist ga nadrealistično podpre, sporni kritični realist ga kritično sprejme, bolni izobčeneč ga nemo in s solzami posluša. Profesor ostane profesor, okolje se zamenja. Tu se Čimićeva verzija lastne drame konča z opombo pod črto: podpre ga politični veljak iz drugega jugoslovanskega okolja, zato dobi profesorsko službo v Zadru. V resnici pa se drama nadaljuje.

2. slika V življenjski formi

Profesor nadaljuje svojo pot v Zadar in končno v Beograd. Uspešno nastopa kot sporni intelektualac, privržen socialističnemu samoupravljanju in demokraciji, ter več znanstvene metode in peresa.

3. slika Vremena se zjasnijo

Vremenske ujme skazijo mirno ozračje odnosov med okolji. Profesorjev transfer dobi končno svoj smisel, saj se ponudi priložnost, da izpove svoje zgođe in nezgođe. Kljub nasprotovanjem in pritiskom izide knjiga Politika kot usoda, ki vsebuje prvi del njegove drame. Drugi del, njegov marketing, torej še ni končan.

Epilog

Z drugimi besedami, edini pravi izhod iz mezdne položaja, v katerega je sodobni kapitalistični in tehnokratskobirokratski monopol vrgel inteligenco, je priznavanje, da postaja velikanska večina inteligence bolj kot kdajkoli prej neločljivi del delavskega razreda in da samo v skupnosti s fizičnimi delavci in drugimi delovnimi ljudmi lahko izbojuje svojo osvoboditev, in to kot rezultat osvoboditve celotnega delavskega razreda. Edvard Kardelj, Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja
Nedokončani proces, ki ga Čimić nepopolno podaja, je proces jugoslovanskega disidenta. Jugoslovanski disident, ki je lahko trockist ali ultralevičar, novodesničar ali tehnobirokrat, ima za razliko od sovjetskega možnost, da se duhovno ali tudi fizično preseli iz enega v drugo okolje. Možnost take rešitve ni pomembna le v Čimićevem individualnem primeru krivice. Pomembna je kot dejstvo, da v naših različnih okoljih obstajajo različni načini prevzgoje in prisiljevanja, in da v tej različnosti obstaja latentni in v zadnjem času evidentni spopad. V njem postane sprejemanje disidentov iz drugega okolja več kot le humanitarno dejanje intelektualnega rdečega križa – postane politično dejanje, del medrepubliške taktike, nova etapa v nemočnem življenjskem procesu intelektualca. Z njim se prevzgaja-joča birokracija ena repulike postavi po robu prisiljujoči birokraciji druge, obenem pa se pred lastnimi duhovnimi delavci predstavi kot neprisiljujoča, razsvetljena ali že kar samoupravna birokracija. S tem se republika potrdi kot država, inteligenca pa kot korporacija pri birokraciji. Bilo bi nezaželeno, ko bi bile v uniformiranju stališče izničene te medrepubliške razlike, ki omogočajo transferje, toda sedanja vloga teh prehodov, ki postajajo drobiž v igri malih sil, ni zato nič bolj znamenje svobode. Naj se Činić v novem okolju počuti še tako ugodno, še vedno ni akter svoje lastne drame, še vedno so akterji te drame cenzarji vladajočega duha in cenzarji totranske moči. Zato deluje Čimićev sicer pošteno napisani esej kot farsa Ovidovega Ponta. Čimićev Pont je Rim. Njegove epistule so epistule – iz Rima v Pont. V tem je politika kot njegova usoda. Da je bila možna ta knjiga, ali – če hočemo – da se je ozračje »demokratiziralo«
in je lahko v zadnjem času kljub nasprotovanjem in pritiskom marsikaj zagledalo luč dneva, ni rezultat osvoboditve inteligence iz njenega mezdne položaja, ampak potrditev tega položaja. V zaostreni situaciji se logika delovanja birokratskih mehanizmov spremeni in v ponorelosti delovnjaja postanejo dovoljena in sprejemljiva tudi taka orožja, kakršna je Lubardina Antena ali Čimićeva Politika kot usoda ali še kaj drugega. Vremena se niso zjasnila, ravno nasprotno. Travmatično realno, neugodna družbena situacija je živ dokaz nesposobnosti vsake posamične birokracije, da daje svojemu narodu in svoji republiki srečo. Zato neugodna situacija nastopa kot moteči element, ki ga je treba, tako kot silo teže, ljudem izbiti iz glave. Birokracija najprej konstituira ugodno družbeno situacijo kot mitologijo in omogoča to mitologijo tudi s procesi, kakršnega opisuje Čimić. Ko je tudi mitologija denuncirana (in Čimićevga prispevka k temu ne gre zaobiti), je treba pač ustvariti videz, da je drugod še slabše, ali pa, če to ne gre, da so kriva druga okolja. Ko

je denuncirano mitološko cvetje, je treba ohraniti okove – za vsako ceno.

Del birokracije želi odpomoči protislovjem socializma, da bi rešil svoj vladajoči položaj. Socialistična birokracija hoče pogoje socialističnega samoupravljanja brez bojov in nevarnosti, ki iz njega nujno izvirajo, zlasti brez nevarnosti, da bi kdo zares hotel in mogel samoupravljati. Hoče obstoječo družbo, odštevši elemente, zaradi katerih je ta družba prehodna: hoče neprehodno družbo. Hoče socialistično samoupravljanje brez razrednega boja, neprotislovni socializem. Če poziva združeno delo, naj udejanji njene sisteme, zahteva dejansko le to, naj ostane v socialističnem samoupravljanju, toda naj se otrese svojih bojevitih predstav o njem.

Druga, manj sistematična in bolj praktična oblika tega socializma skuša delavskemu razredu priskutiti vsako samostojno socialistično samoupravno iniciativo, dopovedujoč, da mu ne more biti v prid ta ali ona smer razvoja političnega sistema, temveč le sprememba materialnih življenjskih razmer. S spremembo materialnih

življenjskih razmer pa ne razume odprave birokratskih mehanizmov upravljanja, marveč administrativne ukrepe, ki v najboljšem primeru birokraciji zmanjšujejo stroške gospodstva in poenostavljajo državni proračun. Vladavina ekonomskih zakonitosti! V interesu delavskega razreda; kult dela! V interesu delavskega razreda; trda roka! V interesu delavskega razreda: to je zadnja, edina resno mišljena beseda socialističnega birokratizma. Socializem birokracije sestoji ravno v trditvi, da so birokrati v interesu združenega dela.

Čimić zamolči drugi del svoje usode, in s tem ostaja v mehanizmu korporacije. Čimić se noče zmotiti v politiki, zato gleda naprej in ne nazaj: hoče razsvetljeno, upornim intelektualcem naklonjeno roko, brez boja, kot darilo za vrlo inteligenco. Toda izhod je le v tem, da se hočeš zmotiti. »Zanalašč«.

Opombe

1 Profesor dr. Esad Čimić se je rodil 1931. leta v Mostarju, diplomiral pa je filozofijo na Filozofski fakulteti v Sarajevu. Tu

je 1964. leta kot prvi v Jugoslaviji doktoriral s tezo iz sociologije religije. Bil je profesor teoretske sociologije na Filozofski fakulteti v Sarajevu (do 1976) in v Zadru (do 1982), danes pa je redni profesor sociologije religije in sociologije morale na beograjski Filozofski fakulteti. Izdal je naslednje knjige: Socialistično društvo i religija (1966), Drama ateizacije (1971), Uvod u marksizam (1975) in Čovjek na raskršću (1975, prepovedana). V slovenščini je izšla Drama ateizacije, sicer pa so njegove knjige doživele več izdaj in prevodov.

Pri zvezni mladinski založnici Mladost so 1982. leta objavili njegovo knjigo Politika kao sudbina. Knjiga ni izšla v celoti, kot jo je predvidel avtor, ker na podlagi odločbe sarajevskega sodišča iz 1975. leta niso smeli objaviti dokumentacije. Ta je namreč vsebovala odlomke iz njegove prepovedane knjige Človek na razpotju. S tem pa knjiga ni nič izgubila, saj dejansko ne gre za »vsebino«, ki je bila prepovedana, ampak za formo in proces ekskomunikacije. Knjiga sicer opisuje njegovo osebno dramo, ko je bil najprej izgnan iz javnega delovnega v svojem okolju, kasneje izključen iz Zveze komunistov, naposled pa je izgubil tudi delovno mesto na Filozofski fakulteti. Če izvzamemo uvod in kasnejše krajše poljudnoteorične ekskurze, je knjiga pisana z dramaturško tehniko, zapletom in razpletom.

ANDREJA POGAČNIKA ZAROZNELA RECENZURA

Janko Zlodre

V Književnih listih se je 7. oktobra 1982 pojavil spis Andreja Pogačnika, pod naslovom Različni pomeni (ob knjigi Braca Rotarja Pomeni prostora, ki je izšla decembra 1981 pri Delavski enotnosti). Gre za neverjeten in izjemen spis v trenutni ideološki konjunkturi na področju arhitekture in urbanizma; neverjeten in izjemen tako zaradi množice nesmislov kot zaradi Pogačnikovih intenc. Že Pogačnikovi nesmisli in spodrsaljaji so lahko, glede na njegovo pozicijo, zadosten razlog za spopad z njegovo govorico. Toda storili bi veliko napako, če bi analizirali samo nesmisle in prezrli njihovo funkcijo v govorici in s tem bistvo Pogačnikovega spisa: **na nesmislih temelječo politično diskvalifikacijo in na nesmislih temelječo zahtevo po političnem obračunu.**

Ugrizniti je torej treba v kislo jabolko, slediti Pogačnikovemu besednemu arzenalu in retorični akrobatiki ali bolje »akrobatini«. Seveda pa privzdignjeno čvakanje našega polihistorja, ki govori »o vseh mogočih rečeh in še o nekaterih povrh«, ni moč povsem poziti, saj bi to glede na svojo specifično »težo« zahtevalo preveč prostora in časa, tega pa Pogačnikov čvek vsekakor ni vreden.

K stvari torej: o čem, o kom, kaj in kako govori Pogačnik?

Šlo naj bi za knjigo Pomeni prostora ali kot pravi Pogačnik »Nič novega pod soncem«, knjigo, ki jo Pogačnik uvršča med »številna tuja dela, v poplavo tovrstnih tujih del, ki probleme mest reducirajo na izključno sociološki, politološki, ekološki, ekonomski ali kak drug vidik, ali pa na ožjo ali širšo kombinacijo naštetih vidikov«; knjige ne uvršča med tista »domača« dela, s katerimi po njegovem globokem prepričanju »Slovenci dohitevajo zamujeno in ki pokrivajo poglavitna in celo mejna področja preučevanja mest«, dela, ki »prispevajo k samoupravnemu socialističnemu urbanizmu, k lepšemu, učinkovitejšemu oblikovanju okolja, k družbeni participaciji v urbanizmu in planiranju, k vsestranski reafirmaciji in spravi Slovencev z novejšo in bodočo arhitekturo in urbanizmom« (sic!). Bog ne daj tujih del, posebej ne takega, kot je Rotarjevo.

Pogačnik »konstatira«, da gre v tem tujem delu, »ki negira prav bistvo in poslanstvo arhitekture« – delo je kljub temu »spremljal pomp nagrad, intervjujev, javnih predavanj in uvodnikov« kot pravi Pogačnik – ne le za neko »redukcijo, izključne vidike«, pač pa za nekaj hujšega »za eno samo kritiko in negacijo urbanizma in urbanistov... za obračun z urbanizmom... za skrajno zoževanje in redukcijo arhitekture« – ali kot pravi Pavel Gantar v predgovoru Pomenov prostora – »za dosledno, nekompromisno, zgodovinsko-materialistično analizo« gre torej za marksizem.

Pogačnik ima prav: res gre za »obračun« – seveda ne tak kot si ga predstavlja in kot ga prakticira Pogačnik,

toda o tem pozneje – ali bolje za obliko kritike, ki od 1848. leta »kot pošast hodi po Evropi«, kritiko, ki ne zastopa »bistvo in poslanstvo duha in duše« ali npr. nekega abstraktnega, nadzgodovinskega bistva arhitekture, pač pa »zastopa samo razred, katerega zgodovinski poklic je prevrat kapitalističnega produkcijskega načina in končna odprava razredov«.

Toda bili bi krivični, če bi Pogačniku »pripisali« (vse kar pripisujemo Pogačniku si je Pogačnik pripisal sam) le »idealistično in na neuspeh obsojeno (antimarksistično) prizadevanje«, saj zasledimo pri njem tudi kanček vulgarno materialistične »kritike« »nam tujih razmer. A kaj, ko ima ta samo legitimacijsko funkcijo: »Da se ne bi napak razumeli: gotovo so se družbeno politične razmere in želje vladajočega razreda v mestih odražale in tako je tudi danes«. Seveda pa ta stvar le ni tako preprosta, kot misli Pogačnik. Ker pa je to zanj silno preprosto, se ta vulgarna izjava, ki po Pogačniku velja samo za »tuje družbeno politične razmere«, nadaljuje z odstavkom o urbanizmu, ki je bojda »naš, boljši, bolj human, vsestranski, policentričen«; toda kljub temu, da je ta urbanizem »naš, boljši in sploh naj-naj«, pa še ni »polno zaživel«. Pogačnik pravi, da bo »polno zaživel le ob tesni naslonitvi na samoupravni socialistični sistem«. Tu gre za metaforično izjavo, za ilustracijo. Ta ilustracija je prav tako »posrečena« kot vse druge ilustracije »vsestranskega in umirjenega« urbanista. »Domači« urbanizem, seveda zrasel na naših ljubih domačih tleh (dobro in najboljše je vse tisto kar je »domače«), je »boljši« od onega »tujega«, ki »odraža politične razmere in želje vladajočega razreda«; pri nas po Pogačnikovi logiki tako ni »družbeno političnih razmer in vladajočega razreda«, pri nas je samo »sistem«. Oba, tako »naš urbanizem« kot »naš sistem«, sta seveda najboljša (Pogačnik se znova legitimira), le da »naš urbanizem« še ni tako dober, kot je »naš sistem«, še ni tako »živ«, obetajo pa se mu boljši časi, saj vsaj tako pravi Pogačnik: »mora se le dovolj tesno nasloniti«. Na žalost pa Pogačniku, ki drugim očita »pomanjkanje vizij«, prav na tem »odločilnem« mestu odpove njegovo lastno in verjetno edino njemu lastno vizionarstvo: Pogačnik ne poda vizije tesnega naslanjanja (seveda še naprej nestrpnost pričakujemo Pogačnikovo vizijo in mu držimo fige).

Pa, da se ne bi napak razumeli: Pogačnika je moč razumeti le »napak«.

Specifičnost Pogačnikovega obračuna z Rotarjem (v Rotarjevih delih ni niti najmanjšega namiga o kakršnemkoli obračunu s Pogačnikom) je v njegovi »kratki in poenostavljenosti«. »V nekoliko poenostavljenem uvodu je pravzaprav – kot sam pravi – pa čeprav posredno, povedal vse o Rotarjevi knjigi«. Ob pozornem branju »poenostavljenega uvoda« ugotovimo, da

Pogačnik ni pravzaprav nič povedal o tistem kar dejansko je v knjigi. Na osnovi tistega, kar je Pogačnik napisal, se lahko vprašamo, ali je Pogačnik knjigo sploh prebral, če pa jo vendarle je, o čemer dvomimo, je gotovo, da jo je razumel na specifičen način. To razumevanje določa tako Pogačnikova ideološka pozicija kot tudi dejstvo, da je knjiga vsekakor pretrd oreh za Pogačnika.

Ko je spremljal reklame v sredstvih javnega obveščanja, predavanja in srečanja ob izidu knjige, je Pogačnik, kot sam pravi, upal, da ob vsej poplavi tovrstnih tujih del v knjigi povezava z našim domačim prostorom, tradicijo, krajino, »genius loci« in zlasti s specifičnostmi v okviru našega samoupravnega razvoja, a kot sam pravi »nič takega«. Kaj takega!

Pogačnik je, skratka, še predno je knjigo sploh prebral, zgolj na podlagi reklam etc. uvrstil knjigo v »poplavo tovrstnih tujih del«; skratka, vedel je, za kakšno knjigo gre, in ji je, ne da bi jo sploh prebral, napisal obsodbo. Rotarju je »benevolentno« ponudil še eno »možnost«: »upal« je, da bo v knjigi našel povezavo z našim domačim prostorom etc. Tu gre le za golo retorično figuro. Ker je knjiga »enaka tovrstnim tujim delom«, je Pogačnik, še predno je knjigo prebral, zavedno ali nezavedno, že vedel, da kaj takega, kot je »povezava z domačim prostorom« ne bo našel v knjigi. Ob vsem tem je tovrstno »upanje«, kar zadeva samo pisanje knjig, popolnoma nesmiselno: zamislimo si situacijo, ko bi knjige pisali in »ocenjevali« samo glede na »upanje« bralcev ali še huje glede na Pogačnikovo upanje. Ta izjava pelje, neposredno k situaciji, ko knjige pišejo (tiskajo) in nagrajujejo samo na podlagi »upanja« povsem določenih (političnih) instanc, na kar napeljuje tudi Pogačnik v izjavi: »A zgovorno dejstvo ostaja, da je vsa ta gloriofa spletena mimo arhitektov in brez njih. Kjer je bilo ob nagradi (1) sodelovanje Zveze arhitektov, Zveze društev urbanistov, Zveze društev za varstvo okolja itd.?« Ali drugače: kje so bile ob izidu knjige vse tiste itd. instance (institucije sistema), ki bi s svojim »sodelovanjem« onemogočile izid knjige ali vsaj podelitev nagrade.

Ta »nesmisel«, ki ne raste samo na Pogačnikovem cvetniku, dejansko reprezentira Pogačnikovo denunciantsko in cenzorsko naravo, ki doživi svoj vrh v izjavi: »Tako delo nič ne prispeva k samoupravnemu socialističnemu urbanizmu«; kar implicitno pomeni, da tako delo nič ne prispeva k samoupravnemu socializmu in je skratka proti samoupravnemu socializmu.

Pogačnikova »neverjetna« obtožba je zasnovana na tistem, česar v Rotarjevi knjigi ni in tudi ne more biti, saj ni predmet avtorjeve analize. Tu gre za specifično obliko »kazenskega prava«, kjer je možna obsodba na podlagi tistega, česar v knjigi ni, tistega, česar niste

izjavili in vse to končno v imenu: »idejne moči, trdnosti in višjih vrednot naše humane družbene ureditve... kompleksnih pluralističnih spoznanj«. O tempora, o mores!

Tu v končni instanci ne gre za knjigo, ta je le **corpus delicti** (predmet, s katerim je bilo storjeno hudodelstvo), pač pa gre za »hudodelca«: »**ekstremista**, ki ga krasijo **črnogledost in prevratne ideje** ki hoče **pritegniti pozornost** (ekshibicionist), ki ne podaja lastnih vizij, temveč le uničujočo kritiko v odmaknjeni akademski pozi (pozer), ki hoče z enim zamahom obračunati z vsem urbanizmom (rabelj urbanizma), izničiti ves svetovni urbanizem, ga postaviti zgolj v služo političnih struktur, dominantnega razreda (Pogačnik vsekakor precenjuje Rotarjeve moči), gre za osebo, ki zožuje, reducira, zanemarlja humanistično kompleksnost (ki krasí Pogačnika), ki se zavzema za nekakšen anarhično raščeni urbanizem (anarhist), ki ne ceni prizadevanj arhitektov in urbanistov, in ki se **ne ustavlja pred še tako uničujočim, enosmernim blatenjem**«.

To kar pripisuje drugim počne le Pogačnik sam; hoče pritegniti pozornost in šokirati (to mu je vsekakor uspelo). A ne samo to. Pogačnik izreče obsodbo, ki je k sreči samo njegova želja, in ki se glasi: **POHODITI ZAVREČI UNIČITI POVOZITI** in (na koncu) **OBLATITI**. Vse te »uničujoče« besede najdemo le v Pogačnikovem spisu-v Rotarjevi knjigi jih ni. Seveda pa hudodelec ni osamljen, je del takorekoč mednarodne zarote »pisunov«, vseh tistih, ki »blatijo« arhitekturo in urbanizem: »najrazličnejši pisci, kritiki, esejisti, tisti, ki enostransko, največkrat sociološko, politološko, sanitarno, komunalno, ekološko, umetnostno-zgodovinsko ali drugače razlagajo urbanizem«. Gre torej za vse tiste, ki urbanizem in arhitekturo »razlagajo« drugače kot Pogačnik. Čeprav Pogačnik na začetku svojega spisa navaja »temeljna domača dela«, npr. Jakhlovo ali Mlinarjeva, pa ta dela, če dosledno sledimo Pogačnikovi logiki, kljub temu, da so »naša«, moramo uvrstiti med dela, ki »enostransko« razlagajo urbanizem. Paradoksnost Pogačnikovega pisanja ni nikakršen paradoks.

Kdo je in kaj je končno ta Pogačnik? Generalist, enciklopedist, polihistor, pisec »temeljnih pedagoških pripomočkov«, univerzitetni predavatelj, dr, dipl. ing. arh; planer in urbanist, ki je kot sam pravi: »ravno dovolj inženirsko izobražen, ravno ne dovolj družbeni delavec, ravno še ne dovolj umetnik, ravno prav slabi pisec, zato pa toliko boljši risar«.

Ne razumemo zakaj ta »ravno prav slabi pisec« piše, ko bi bilo veliko bolje, tako za nas kot za njega samega, če bi samo »ravno prav dobro risal«. Ta pisun govori v imenu Arhitekture in Urbanizma, Arhitektov in Urbanistov, »pet-in več tisočletne zgodovine arhitekture in urbanizma«, se zgraža v imenu »velikanov naše arhitekture« in »manj znanih oblikovalcev našega prostora«. Pogačnikova pretencioznost in narcisoidnost je bre-

zmejna, ko bi bil vsaj »ravno dovolj umetnik« bi ga morda še rešila »bohemska svoboda«, toda za Pogačnika ni rešitve.

Pogačnik seveda »ve«, da samo blatenje ne zadošča, zato poskuša le-temu podati racionalni videz. Kako se torej spozna na stvar in kako jo razlaga?

Posebna in edina oblika Pogačnikove eksplikacije je razvrščanje imen in »dejstev«. Ko gre pri Pogačniku za naštevjanje »konkretnih« dejstev o »pet-in več tisočletnih uspehih ter prizadevanjih arhitektov in urbanistov« pri nas in na tujem, gre dejansko za znan argumentum baculum: pretepanje teorije z »dejstvi« ali dokazovanje z gorjačo.

Racionalnost Pogačnikove eksplikacije je le navidezna. Spodleti mu že pri najpreprostejšem naštevanju, npr. »vzrokov za pospešeno zanimanje za urbanizem«: »eksplozija urbanizacije in prebivalstva nasploh, kriza starih mest, citizacija, **kriza dehumanizacije novih sosesk**, ekološka, prometna in energetska kriza«. Ta izjavni niz vsebuje sintagmo – kriza dehumanizacije novih sosesk – ki mu po logiki stvari ne more pripadati, pripadala bi mu le, če bi se glasila: dehumanizacija novih sosesk, saj Pogačnik končno govori o nekem »hudo nevarnem in težavnem položaju«.

Pogačnik očita Rotarju in drugim »pisunom« redukcijo arhitekture in urbanizma, toda Pogačnikovo poljubno razvrščanje imen, njegove izjave, načini prikazovanja in dokazovanja niso nič drugega kot ena sama redukcija. »Kot rdeča nit v zgodovini urbanizma – pravi Pogačnik – se vleče vztrajno mnogokrat idealistično in na neuspeh obsojeno prizadevanje urbanistov za mestom sonca, zelenja, demokratične enakosti, prometno-komunalne urejenosti in obrambne varnosti.« Za Pogačnika obstajajo »brezštevilni dokazi« za ta prizadevanja: »Tel-El-Amarna, nippodamski polisi, zgodnji srednjeveški predpisi, renesančni ideali, ekološka čistost Macchu-Ppicchuja, Howardova zelena mesta, sheme sovjetskih konstruktivistov, pionirski funkcionalizem, Corbusierove in Wrightove vizije itd.« To, da so dokaz prvega izjavnega niza členi drugega izjavnega niza pomeni, da vsi členi prvega niza veljajo za vse člene drugega niza in nasprotno; Corbusier kot Wright, sovjetski konstruktivisti in pionirji modernega funkcionalizma etc. so si prizadevali za »mesto sonca, demokratične enakosti, zelenja etc.« Na ta način so odpravljene vse zgodovinske (družbeno) nastale razlike, odpravljene različne zgodovinske oblike artikulacije mesta, odpravljena je zgodovina. To, o čemer govori Pogačnik, ni nikakršna zgodovina, je le posebno, Pogačnikovo ideološko reprezentiranje zgodovine, zgodovina=prikazen. Če se zgodovina piše na Pogačnikov način, je možno karkoli, npr. tole: »Da celo na videz najbolj nehumana materializacija volje oblastnikov – egipčanske piramide – se nam danes prikazujejo kot stremljenje celega naroda za nesmrtnostjo in zmago razuma na

pragu človeške civilizacije«. Danes nam prikazujejo mnoge stvari, toda to, kar prikazuje Pogačnik, in kar se Pogačniku prikazuje, pomeni končno le dokončni poraz/izgubo razuma.

Pogačnik na dveh mestih omenja Ludwiga Hilberseimerja (v Pogačnikovem spisu piše Hilbersheimer: morda gre za tiskarsko napako, kar pa pravzaprav nič ne spremeni). Prav Hilberseimer je poskušal »planiranje fizičnega ambienta osvoboditi vseh subjektivnih in zgodovinsko-romantičnih elementov in ga razviti na osnovi objektivnih pojmov«². Hilberseimer se je zavedal zgodovinske spremembe produkcije mesta, kapitalskega načina produkcije mesta, »neavtonomnosti« mesta: »Zato mesta, predvsem velikega mesta, ne moremo opredeliti kot neodvisen in-samozadosten organizem: mesto je neločljivo povezano z ljudstvom, ki ga je ustvarilo in prek svetovnega ekonomskega sistema s celotnim meščanskim svetom«³. Hilberseimer poudarja, da pri velikem mestu ne gre za enostavno spremembo dimenzij tipa mesta, ki je postalo zgodovinsko (minljivo). Veliko moderno mesto se od zgodovinskega mesta, pravi Hilberseimer, ne loči le po svojih dimenzijah, pač pa tudi po svoji naravi⁴. Da se razumemo: tu ne gre za nikakršno »odražanje« ali »tesno naslanjanje«. »Mesto« se konstituira po logiki kapitalskega načina produkcije, svetovnega ekonomskega sistema kot pravi Hilberseimer, sama narava kapitalskega načina produkcije je narava produkcije mesta.

Prav pri Hilberseimerju, kot pravi Tafuri »izginja, z železno artikulacijo plana produkcije, specifična tradicionalna dimenzija arhitekture. Arhitektonski objekt kot »izjema« v odnosu do homogenosti mesta se je popolnoma razkrojil«⁵. Hilberseimer je v obliki, v kateri nastopa v Pogačnikovem spisu – »vizionar decentralizacije, zvezdasto in linearno raščenege mesta, mesta-traku« – le ena izmed številnih Pogačnikovih prikazni.

Pogačnikova (re)cenzura dokazuje le pravilnost in pomembnost Rotarjevih analiz. Pogačnik nastopa z mesta gospodarja, vladajoče ideologije, zato mu nič ni treba vedeti ali argumentirati, njegova »vsevednost« zadoštuje za blatenje Rotarja. Pri tem blatenju drugega se je Pogačnik sam toliko oblatil, da ni moč videti drugega kot eno samo veliko Pogačnikovo »blato«. Končno, za Pogačnikov spis velja izrek: de te fabula narratur.

Opombe

¹ Gre za Zupančičevo nagrado leta 1982

² Ludwig Hilberseimer, Un idea di piano, Marsilio Editori, Venezia, 1967, str. 25; orig. ed. Entfaltung einer Planungsidee, Berlin, Ullstein, 1963.

³ isto, str. 9

⁴ isto

⁵ Manfredo Tafuri, Progetto e utopia, Laterza, Roma-Bari, 1977, str. 96.

KO SMO BILI VSI STALINISTI

G. C. Pajetta »Krize, ki sem jih živel«, Ed. Riuniti, Rim 1982

RECENZIJA

Peter Gruden

Napad Pravde na italijanske komuniste januarja lani pomeni konec nekega obdobja v KPI, ki sega vsaj do češkoslovaških dogodkov leta 1968, najbrž pa do madžarske krize dvanajst let prej. Oster sovjetski ton, ki ne dovoljuje ugovorov ali razprav, je vodstvu KPI pomagal, da se je precej otesla nostalgije do prve socialistične države. Zvestoba sovjetski politiki v mednarodnem komunističnem gibanju se je začela khrati v poznih petdesetih letih, čeprav so se v KPI že prej oglašali posamezniki, ki se niso strinjali s podporo partije nekaterim sovjetskim pobudam. Povojna zgodovina KPI je tesno povezana s KP SZ in v prvih letih skoraj povsem odvisna od nje. Junija lani je pri partijski založbi Editori Riuniti izšla knjiga spominov enega najvidnejših partijskih funkcionarjev Gian Carla Pajetta, ki obravnava dogodke v mednarodnem delavskem gibanju od ustanovitve Kominforma. Gre za nekakšno kroniko kriz v

taboru socialističnih držav s stališča italijanskih komunistov.

Knjiga skuša odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri je bila KPI v povojnem času vdana Stalinu in Sovjetski zvezi in kako so se oblikovala njena stališča do sovjetskih ukrepov v odnosih s socialističnimi deželami. Če za prva leta lahko rečemo, da zanje velja naslov prvega poglavja knjige »Ko smo bili vsi stalinisti«, pa Pajetta opozarja, da vodstvo partije ni bilo vedno enotnega mnenja, še pogosteje pa je prihajalo v konflikt z intelektualci. To je pomembno zato, ker v dnevni politiki Togliattijeva linija največkrat izenačujejo partijsko, v praksi pa je prihajalo tudi do nesoglasij. Pajetta se je kot član ožjega vodstva prav tako znašel v tem položaju. Na nacionalnem posvetu partije, ki je bil neposredno po XX. kongresu KP SZ leta 1956, Togliatti niti z besedo ni omenil tajnega referata Hruščova, ki je za evropske

komuniste tedaj pomenil pravo odkritje. Nanj sta nato opozorila Pajetta in Amendola. Togliattiju se je tajni referat zdel pomanjkljiv, ker je Hruščov v njem zamolčal Stalinove zasluge. Togliatti se je skušal izogniti prehudi kritiki Stalina, ker bi s tem tudi KPI izgubila ugled, saj je ves čas po vojni prisegala nanj. Ko pa je nato moral sprejeti izziv in spregovoriti tudi o referatu, je dejal: »Stalin si je zagotovil mesto v zgodovini; za vse tiste, ki znajo razumeti stvari, bo ostal v njihovi zavesti.« Sledil je aplavz avditorija, Pajetta in Amendola pa sta ob tem demonstrativno položila roke na mizo pred sabo.

Vodstvo KPI je leta 1948 podpisalo resolucijo Informbiroja proti Jugoslaviji. Pajetta pojasnjuje soglasje svoje partije s tem, da je Stalinu in sovjetski partiji priznavala vodilno funkcijo, ker je bila ta bolj izkušena in je imela večje možnosti spoznavanja v mednarodnem

komunističnem gibanju. Zato je tudi za italijanske komuniste vedno nazadnje obveljala sovjetska ocena. Tudi drugod se Pajetta opravičuje z nepoznavanjem razmer. Toda to »nepoznavanje« se je vleklo tja do leta 1955 in celih sedem let so odnosi z Jugoslavijo pomenili »odnose s sovražnikom« ter težko kršitev partijske discipline. Pajetta sicer priznava zablodo svoje partije, manj pa nas prepriča o objektivnih razlogih za to napako – ki so jo kot tako pripoznali šele tedaj, ko je to storila Sovjetska zveza – še posebej zato, ker so jo ponovili ob madžarskih dogodkih, ko je bila Jugoslavija že leto dni rehabilitirana. Skupaj s stališči je KPI prevzela tudi Stalinove metode brez posebnega omahovanja, čeprav v milejših oblikah. Valdo Magnani je bil na primer izključen iz partije, ker je odkrito nasprotoval njeni politiki v obsodbi Jugoslavije. Z njim je odšel tudi Cucchi, nosilec zlate medalje iz časov odpora proti fašizmu. Partija je bila tako zelo prepričana v svoj prav, da je za disidenta skovala iz njunih imen posmehljiv izraz: »magnacucchi«, Pajetta omenja primer Vincenza Bianca, starega komuniste iz časov Ordine nuovo, ki je bil z višje partijske funkcije premeščen na mesto nekakega arhivarja, ker ja nekoč kosil z nekim jugoslovanskim diplomatom, svojim prijateljem, pa tega ni povedal. Partija ga je obsodila in Bianco je priznal napako ter upravičenost kazni, Pajetta pa se ne sprašuje o tem, ali je napaka res bila napaka in ali je bila kazen upravičena, marveč rehabilitira Bianca le kot žrtev **prehude** kazni. Celó vrlino vidi v tem, ker se partija ni znesla nad svojimi zaslužnimi člani, temveč jih je »samo« degradirala.

Tako ravnanje, pravi Pajetta, je bilo del tradicije in navad, ki so italijanskim komunistom omogočili vztrajati pod fašizmom, voditi partizanski boj in zgraditi jedro nove stranke. To jim je omogočilo – zaradi velikega zaupanja v partijo – tudi nenadne preobrate, kot je ponovna vzpostavitev odnosov z Jugoslavijo leta 1955. V tem brezmejnem zaupanju v partijo in prenehljivih preobratih, ki jih Pajetta prikazuje kot vrlino, je mogoče prepoznati lojalnost in soglašanje s stalinsko politiko, pri kateri KPI morda ni vztrajala le iz čistega prepričanja, marveč tudi iz bojzani pred osamitvijo, ki bi jo doletela ob morebitnem prelomu s stalinizmom. Da pa se italijanski komunisti le niso prehudo mučili z dvomi, nam dokazuje tudi naslov knjižice, ki jo je

napisal Pajetta sam: »Teroristično delovanje Titove klike za raznarodovanje Istre«.

Podobno kot z Jugoslavijo je bilo z madžarskimi dogodki 1956, ki so jih v Italiji označili za kontrarevolucijo, sovjetsko intervencijo pa za bolečo nujnost. Pajetta pravi, da je KPI pristala na intervencijo zaradi bojzani pred kaosom in vrnitvijo reakcije. Toda tokrat je partija pri intelektualcih naletela na močnejši odpor kot v primeru Jugoslavije, ko se je oglasilo le nekaj starih komunistov. Skupina »101« je nastopila proti sovjetskemu vkorakanju z manifestom, ki so ga podpisali univerzitetni profesorji, novinarji dnevnika Unità, intelektualci in tudi nekatere vidne osebnosti v partiji kot Eugenio Reale in Fabrizio Onofri, ki sta tako kot organizator te skupine Antonio Giolitti na VIII. kongresu izstopila iz KPI. Tedaj je bil brez pojasnila izključen iz CK Pajettov brat Giuliano (na zahtevo Rákossija), ker je nekoč na Madžarskem obiskal Laszla Rajka, tovariša iz časov španske državljanske vojne. O takih primerih, kot je bil proces proti Rajku, Togliatti ni rad govoril in ni se mu zdelo koristno ali mogoče raziskovati teh vprašanj.

Kljub vsemu pa je italijanska partija le ohranila delno samostojnost v odnosu do sovjetskih stališč, kar se recimo Francozom ni posrečilo. XX. kongres KP SZ je bil za francoske komuniste prej razočaranje kot olajšanje; referat Hruščova so razlagali kot njegovo lastno stališče. Ker pa vendarle niso mogli zanikati krivice informbirojevske gonje proti Jugoslaviji in poraza stalinizma v tem primeru, so začeli seštevati pozitivne in negativne plati sovjetske politike in prišli do zaključka »globalno pozitivne bilance.« Italijanska partija je take poenostavitve zavračala, prav tako pa tudi ni nasedla naivnim iskanjem grešnega kozla, kar sta poskušala storiti Hruščov in Bulganin. Resda tudi ni bila sposobna analize, za kar je tudi Hruščovu manjkalo moči, vendar pa je po XX. kongresu spremenila svoje stališče do Jugoslavije ter začela s simpatijami gledati na njeno avtonomno in originalno pot, medtem ko je KPF še pozneje v tej avtonomnosti videla, kot pravi Pajetta, neke vrste ostanek greha iz leta 1948.

Povezovalni moment v zgodovini KPI je njena tesna povezanost z nacionalno kulturo, ki jo v 20. stoletju absolutno obvladuje Benedetto Croce. Italijanski ko-

munisti so previdni in nezaupljivi do vsega, kar prihaja od zunaj in bi lahko ogrozilo njihovo nacionalno identiteto. Partija se želi po eni strani navezati na domačo kulturno tradicijo, ki jo pooseblja os Croce-Gramsci, po drugi pa se oklepa stalinskega modela kulture, tako da je večkrat prišla v spor z intelektualci, ko je z njimi razpravljala o temi pol Croce – pol Stalin. Sodelavci revije Società so nastopili proti dialogu s crocejevstvom, za katerega se zavzema Togliatti, prav tako pa so zavrgli podcenjevanje sodobnih zahodnih miselnih tokov, ki ga je KPI prevzela od Stalina. Togliatti si ni pomišljal uporabiti ideoloških psov iz sovjetskega besednjaka, ko je šlo za oceno novejših filozofskih in umetnostnih teorij. KPI je imela tudi svojega Ždanova – to je bil Emilio Sereni. V obrambi nacionalne identitete, ki je šla tudi tako daleč, da so v Italiji brali Crocea namesto Marxa, se je KPI paradoksalno znašla z roko v roki s Stalinom. Na eni strani jo je povzdigovanje nacionalne kulturne tradicije privedlo do italijanske inačice socializma »dvatisočetne kulture« (česar se mimogrede ni znebila do danes, temelje za ta koncept pa je postavil že A. Labriola), obenem pa je spontano nastali neorealizem na Togliattijevo pobudo postal italijanska inačica socrealizma.

Ob vsem tem lovljenju ravnotežja med Crocejem in Stalinom si je partija vztrajno prizadevala obdržati stik z intelektualci in kulturniki, kajti tu je videla življenjsko pomemben člen povezave z množicami. Ob tem seveda ni manjkalo incidentov. Togliatti je ob primeru revije Società interveniral in jo v letih 1946–52 postavil pod nadzor posebnega komiteja, ker je objavila nekatere »neprimerne« članke (npr. o KP ZDA, dokumente o partizanskem boju itd.). Podobna usoda je doletela Politecnico, ki je bil nekakšna italijanska inačica Sartro-vega Les temps modernes. Od leta 1948 je vodstvo partije pokazalo odkrito sovražstvo do sodelavcev tega časopisa, med katerimi je bil, denimo, tudi Antonio Banfi.

Navezanost na sovjetski kulturni model je trajala do XX. kongresa KP SZ, ko je prišlo do sprostitve. V začetku šestdesetih let smo pričeli velikemu razmahu marksističnih analiz, saj se dotlej o Marxu v Italiji skorajda ni govorilo. Šele tedaj v resnici zaživi povojni italijanski marksizem.

Izdajata

Univerzitetni konferenci Zveze socialistične mladine Slovenije Maribor in Ljubljana

Revijo sofinancirata Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

Izdajateljski svet

dr. Andrej Kirn, Tomaž Krašovec, Zdravko Kravanja, Franci Pivec (predsednik), Rudi Podgornik, Marjan Pungartnik, Ivo Soče

Uredništvo

Milan Balazic, Igor Bavcar, Peter Gruden, Srečo Kirn, Bogomir Kovač, Bojan Korsika, Lev Kreft, Erna Krašovec, Mitja Maruško, Ranko Novak (grafični urednik), Rudi Podgornik, Diana Sivec, Leo Šešerko (odgovorni in glavni urednik), Nada Špolar-Kirn, Peter Wieser, Siniša Zarič, Pavle Zgaga, Janko Zlodre (tehnični urednik)

Naslov uredništva

Trg osvoboditve 1/II, YU-61000 Ljubljana, uradne ure (torek in četrtek od 11. do 13.) tel. 061/214-372

Naročnina

Cena enojne številke 30,00 din / cena dvojne številke 60,00 din / celoletna naročnina 150,00 din, za tujino dvojno

Številka žiro računa: 50100-678-47303 / za Časopis / UK ZSMS, Predsedstvo, Trg osvoboditve 1/II

Tisk

ČGP Delo

Po sklepu Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

Naročilnica

Naročam

Časopis za kritiko znanosti

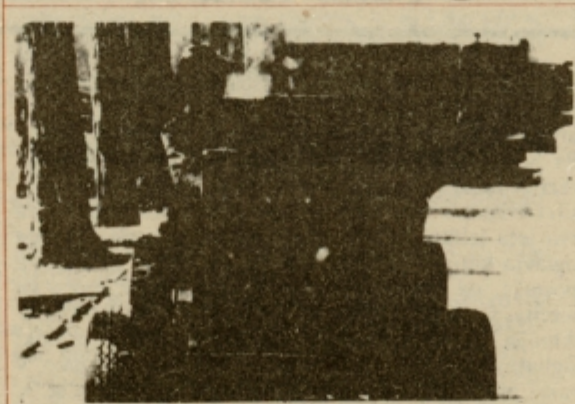
Ime in priimek _____

Naslov _____

Podpis _____

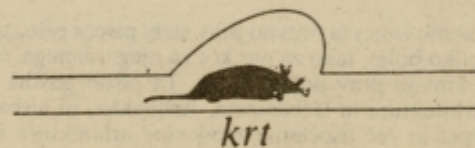
Datum _____

časopis za kritiko znanosti

51,52/1982

UDK 3

krt

Knjižnica
revolucionarne
teorije

Knjiga je orožje,
vzemi jo v roke!

Brecht

Naročilnica

Naročam naslednje knjige:

Socialar Kvale: Izpiti in gospodstvo

Friedrich Engels: Proti zavesti molke/Spisi o Marxovem Kapitalu I

Michael Maske: Marxova in Englova teorija razredov

Studentsko gibanje 1968–1972

Hans Magnus Enzensberger: Razgovori z Marxom in Engelson

Tomaž Mastnak: H Kritika stalinizma

Ime in priimek _____

Moj Naslov _____

Datum _____

Podpis _____

Zig _____

Naročene knjige vam bomo poslali najkasneje v 14 dneh. H kupcu bo potrebno priložiti tudi stroške poštnine.

Knjižnica revolucionarne teorije

Trg osvoboditve 1

61000 Ljubljana